टीका [illegible]

जगद्गुरु कविनागरि

तम्रुजी हजोविंद कावाम्

अलंकार संख्या

१ उपमालंकारः

२ विरोधनामालंकारः

३ सहोक्तिनामालं॰

४ आक्षेपोपमलंकारः

५ उत्प्रेक्षालंकारः

रूपकोपमलंकारः

श्लेषोलंकारः

ग

श्रीमते रामानुजाय नमः ॥ करकलितभुजंगो मस्तकन्यस्तगंगो विहितदहनरंगो दत्तदैत्येभभंग

ः चिरविगलितदर्पो गोत्यक्तसंगोंऽगनानां भवतु मम विभूत्यै शंभुरुन्मत्तगंगः ॥१॥ नानाटीकाः समालो

च्य हृद्या गीतगोविंदटीकेयं क्रियते श्रीजगद्धरैः ॥२॥ इह कविर्निर्विघ्नप्रारिप्सितसमाप्तिमुद्दिश्य

स्वेष्टदेवताकीर्त्तनरूपं मंगलं विधित्सुर्मंगलाचारलक्षणीभूतं वस्तुनिर्देशमपि कटाक्षयति

मेघैर्मेदुरमंबरं वनभुवः श्यामास्तमालद्रुमैर्नक्तं भीरुरयं त्वमेव तदिमं राधे गृहं प्रापय इ-

त्थं नंदनिदेशतश्चलितयोः प्रत्यध्वकुंजद्रुमं राधामाधवयोर्जयंति यमुनाकूले रंकेलय हः

ः ॥१॥ राधामाधवयोः रहःकेलयो जयंति गोपीविप्रायकस्य पोरेकांतक्रीडितानि उत्कर्षेण व

र्त्तंतामित्यर्थः । राधा च माधवश्चेति चार्थे द्वंद्वः । राधा काचिद्गोपी तथा च विश्वः राधा वैशा

खमासः स्याद्राधा गोप्यां च विद्युति । मा लक्ष्मीस्तस्या धवो माधवः । पक्षे मध्योरपत्यं माधव एम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी को ऽस्तीत्याह स्मरत् के॰ चित्तवृत्तं १६ कोमलं॰ पञ्चालेदमील्यरितिं व्याख्यातितत्र दिवैवावं मिदेशाऽ स्यमिधाय
दिनस्यैवमेघावृतगगनत्वाद्दिनारात्रित्वमुपचरितं मिमूचिरस्त ल मेघावृतगगनत्वात् दिवसत्रि
२ अपि दिनेगगनाप्रावीराप्यस्याप्रतीतत्वात्वात् तत्र रात्राविवापं लिदे शाऽत्र नोक्तदोषः तस्मात् दिमंकुसं
हेरादेत्वमेव गृहं प्रापय एवं प्रकारेणानंदस्यान्यस्मिन्निवृत्ताभावः सूचितः सांद्रस्निग्धनमेदुरमिति
धराणि: निकुंजकुंजनौवा क्रीडेलतादिपिहितो देश इत्यमरः एकांतार्थं रहोव्ययमितिच मा च ल
२ क्ष्मीर्निगघवहल्लेकाह्वरकोष: आज्ञा निदेशआदेश इत्यमरः द्रुमं मिल्य स्वादि दुग्नन्त दुर्धरानिस्सृ
त्यात्काचिदनर्थितस्यापीतिराधापदः पूर्वनिपातः तथा लक्ष्मीनारायणौ पार्वतीपरमेश्वरौ चेति मे
पश्चा पूर्वनिपातविधिरनित्य एवं पश्चा एधमते सा धते आकांक्षितमनन्यते सुसंस्कारा राधा लक्ष्मी २
: सा समाहत्वेन कविनोपचरितं ततोमात्र गौरवं मिदं दुरधिकामिति तस्यापवादमहितंतस्यापूर्वनि पम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

तस्यामित्यादिनाशीर्वादः। जयतीत्यादिसंज्ञायां लोट्। उत्कीर्णाभावश्चाभिधानादेवकीडाद्देशमाह यमुना
कूले कालिन्दीतटे कीदृशयो राधामाधवयोः नन्दनिदेशतो नन्दाज्ञावशात् चलितयोर्गच्छतोः। नन्दो गोपविशेषः के
प्र अभिकल्प्य कुञ्जद्रुमं अध्वनि मार्गे कुञ्जद्रुमो ऽध्वकुञ्जद्रुमं प्रति अभिप्रति अभिमुखं इति कर्मधारय
संज्ञायां द्वितीया। अथवा वीप्साया भावः अध्वनि कुञ्जद्रुमे ऽध्वकुञ्जद्रुमे रहःकेलयो जयन्तीति व्याख्यानं पाठ
अध्वा च कुञ्जद्रुमश्च तान् प्रति लक्षीकृत्य चलितयोरित्यर्थः। सर्वत्रैकं द्वौ विभाव्य एकवद्भवति पाठ अ
ध्वनि कुञ्जेन लतापिहितो द्रुमः गृहे लताच्छादितो द्रुमो ऽध्वकुञ्जद्रुमस्तं प्रतीति। इत्थंभूतस्य स्वरूपमाह मे
घैरिति जलधरैर्गगनतलं मेदुरं सान्द्रं श्यामं इत्यर्थः। तथा विपिनभूमयस्तमालद्रुमैः श्यामाः
कृष्णाः एतेनाध्वनो निबिडान्धकारत्वं ध्वनितं तथा नक्तं रात्रिसमयः एतेन गमनं प्रति विषमा
त्वं सूचितं तथापि किमित्यर्थं न यातीति किमपि भविष्यतीत्याह भीरुः त्वं अयं कृष्णो भीरुः भयपु

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०टी० श्रेनमा धाति धीमंतोमधुनेवमधुव्रताद्दृतिहंरी कोमललतासुकुमारतैव सुप्रयोगैर्महत्त्वदैर्युतमम
स्पष्टसंधिभिः सुकुमारंतसंयुक्तं सुकुमारातदुःश्रतइतिलीलारविंदं यन्मनःश्रोत्रविशुद्धप्रहार
४ जनकं भवेत शब्दबंधत्वयोगेन तत्कांतमिति कीर्तितम् श्रृंगाररसप्राचुर्यान्मधुराः इति बोध न
त्वा कोमलागीतगेयत्वात्कांतेत्यभिप्रयोष्यं हारस्मरणेकृष्णचिंतनेयदिमनः सानुरागं विलास
कलासुच नुः पदिव्यासुकलासुविभ्रमा चारिभुवायात्दिकुतूहलं कौतुकमभिलषितदाश्यवित्त
३ र्थः तत्रप्रियसमीपगमनस्थानांतरविलोकयेभुवि कायेकौस्मात्क्रोधः स्मितचकोराशुकूलनं त
चपत्नरविलासः तत्तुकंमद्रासिक सर्वत्वे सवलतिवकुलंपाहन्यासोविलोकितमन्यतः स्थिर
मपितघाकस्मीभोजंप्रयातिविकूलनम् स्मितसुधाम्यर्थः कोयोहृथैवचमाकृतिदृपितस
विधंयांत्यास्ता त्याविलासरसोहृयमिति कलांचंद्रंकालास्याक्रीडनाहिविंतिविष्णुः गीर्वाग्वाणी एम ४
कलायां च वि

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गीतः पक्षे पद्मावतीति रूपवधूस्तस्याश्चरणचारणेन पदक्रमप्रमाणेन नर्तनरूपेण कुशलतया नृपवराग्रे
भगवदग्रे पद्मावती नाम्नी स्वभार्यां स्वीयमेव नर्तयतीत्यर्थः पक्षे निजवधूचरणसंवाहनेन नृप
इव तद्गमनकमलापदसंवाहनेन धनवत्त्वं सूचितं पक्षे निजवधूवशतया चान्यस्त्रीवैमु
ख्यं शृंगारित्वं च दर्शितं निजशृंगारित्वेन चास्य काव्यस्य शृंगाररसप्राधान्यत्वं दर्शितं प्रयुक्तं चैतत्
शृंगारी चेत्कविः काव्ये जातं रसमयं जगदिति· चारणस्तु कुशीलवा इत्यमरः चक्रवर्ती श्रे
पुं ष्ठः कविः सेन्तरयां गत्वा रतिविघ्नः अथ कविरेतस्य निजग्रंथस्य श्रवणे प्रयोजनमाह यदि
हरिस्मरणे सरसं मनो यदि विलासकलासु कुतूहलम् मधुरकोमलकांतपदावलीं शृणु तदा
जयदेवसरस्वतीम् ५ तदा जयदेवसरस्वतीं शृणु आकर्णयेति श्रोतृजनान्प्रतिवचनं कीदृशीं
मधुरा सरसा कोमला मृदुला कांता मनोहरा पदपंक्तिर्यत्र तां मधुरं रसवद्वाचि वस्तुन्यपि रसोऽस्तीति·

६

ग्री·टी० चेतानि तत्त्वमेयच कामीति कर्मधारयः तैरेवाप्येगोवर्धनस्पर्धी कोपि न स्यात आकर्शि
तोवाग्भाचार्यश्रीगोवर्धनः शृंगारप्रधानकाव्यं जनयति स्मा अस्य मर्म जानातीति भावः धोयीनामकवि
५ नृपः श्रुतिधरः श्रुत्वा ग्रहणमात्रेण गृहीतान पुनरर्थानिति स्योदिग्रहणे अश्रवीणादुत्पाश्रयः एतेना
न्येके च नापि महाकवयो न जयदेवतामप्यवधात् मीशान्तद्भूतिनदीपकवित्वे महाकाव्यलक्ष
५ णमस्तीति ध्वनितं तत्तु विशिष्टेशाद्यर्थो काव्ये विशिष्टं च निर्दोषत्ववत्सालंकारत्वेमित्वे
सति रसवत्त्वं तदुक्तं सरस्वतीकंठाभरणे निर्दोषं गुणवत्काव्यमलंकारैरलंकृतम् रसान्वि व
तं कविः कुर्वन्कीर्तिं प्रीतिं चाविंदति इति कविरघुनाहरेः संसारस्थितोनिदानत्वमुक्त्वा वम
प विघ्नभंगपूर्वकप्रारीप्सितसमाप्तिप्राप्तिकारणं दशावतारकथनरूपं मंगलमाह प
घपि मांगल्यं मननिबद्धमेवेतीहतस्मिन्धनमफलं तथापि बहुविघ्नसंकाबहुमंगलाच एम
२२१ मंगलमा ५
५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सरस्वतीस्मरः कविरघुनामहाप्रशंसावसरेलक्ष्मणसेनदेवेनहिनिरूपितइतिमुदीपकविलं
गुणादिकमस्तीतिद्योतयन्निजग्रंथमहात्म्यमाह वाचःपल्लवयत्युमापतिधरः संदर्भशुद्धिंगिरांजा
नीतेजयदेवएवशरणःश्लाघ्योदुरूहद्रुतेः शृंगारोत्तरसत्प्रमेयरचनैराचार्यगोवर्द्धनस्पर्द्धीको
ऽपिनविश्रुतःश्रुतिधरोधोयीकविक्ष्मापतिः ॥ उमापतिनामाकविःपल्लवविरचनानिपरंवि
स्तारयति नतुगुणादिकंवेत्तीत्याशयः पल्लवनं विस्तारं करोतीति तत्करोतीति णिच गिरांवाचांसंदर्भ
शुद्धिंग्रथनविशुद्धिंजयदेवएवजानातिनान्यइत्याशयः संदर्भशुद्धिश्चार्थेनप्राग्देवेनप्रभवगि
तदुभयंजानातीत्यर्थः शरणनामाकविर्दुरूहद्रुतेर्विषमार्थस्यसत्वरोदीरणेनश्लाघ्यःप्रशंस्यः ॥ दु
दुःखेनोह्यतेदुरूहंतत्रद्रुतिः शीघ्रतादुरूहमपिपदंजानातिशीघ्रंवकुंशक्नोतीतिभावः शृंगारेणोत्
त्तरः प्रधानंयेप्रमेयास्तानित्यर्थास्तेसंतिउत्कृष्टानिचतानिप्रमेयाणिचेतिसत्प्रमेयाणिशृंगार२प्रधानानि

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

जलदाभम्· हलहतिभीतिमिलितयमुनाभम्· ८· केशवधृतहलधररूप जय जगदीश हरे निंदसि यज्ञवि
विधेरहह श्रुतिजातम्· सदयहृदयदर्शितपशुघातम्· ९ केशवधृतबुद्धशरीर जय जगदीश हरे· म्लेच्छ
निवहनिधने कलयसि करवालम्· धूमकेतुमिव किमपि करालम्· १० केशवधृतकल्किशरीर जय जग
दीश हरे· श्रीजयदेवकवेरिदमुदितमुदारम्· शृणु सुखदं शुभदं भवसारम्· ११ केशवधृतदशविधरूप
जय जगदीश हरे· हे केशव केजले शेते इति त्रिजगतो तथाविध हे जगदीश जगत्प्रभो गृहीतमत्स्यदेह ह
रे जय उत्कर्षेण वर्तस्व· यद्वा केशिनमसुरं भेदे हतवान् तदेतम्भोः पृषोदरादिः केशव केशवेति गीतत्वा र्थः
द्विरुक्तिः प्रलयपयोधिजले कल्पान्तसागरपानीये वेदं धृतवानसि वहसि· अखेदमपरिश्रमं य
था स्यादेवं कथं धृतवानित्याह· विहितेति विहितं कृतं वहित्रचरित्रं सागरतरणहेतुः नौचेष्टितं यत्र तथा
रा क्रियायां तत्तथेदमपि क्रियाविशेषणम्· उभयक्रियाविशेषणत्वेन क्लीबत्वादिकं द्वितीयान्तत्वकर्मत्वे राम्भः
क्लीबत्वे च तथैकता· क्रियाविशेषणस्यैवमतिसूरिभिरादरादितिश्रुतेन जलेवस्थानं योग्यतासूचिता· ९

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

रंगं युज्यत एवेति नोक्तदोषः गीतस्यास्य मालवो रागः रूपकस्तालः रागलक्षणम्॥ नितंबिनीचुंबितवक्त्रपद्मः
शुकद्युतिः कुंडलवान्प्रमत्तः संकेतशालां प्रविशन्प्रदोषे मालाधरो मालवरागराजः ॥७॥ प्रलयपयोधिजले धृ
तवानसि वेदम्॥ विहितवहित्रचरित्रमखेदम्॥ १ केशवधृतमीनशरीर जय जगदीश हरे॥ ध्रुवपदम् क्षिति
रति विपुलतरे तव तिष्ठति पृष्ठे धरणिधरणकिणचक्रगरिष्ठे॥ २ केशवधृत कच्छपरूप जय जगदी
१ श हरे वसति दशनशिखरे धरणी तव लग्ना शशिनि कलंककलेव निमग्ना॥ ३ केशवधृत सूकररूप
जय जगदीश हरे तव करकमलवरे नखमद्भुतशृंगम्॥ दलितहिरण्यकशिपुतनुभृंगम्॥ ४ केशव
धृत नरहरिरूप जय जगदीश हरे॥ छलयसि विक्रमणे बलिमद्भुतवामन॥ पदनखनीरजनितजनपा
वन॥ ५ केशवधृतवामनरूप जय जगदीश हरे॥ क्षत्रियरुधिरमये जगदपगतपापम्॥ स्नपयसि पयसि
शमितभवतापम्॥ ६ केशवधृत भृगुपतिरूप जय जगदीश हरे॥ वितरसि दिक्षु रणे दिक्पतिकमनीयम्॥
दशमुखमौलिबलिं रमणीयम्॥ ७ केशवधृत रामशरीर जय जगदीश हरे॥ वहसि वपुषि विशदे वसनं

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

वसतीतिधृतवराहरूपदशनशिखरेदंताग्रतत्रधरणीसंल[illegible]वसतिकीदृशीचंद्रेंतर्गताकलंककले
रेखेव अग्रेशिखरंभीत्याक्रुरदूरंशृंगेपितन्मतमितिधरणिः दशनोद्गमितोदं इति· ३ तवेति धृतनरहरि
रूपहरिः सिंहः त्वं तवहस्तपद्मश्रेष्ठेनखमस्तिकीदृशम्· अद्भुतमाश्चर्यजनकंशृंगमग्रभागोयस्यत
तथाक्वचित्कमलदलइतिपाठःसतुमनोहरः शृंगंप्रभुत्वशैलाग्रेचिह्नेक्रीडाम्बुपायकेविषाणोत्कर्षयोः
चाग्रेशृंगंस्यात्स्त्रियांवैरीपर्वकइतिविश्वः आश्चर्यहेतुमाह दलितविदारितंहिरण्यकशिपोःशरीरंभृंगएव
भृंगलखेनतत्तथा अन्यत्रभ्रमरेणकमलाग्रंदृश्यते इहतुसएवतेनदलितइति· वैपरीत्येनाश्चर्यं यद्वा अन्यस्म
न्पद्माग्रमतिकोमलंरदंतु पुनरस्मादृशमहासुरवक्षस्थलकपाटपाटनपटुतरमिति चित्रम् नखोस्त्रीनख
रस्त्रिष्विर्यमरः स्त्रियांमूर्त्तिस्तनुस्तनूरितिच· ४ छलयसीतिधृतवामनरूपहे आ[illegible]र्यहेतुवामनवि
क्रमेरो४ विक्रमावस्थायांवलिमसुरराजंछलयसिविप्रंचयसिकीदृशाः पदनखनीरेणपादनखार्द्र राम:

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ल

महाप्रलयकाले भगवान्वेदं स्वीकृत्य सृष्टिकाले ब्रह्मणोरगमुखाद्य तस्मै तं प्रयच्छति तथा श्रुतिः यो ब्रह्माणंर
विदधाति पूर्वं यो वै वेदांश्च प्रहिणोति तस्मा इति यद्वा कीदृशं वेदं विहितं तव हितं स्वरूपो तस्य चरित्रं निवयेन
वर्त्तितं हि सागरतारकं वेदोपि नित्यनैमित्तिककाम्यकर्मप्रतिपादकतया संसारसागरतारकत्वात्ता
त्पर्यमिति भावः किं तिरिति धृतं कच्छपदेह तव पृष्ठे मेदिनी वसति कीदृशे विपुलतरे ऽत्यर्थं महति इहतर
वंत विपुलशब्दे अत्यंतानि शायद्योतनायातिशाद्वः स्वार्थे तरप्रिकृतेऽतिशायार्थोऽतिशाद्वः प्रयुज्यते यद्वा
भ्रति कांतो विपुलतरोऽतिशायपदार्थोऽयेभ्यस्तादृशे यद्वा तेषु दृष्ट्वीं तथाप्यतीतिवच्छिन्न कम एवातिशाद्वः
तेनाति किं तिरश्चैत्यं धृतभूमिरिति वा चतति तिष्ठति चतास्थेन तिष्ठतीति वा चतिधरणीधरणमिति वा ला
न्वयः एतेन धारणायोग्यता दर्शिता पुनः कीदृशे भूमिवहने नयः किरणो मृतः शोणितग्रंथिः स एव चक्रे
च क्रारत्वात्तेन गरिष्ठे गरीयसि संततोद्वहनेनेरक्तपिंडः किणोउच्यते तदुक्तं किणः स्यान्मृतशोणितः र

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी.गो.टी.

राम:

८

बलिः पूजोपहारयोरितिशाश्वतः मौलिः किरीटेधम्मिल्लेकंकेलिद्रुतयोरिति शाश्वतः कीदृशं दिक्पतीनामिंद्रादीनां का
म्यमिष्टोविषयंयेन एतेनतेभ्यएवबलिनं इत्यासीतिदर्शितम् पुनः कीदृशं रमणीयं मनोहरमित्यर्थः दशनानामेव दशाद
नाद्यादशामुखान्यस्य दशमुखोरावणः ८ धृतबलभद्ररूप विशदे शुभ्रे वपुषिशरीरे वसनं धारयसि कीदृशं जलदाभं
रूक्षं मेघसदृशमित्यर्थः पुनः कीदृशं हलहतिभीत्या लांगलाघातभयेन मिलिताया उपस्थिताया यमुनायाः स्वभा
दीप्तिर्यस्यतत्तथा एकदाहिनिजबंधुवर्गसंपालनार्थं वृंदावनगतस्य गोपवृंदैः सह मधुपानमग्नेन मत्तेन चैतेनस्नाया
हूता यमुनासाच मत्तोयमिति नायाता ततश्चैतेन क्रोधेन हलेन यमुनाया आकर्षणं कृतमिति पुराणवार्ता यमुना
याजलं नीलमिति श्यामवाससाम्यं हतिर्हननं क्वचित्का इतुनासिकमेलो ८ धृतबुद्धशरीर क्रतुविधानस्य वे
दजातं इवयसि निंदा हेतुमाह दर्शितः प्रतिपादितः पशूनां घातः छागादीनां घातो वधो यत्र यत कीदृशः सदयहृद
दयकरुणाद्यगतिविन ततत्वानिंदा अहिंसापरमोधर्म इति सिद्धांतवतो दयायुक्त हृदयस्य तवदर्शितं पशुमाल

राम:

८

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

संबंधिजलेन जनितं कृतं जनानां लोकानां पावनं पावित्र्यं येन। बलिछलनार्थं द्विपं चाराद्वं गुल्फपरिमा
णाधारिणो हरेर्ब्रह्मांडपर्यंतगं तृतीयचरणं कमंडलुजलेन ब्रह्मणा प्रक्षालितम् अतस्तन्मदनखनी
रगंगा तत्स्नानाज्जनानां पावित्र्यं युज्यत एवेति। पुराणावर्णी अद्भुतताच सर्ववामनीभूय पश्चाद्वा
मन इति। तदुक्तं हरिवंशे पारोणी तु पतिते तैर्ययेकेशावो भूद्वामनः यद्वा वामनस्य तृतीयचरणेन ब्रह्म
लोकलंघनमेवाद्भुतजनकम्। अंभोर्णस्तोयपानीयनीरक्षीरांबुशंबरमित्यमरः ५ क्षत्रियेति धृतपर
शुरामरूप जय। क्षत्रियद्रोहिणः। तद्विकारे पानीये कुरुक्षेत्रादितीर्थे जगत्पयसि स्नानं कारयसि स्नानफलमाह उप
य गतपापं गतकलुषमित्यर्थः अन्यच्च शमितो भवभौम्य संसारस्य तापो येन तत्त्रया आधिदैविकमाधिभौतिकमाध्यात्मिक
मितितापत्रयमन्यदपि स्नानं पापं हरति तापं च गर्भाद्यं नाशयतीति ध्वनिः। रुधिरमय इति विकारार्थे तत्प्रकृतवचने मयट्
वितरसीति धृतरामशरीररूप जय रणे संग्रामे दशमुखमौलिबलिं रणरणकोटिप्रहारं दिक्षु आशासु ददासि ककुभां अरदोस्ता

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मप्यर्थं श्लोकेनाह वेदानुद्धरते जगन्निवहते भूगोलमुद्बिभ्रते दैत्यं दारयते बलिंछलयते क्षत्रक्षयं कुर्वते पौलस्त्यं जयते हलं कलय
ते कारुण्यमातन्वते म्लेछान्संहरते दशाकृतिकृते कृष्णाय तुभ्यंनमः कृष्णायनमोस्तु कीदृशाय वेदानुद्धरते मीनरूपेण जगंति
भुवनानि वहते कूर्म्मरूपेण भूगोलं त्रिकोणाकृति तया गोलकमिव भ्रमित्वा ऊर्द्धधारयते वराहरूपेण दैत्यं दारयते हिरण्यकशि
पुं विदारयते नृसिंहरूपेण बलिंछलयते वंचयते खर्वरूपेण क्षत्रक्षयं कुर्वते क्षत्रियनाशकाय परशुरामरूपेण पौलस्त्यं रावणं
जयते रामरूपेण हलं कलयते धारयते बलरूपेण कारुण्यं करुणामातन्वते विस्तारयते बुद्धरूपेण म्लेछान्विनाशयते क
ल्किरूपेण अतएव दशाकृतिकृते दशविधरूपधारिणे सर्वपदं शब्दतं कविरिदानीं मंगलगीत्या सकलविघ्नशांत्यर्थं हरिं स्तौ
ति श्रितेत्यादि गीतस्यास्य गुर्जरीरागः प्रतिमठतालः रागलक्षणं च श्यामा सुकेशी मलयद्रुमाणां मृदूल्लसत्पल्लवतल्पसंस्था
श्रुतेः स्वराणां दधती विभागं तंत्रीमुखा दक्षिणगुर्जरीयम् १ श्रितकमला कुचमंडल धृतमंडलये२ कलितललितवनमाल १
जय २ देवहरे ध्रुवपदम् दिनमणिमंडलमंडन भवखंडनये२ मुनिजनमानसहंस जय० २ कालीयविषधरगंजन जनरंजनये२
यदुकुलनलिनदिनेश जय० ३ मधुमुरनरकविनाशन गरुडासनये२ सुरकुलकेलिनिदान जय० ४ अमलकमलदललोचन भव
मोचनये२ त्रिभुवनभुवननिधाने जय० ५ जनकसुताकृतभूषण जितदूषणये२ समरशमितदशकंठ जय० ६ अभिनवजलधरसुं

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

भेतत्यास्रुतो बोधित पशुघातायां प्रकर्षेणानिंदाभवतीति [illegible] अहहेत्याह: प्रकर्षे अहह कष्टं आदन्तगोमम रिंस्केश प्रकर्षयोरिति विश्वः अ
द्भुते वा अहहेत्यद्भुतेखेदे इत्यमरः तच्च पशुवधं वयज्ञविधानं पशुघातं संपदिंशसि मत्स्यांतरेशा पुनस्तां त्रिदंसातीति वित्तमेव धृतकल्कि
शरीर संहाररूपम्लेछ अव्यक्तेवाचे अव्यक्तं वदंतीति म्लेछाः शेषतज्जनभेदस्य प्रसिद्धः अत्यन्तसंमूहं मारणानिमित्तं करवालं खड्गं कलयसि
धारयसि कलिर्धारणार्थेपि कलि वलि कामधेन्व इति वैयाकरणाः कमिव धूमकेतुमिव औत्पातिकधूमकेतुं युक्ततारकामिव पुनः
धूमकेतुचिह्नं यस्य सधूमोऽग्निरित्यर्थः तमिव खड्गस्य नीलत्वात् सधीदेः स्वर्णमयत्वात्सधूमाग्निसाम्यं कीदृशं किमप्यनिर्वचनीयं करा
लं भयानकं करालो दंतुरे तुंगे कराले भीषणोपि चेति च शाश्वतः अग्न्युत्पातो धूमकेतु इत्यमरः निधन इति निमित्तात्कर्मयोगे सप्तमीति विष
य सप्तमी करवालो मतः खड्गे करवालो भयानक इति धरणीः १० धृतदशविधरूप दशप्रकारशरीर जय इदं श्रीजयदेवकवेरुदितं भाषितं
शृणु आकर्णय हे लोकेत्यवधार्य कीदृशं उदारं मनोहरं महत्वयुक्तं वा पुनः कीदृशं सुखदं सुखप्रदत्वात् श्रुतिमनसोः सुखदायकम् शुभं क
ल्याणदायि हरिचरितनादतस्वव भवसारं संसारे धनरूपं न्याय्यं श्रेष्ठं वा सारो बलेस्मज्जानि स्थिरांशे न्याय्ये च नीरे च धने च सारम् श्रेष्ठे च
सारं खलु वर्णयतीति इतिविश्वः एतद्धि चरितमाहात्म्यात्सुखं ददातीत्यातो नुपसर्गात्कः विधा विधौ प्रकारे इत्यमरः मत्स्यकूर्मो व
राहश्च नारसिंहोथ वामनः रामो रामश्च रामश्च बौद्धः कल्कीच ते दश। कविरिदानीं मतिवैभवतया हरिकीर्तनोत्सुकः पूर्वगीतप्रतिपादित

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

नीरीचतानित्रिभुवनानिचेतित्रिभुवनं तत्रनिधाननिधिरिव आनंदजनकत्वादनिर्वचनीयत्वाच्चेत्यर्थः पत्रंपलाशंछदनंदलंप र्णंछदः पुमानित्यमरः जनकसुतायाः सीतायास्तथाकृतभूषणविहितालंकारा जितोदूषणोनामराक्षसोयेन य द्वा जितंदूषणंपापमपियेनतिः पापेत्यर्थः समरेसंग्रामेशमितोमारितोदशकंठोरावणोयेन अभिनवजलधरवत् न वीनमेघवत्सुंदरमनोज्ञधृतोमंदरोगिरिविशेषोयेनश्रियोलक्ष्म्यामुखंचंद्रइवतत्रचकोरःपक्षिविशेषः चकोरेणाहिहिमकरकव लनंक्रियतेइतिवार्त्ता कमलाश्रीर्हरिप्रियाइत्यमरः तवेत्यादि एवंभूतहरेतवचरणेवयंप्रणताः अतीवनम्राइतिभावयजा नीहिप्रणतेषुभाद्रेशेषुकुशलंकल्याणंकुरु कुशलंक्षेममस्त्रियामित्यमरः इदंपदमाधिकमपिक्वचित्पुस्तकेदृश्यतइतिव्याख्या तम् श्रीजयदेवकवेरिदंमंगलंगीतंविशेषेणसुखंददत्कुरुतेऽस्थिरायतां आश्रावतांच कीदृशं उज्वलतानुगमनेनरम्यागीतिर्गानं यस्यतत्तथाम्भृतकमलेपादौमिश्चेतितस्वेणकांतस्यपूर्वनिपातः कलितललितस्पादौवकुब्वेकस्यनियमइत्येकस्यैवप्राङ्नि पातः मधुसूरेतिपदेविनाशनासनशब्दयोस्तालव्यदंत्यवत्तो अनुप्रासोनभवतीतिनवाच्यंनागरानुप्रासेतथात्वात् अधु नावसंतवर्णननिव्याजेनकृष्णक्रीडांवक्तुकामः साधूक्तविरह पद्मापयोधरतटीपरिरंभलग्नकाश्मीरमुद्रितमुरोमधुसूद नस्य व्यक्तानुरागमिवखेलदनंगखेदस्वेदांबुपूरमनुपूरयतुप्रियंवः १ मधुसूदनस्यलक्ष्मस्योरो वक्षस्थलंकर्तृवोयुष्माकंप्रि

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

दरधृतमंदरये २ श्रीमुखचंद्रचकोर जय० ७ तवचरणे प्रणता वयमिति भावय ये २ कुरु कुशलं प्रणतेषु जय० ८ श्रीजयदेव
कवेरिदं कुरुते मुदयम् मंगलमुज्ज्वलगीतम् जय० देवहरे ९ देवहरे जय २ त्वच्चरणापतितजनोद्धरणात्सर्वोत्कृष्टतया वर्द्धत्वेन
र्थः आदराद्धितात्मिः नमो नमः शिवायेत्यादाविव यथा संभ्रमरूपेणागीतत्वाद्धितात्मिः कीदृशः श्रितमालिंगितं कमलायालक्ष्म्या
स्तनमंडलं येन तादृशाश्रितो कुंडले येन कलितानि धृतानि ललितामनोहरा वनमाला येन आपादपातिनीं मालां वनमालां विदुर्बुधा
इति शाश्वतः पुनः कीदृशः आदित्यमंडलालंकरणाकारक नंद्यादित्वाल्ल्युः सूर्यमंडलेकृतावस्थानं ध्येयः सवितृमंडलमध्यवर्ती
र्ती नारायणः इत्यादिश्रुतेः दिनमणिस्तरणिरेवं दिनप्रणीति हारावली संसारखंडनविच्छेदकयुक्तित्वात् मुनिजनानां मुनि
प्रभृतीनां मानसानि सरांसीव तेषु हंस इव यथा मुनिजनानां मानसेषु हृदयेषु हंसः परमात्मा स्वरूप परब्रह्मस्वरूपेत्यर्थः हंसो वि
हंगभेदस्यात् परमात्मनि योगिनीति विश्वः कालीयनाम्नो विषधरस्य सर्पस्य गंजनहिंसकजनानां रंजनं यदुकुलं
कुलं नलिनकमलमिव तत्र दिनेशः सूर्यः प्रकाशकत्वात् वापुंसि पद्मं नलिनमरविंदं महोत्पलमित्यमरः मधुश्च मुरश्च नरकश्च
तेषां दैत्यानां विनाशनघातक गरुडः पक्षिराजः स एवासनमुपवेशनं यस्य सुरकुलानां देववंशानां केलेः क्रीडायाः निदाना
दिकारणा निदानं त्वादिकारणमित्यमरः अमलकोमलं यन्निर्मलपद्मपत्रमिव लोचनं चक्षुर्यस्य भवस्य जन्मनो मोचन खं

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी.गो.टी.
रामः

त्तीक्ष्णशरेण कंसानुसरणं कंसानुसंधानं पयातां श्रमं हत्तु कं पथा भवति तथा कामपीडोत्पादि मनस्तापाच्च तया पातीं
उत्कंठतीवांधापीडा यस्यां तां चलक्षाला मिस ---------------

10

रामः
११

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

यमभीष्टमनुग्रहयतु संस्फुरां करोतु कीदृशम्मुरः पद्मापयोधरतटीलक्ष्मीस्तनपरिसरस्य परिरंभेणालिंगनेन अंतर्यत्का-
श्मीरं कुंकुमं तेन मुद्रितं चिह्नितं ममैवेदं मुरारे हृदयं न तत्वमपर इति कृत्वा लक्ष्म्या मुद्रितमिति भावः काश्मीरं कुंकुमं प्रोक्तं टंक-
पुष्करमूलयोरिति विश्वः पुनः कीदृशं भक्तानुरागामिव अंतरेऽनुराग बहिर्विहितमिव यत्र अनुरागस्य कविसंप्रदाये लोहित-
त्वात्साम्यं पुनः कीदृशं खेलाखेलगति कुर्वन्तो नेत्रगत्तस्य स्वेदेन पुरतापासेन घर्मजलप्रवाहो यत्र तत्तथा पूरो जलप्रवा-
हस्यात्प्राणसंशुद्धिरगाधयोरिति विश्वः लक्ष्मीत्कंठितायास्तमैवाप्य तु संतप्ताराधायाः काचित्सखी कृष्णवार्तां कथयितुं
माह वसंते वासंतीकुसुमसुकुमारैरवयवैर्भ्रमंतीं कांतारे बहुविहितकृष्णानुसरणां अमंदं कंदर्पज्वरजनितचिंता-
कुलतया चलद्बाधां राधां सरसमिदम्मे सहचरी १ काचित्सहचरी सखीमिदमग्रे वक्ष्यमाणम्मेव वाक्यं वचयति किंकुर्वं
करती कम्भिदं सरसं सविलासं यथास्यात् एकस्मिन्काले वसंते मधुकाले कीदृशीं वासंतीमाधवीलता तस्याः कुसुमं तद्व-
त्कोमलै रंगैर्लक्षितां इत्थंभूतलक्षणे तृतीया पुनः कीदृशीम् कांतारे दुर्गमार्गे भ्रमंतीं गच्छंतीं बहुविहितं वारंवारं कृतं

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

रिणाङ्के ५ हरि० माधविकापरिमलललितेनवमालिकजातिसुगंधौ मुनिमनसामपिमोहनकारिणित
रुणाकारणबंधौ ६ हरि० स्फुरदतिमुक्तलतापरिरंभणमुकुलितपुलकितचूते. वृंदावनविपिनेपरिसर
परिगतयमुनाजलपूते ७ हरि० श्रीजयदेवभणितमिदमुदयतिहरिचरणस्मृतिसारम् सरसवसं
तसमयवनवर्णनमनुगतमदनविकारम् ८ हरि० हे सखि राधे इह सरसवसंते मनोहरमधुसमये हरिः
।। कस्मो विहरति क्रीडति युवतिजनेन समं नृत्यति च कीदृशे वसंते विरहिजनस्य दुरंते दुरंतो निर
वधौ वाचकारोत्राध्याहर्त्तव्यः सकलपुण्याहिरसेनसहवर्तमाने शतिसरस इतिवा युवतिजनेनेतिज्ञाभ
भिप्रायमेकवचनमदुःखेनांतोयस्य कीदृशे वसंते ललितायामनोहरायालवंगलतायाः परि ८
शीलनेनसंबंधेनकोमलोमनोहरोमलयानिलोयत्रतस्मिन् एतेनवासंतस्यसुगंधित्वशीत
लत्वाल्पत्वानिदर्शितानि लवंगलतापरिशीलयतिवालयतीतितंधाद्वित्वात्सः कोम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

पिकचितापाठः अत्र चलेतिवाधाशरीरव्यापिनीपीडायस्याः इत्यर्थः कांतारंवनंदुर्गमंनिःपभरः सख्योगनचर
गीतिचरेषः दिशारागविशिष्टाए पदीकमर्थंगीतेनाद गीतस्यास्यरूपकस्तालः तत्लक्षणं शिरवंडिवर्हंचत्रयव
दत्द्रुतप्लुतस्थितंकं तत्तलतोकूरेण इंदीवरश्यामतनुर्विलासीवृन्दर्शिमतंगस्थवसंतरागः १ ललितलवंगल
ले तापरिशीलनकोमलमलयसमीरे मधुकरनिकरकरंवितकोकिलकूजितकुंजकुटीरे १ हरिरिहविहर
तिसरसवसंते नृत्यतियुवतिजनेनसमंसखिविरहिजनस्यदुरंते ध्रुवपदम् उन्मदमदनमनोरथपथिक
वधूजनजनितविलापे अलिकुलसंकुलकुसुमसमूहनिराकुलवकुलकलापे २ हरि० मृगमदसौरभरभ
सवशंवदनवदलमालतमाले युवजनहृदयविदारणमनसिजनखरुचिकिंशुकजाले ३ हरि० मदनम
हीपतिकनकदंडरुचिकेसरकुसुमविकासे मिलितशिलीमुखपाटलिपटलकृतस्मरतूणविलासे ४ हरि०
विगलितलज्जितजगदवलोकनतरुणकरुणकृतहासे विरहिनिकृंतनकुंतमुखाकृतिकेतकिदंतु

12

हेतु श्रीरसंकमावपिइत्यभरः षट्पदभ्रमरालिइत्यपि २ पुनः कीदृशे मृगमदः कस्तूरीतस्य सौ
रभरभसवशंवदः सुरभिनामकस्या यत्र तावाद्दिनीनवानूतनाद दलमालापत्रश्रेणी येषां मीदृशी
तमालास्तमसिंजरवोयत्र नूतनपत्रस्तमालो मृगमदगंधमनुकरोति मृगनाभिर्मृगमदो गं
धश्लेखरमित्यपीति हारावली वशंवदइतिप्रियवशोवदः स्वक्व रिक्वास्वप्यस्येति हृस्वेमुम पु
नः कीदृशे पुवानस्तरुणेजनास्तेषांहृदयंतद्विदारयतीतिनंद्याद्दित्वाल्ल्युः एतादृशो मनसि
जः कामः स्वस्येनखस्येवरुचिर्यस्य एवंभूतानांकिंशुकानांजालः समूहो यत्र षट्युवजनानां
वियुक्तस्तरुणानांहृदयविदारणाय मनसिजस्यनखानांरुचिर्यस्य एवंभूतः पलाशसमूहोय
त्र पलाशकुसुमानांवक्रत्वात्कामनखसाम्यं यद्वा तादृशांकिंशुकजालंकिंशुककलिका य
त्र जालंमुकोरकेसयेजालमानायइत्यपिविश्वः क्षारकोजालकंक्लीबेकलिकाकोरकः पुमा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

लोलद्दुमंदराविजितविरहः ध्वनिस्तुलवं गलला कोंनामलुयसुरग्रायोनामकस्तयोराश्लेषस्तेजो
त्कंठोद्दीपनो पुनः कीदृशो भ्रमरसंघेन करंबितो मिलितैः कोकिलैः कूजितैः शाद्वितः कुंज एव
कुटीरोऽल्पाकुटीयत्रासौ यत्र कूजनं कूजस्तन्मितः प्राप्तयबंभस्तः कुंजकुटीरो यत्र इत्यर्थः ध्वा
दिवाल्परूपत्वे इत्स्वेर्नैकुटीशामीशु गम्भीरइतिरप्रत्ययः अल्पाकुटीकुटीरः स्यादिति शाब्द
तः मिलितोपिकरंबितइतिचपुनः कीदृशो उरुगतोमदनमदनोहर्षकामो यत्र तंभतोमनोरथो
यस्यपथिकवधूजनस्यमेनजनित उत्पादितो विलापः परिदेवनं यत्रासौ अथवा उन्मदमद
नस्यमनोरथेनवाञ्छयापथिकवधूजनजनितो विलापो यत्र विलापः परिदेवनमित्यमरः पु
नः कीदृशो अलिकुलैर्भ्रमरसंघैः संकुलो व्याप्तः कुसुमसमूहो यत्र तेन निराकुलो नृनब्रव्यस्तोव
कुलांनांकलापः समूहो यत्र यद्वा नाहशोवकुलः कलापो भ्रवणोयस्य कलापोभ्रवणोव

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्यसामंसं इत्याम्नवर्स्मस्तु स्यंगारः स्येतोत्तमः प्रकीर्तित इति भरतः यद्वा गाढ इत्यवलोकनेनत
रुणोः कारुण्येन कृतोल्लासो यत्र करुणा इति भावप्रधानो निर्देशः गतलज्जमकलज्जावलोकने।
नदित्युं करुणापुरूष्यमए वसाध्वनोत्तमस्पुमाहहरपार्वती करुणः पुरस्तात् विश्वेक्रपायांकरुणा
13 मतेति विश्वः पुनः कीदृशो विरहिणां वियोगिनां निकृंतनाय छेदनार्थं कुंतनरवा कृतिश्च
तिकर्मधारयः गाढ शब्देन केनदनुरितात्मा त्यायत्र निकृंतनमित्यत्र नुमागमाभावो वि
धायकस्त्राभावादिति नवाच्यं रदितो नुम्धातो रित्यत्र योगविभागाद्भवति केवोरैदितः ऽ रा ८ क क
तोप्यस्ति केसकाधानस्तो रिति मेघे पांतुंल्यामकठोरकेतककशिरवासंदिग्धमुग्धंदवइति
मालतीमाधवे च कुसुमत्वात् केतकीदनुरितात्मा इति पाठो द्वेतिस्त्रेणामधुरजशदेवधमत्वंद
तुरितोदंतुरितशाकंध्यादित्यान्परह्यत्नं यद्वा गारकादिवादिजिन त्र्यम्पसिनकपिदंतुरि

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

नित्यमरः ३ पुनः कीदृशो मदनमहीपतेः कामनृपस्य कनकदंडस्य सुवर्णघटितदंडयुक्तछत्र
स्य रुचिरुचिः शोभा यस्य केसरकुसुमस्य नागकेसरपुष्पस्य सजथा तस्य विकाशः प्रादुर्भावो यत्र स
टः नागकेसरस्य कुसुमं विकाशयतीति कर्मण्यण् कनकस्य दंडो यत्र तत् कनकदंडछत्र
मुच्यते कनकं हेमहाटकमित्यमरः केसरो बकुले नागकेसरे स्कंधवालुक इति धरणिः पु
मि नः कीदृशो लिंगितः श्रीलीमुखा भ्रमरा येषु तैः पाटलिपटलैः पाटलापुष्पसमूहैः कृतो विलासः स्म
रनृपविलासः कामनृपशिरवेष्टितं यत्र नृपपक्षे शिलीमुखा बाणाः अलिबाणौ शिलीमु ८
खावित्यमरः ४ पुनः कीदृशो विगलितवासौ लज्जा चेति सा विद्यते यस्य न तस्य संज्ञानं नारका
दिस्पद्गनव पक्ष लज्जितं लज्जाभावेन कः विगलितलज्जितस्य जगतो बुलोकस्य नेन तरुणकरुणो
दुर्बलकरुणावक्षैः पुष्पविकाशव्याजेन कृतो हासो यत्र हासस्य श्वेतत्वान्नरुणकरुणापु

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

पार्श्वोभ्रमतो गंधोपत्र आशिरि निजनीप्रादुर्भावोस्त्रियांक्लिन्न आजनोर्जा केचित्तु जकारमंतस्थ
पठंति तस्य क्षेवनमालिकयोऽनुभ्रमतयानुगंधयुक्तपेन्यार्थः सगमएव पुनःकीदृक्षो मुनिम
नसामपि स्फीअभिचिन्तानामपि मोहनकारिणो मदनजनके अन्यजनचिन्तानिस्वभावतयेव
14 मोऽवंतितस्थद्यानवनामपि मनोऽभिवसंतोऽस्मै मोऽपनीतिमाहात्म्यंदर्शितम् आह्वित्राद्वे
नतरुणीनांपुथानामकारणंवंधोमरुज्जमित्रे ६ कुत्रविहरामीति स्थानमाहवंशवनविपि
नेवंशवननाम्निवनेहरिर्विहरतीत्यर्थः स्फुरंत्याः शोभमानायाश्चलत्यावा अतिमुक्तलताया
वासंतीलतायाः परिरंभणेनालिंगनेन मुकलितः पुष्पितः पुलकितोलक्ष्यतोपत्र पल्ल
मुकुलमुकुलितभावेनः नस्तुलकोमाच इव संविधत्तेयस्याः तदस्यसंजातमित्तारकादित्वादिइ
तच एवंभ्रमतस्तत्रोपत्र एतेनापि मुक्तलतायानायिकात्वंकृष्णस्य नायकत्वमालिंगनरोमा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मत्तमुन्मत्तं मदनं यो गिरति स भवतीति ध्वनिः निम्नोन्नतेन यात्यापदं तुरंकमतेतु धैर्यमिति धरणिः अत्रापि
लासी शास्त्रयोर्द्वयोर्लता लव्यसकार शकारयोर्ना गणानुप्रासो मंगलं ५ पुनः कीदृशे माधविका
या वासंत्याः परिमलेन गंधेन ललिते मनोहरे वासंती माधवी लतोत्पभ्रमरः अन्येपि पुष्पान माधवी
नाम नायिका तस्याः परिमलेन विमर्दज गंधेन ललितो मनोज्ञो विलसितो वा भवतीति ध्वनिः परि
मलो गंधे विमर्दोत्थेपि सौरभ इति धरणिः ललितो मिलल विलासेन भ्रमस्य यः पुनः कीदृशे न
वमालिका भेवारी ति प्रसिद्धा जातिः सूनामैव प्रसिद्धा तया ति सुगंधो भ्रमनं गंधयुक्ते गंधस्पेदु
स्पृति सुरभि मस्मेति इकारः समासांतः वनमालिका शब्द का प्रसो संज्ञा छंदसो बहुल
मिति बहुलवचनाद्भ्रस्वः ऽर्थ केन कौ वज्ञातिरपि द्विविधा एका वसंते ऽपरा वर्षासु भवति सा मि धेय
म् [illegible] नवमालिकाशब्देन नवमालिका कुसुममुच्यते [illegible] नवमालिका या जातिर्जन्म त

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

र्धतत् केसरईषद्धर्द्दरायमिति विश्वः विगलितमाया ईषद्विकसितावाम न्मामल्लिकायावल्लिखलता
सुवर्चद्गिरुरुड्छद्भिः परागैः पुष्परेणुभिः प्रकटितपटवासैः स्फुटितकृतपटवासचूर्णैः अनेनपटवा
सवालेनात्मूर्यदर्शितम पुनः कीदृशः केतकीगंधबंधुः केतकीपुष्पसहचरः एतेनसौरभावकथि
15 तम् पुनः कीदृशः प्रसरतः प्रकटितभवतो ऽसमबाणास्यप्राणावस्माणइव अथवा प्रसरताकाम
बाणेनप्राणवां श्वासोगंधवाहश्चातिकर्म्मधारयः वसंतवायोः स्वभावादेवशीलत्वं अनंतएवकी
तलेनापिदक्षिणानिलेनसहइतिचित्रं परागः कुसुमरेणोस्तूनीयादीरजस्यपीत्यमरः हि
रेणावद्धारणइतिच इहैवचेतोहरजीमार्थः पंचबाणत्वादेवसमबाणात्वं उक्तंचभरते
न हर्षणः पुरुषश्चैव मोहनोमच्छनस्तथा विरहणश्चकामस्यशराः पंचप्रकीर्तिताः प्राणा
नामपिवायुत्वेनगंधवाहत्वंपुनातएवबसंतदिवसानामनंगोद्दीपकतयाविरहिणांदुःसह

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

चाभ्यां च कामविकारः सूचितः । तथाहि कंपः स्वेदो रोमांचप्रभृतिभावजन्य तस्थले अनुरागवशाद्धना
माविर्भवतीयोविलासिनिभिरतः । विपिनं काननं वनमित्यमरः । कीदृशे परिसरपर्यंतभुवि परिसर्द्ध
नौगतेन यमुनाजलेन स्नातोपवित्रे एतेन स्थानस्य क्रीडायोग्यता दर्शिता ७ श्रीजयदेवक
वेरिदं भणितं कार्यं उदयति उदितं भवति कीदृशं हरिचरणस्मरणामृतनिरर्जुविंतं संसारो यत्र सारो
धनं त्याज्यं वा पुनः कीदृशं सरसं स्मरसहितं समयवसंतवर्णनं यत्र पुनः कीदृशं अनुरागात् सं
उत्पन्नो मदनविकारः कामविलासो यस्मात् यद्वा सरसश्चासौ वसंतश्चेति योज्यम् ८ अथापि
योगिनां दुःसहं वा पुंकवि वर्ण्यते लाहः दूरविगलितमल्लीवल्लिचंचत्परागप्रकटितपटवा
सैर्वासयन् काननानि इह हि दहति चेतः केतकीगंधबंधुः प्रसरदसमबाणप्राणवद्गंधवाहः १
दूरं वसंतो गंधवाहो वायुर्मे मनो दहति अस्या विरहिणीं कां कुर्वन् काननानि वासयन् सुरभीकु

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मृग्यतोरसालोरसालोस्त्रीत्यमरः अंकुरोभिनवोद्भिदित्यमरः काकलीतुकले सूक्ष्मेध्वनौतुमधुरास्फुटे
इतिच ऊर्ध्वमिदमिति गुरगोल्कः कलतइत्यनेः रपरः रुतंभानिष्ठानोनइतिनिष्ठानस्वनः पार्पः
परपिककइत्यमरः स्त्रीविंदिवसवासरावितिच भावनावकुंजज्ञानेनविरहेरागः कांताविरहे
कान्त्यवोध्यानइतिप्रसिद्धमेव विरहविधुरायेमाधवं सखीदर्शयति अनेकेनारीपरिरंभसंभ्रमः
स्फुरन्मनोहारिविलासलालसम् मुरारिमारादुपदर्शयंत्यसौ सखीसमक्षंपुनराहराधिकाम्
१ असौसखीपुनरिहंगीमेकृष्णमारातराधिकामाहोल्कवती कीदृशी आरहरेसमक्षंप्रत्यक्ष
यथास्यात यावत्समुपदर्शयंति ज्ञानविषयंकारयंती कीदृशंहरिं अनेकेनारीणांपरिरं
भसंभ्रमआलिंगनादरेणस्फुरन्निजस्तनोगच्छत्दीप्यमानोवासचासौमनोहारिविलासला
लसम्भ्रममनोज्ञक्रीडाबोर्छत्यशितसः संभ्रमंगयपतिछतिभयमुद्वेगमादरमितिशाश्वतः

16

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

त्वं वसंते पुनराह उन्मीलन्मधुगंधलुब्धमधुपव्याधूतचूतांकुरक्रीडत्कोकिलकाकलीकलक
लैरुद्गीर्णकर्णज्वराः नीयंते पथिकैः कथंकथमपि ध्यानावधानक्षणप्राप्तप्राणसमासमागमा
गमरसोल्लासैरमी वासराः १ अमी वसंतसंबंधिनो दिवसाः पथिकैः पांथैः कथंकथमपि अतिवं
चनीयप्रकारेण कष्टस्त्वापवनीयंते वाहंते दुर्लंघनात् पुनराह कीदृशाः उन्मीलन्मधुगंधेउ
द्गच्छन्माध्वीकरसे लुब्धैः सतृष्णैर्मधुपैर्भ्रमरैर्व्याधूतेषु कंपितेषु चूतांकुरेषु क्रीडतां कोकिलानां
काकलीकलकलैः सूक्ष्मध्वनिमधुरकोलाहलैः कष्टजनकजनेकर्णेन उद्गीर्णः प्रकाशितः कर्ण
ज्वरः श्रवणोपतापो येषु दिनेषु तेन पाकथंनीयन्त इत्यत आह ध्यानेन चिंतनेन अवधानमेकचित्तता
तत्पादक्षणप्राप्ताः सूक्ष्मकालमनुभूतायाः प्राणसमायाः जीवितसदृशायाः कांतायाः समागमरसे संबंध
रस उल्लासे हर्षे इत्यग्रिभिः मधु पिबतीति मधुपः आतो ऽनुपसर्गे कः व्याधूतेति धूतं कंपनं नेत्रः त्वा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰ तले पुलकोन्मोऽभेरन्कुलेकान्तेप्रेकथके एतेनतस्यापितदीयसंगमात्सात्विकभावोजातइत्युक्तं नितंबवतीति
रम॰ प्रशंसायामतिशयेनवामतुप् श्रवः स्वलस्योरस्त्रीतलंस्यादित्यमरः श्रुतिःश्रवणवेदयोरितिधरणिः ५ कापिचगो
पीकरेणहरिनेनामुं दुकूले पट्टवस्त्रे विचकर्ष आकृष्टवती केनहेतुना केलिकलाकुतुकेक्रीडाविलासकौतुकेनर
१९ रन्तुमिच्छयाऽङ्गारत्थेर्वाञ्छितेनेत्यर्थमेवाकृष्टवतीतिभावः कुत्र यमुनाजलकूले कालिंदीविपिनोपलक्षिततीरे कुतुकं
चकुतूहलमित्यमरः चकारः पूर्वापेक्षयासमुच्चयार्थः मनोरमंमञ्जुमञ्जुलमितिन वञ्जुलो वकुलेख्यातोवञ्जुलेवेतसेमत
17 इतिधरणिः दुकूलंपट्टवाससीतिन वनंकाननतोययोरितिन केचित्तुदुकूलेइतिकर्मत्वेनयोजयंति तेदुकूलेगृही
त्वाहरिमाकृष्टवती रहोपविष्टेतिकृत्वाहरिमालसमीपंनिनायेतिवाक्यं अत्रगृहीत्वेत्यध्याहारस्यगौरवमित्ययान्
तरिजीते ५ कापिनतरुणीहरिणाहसितेनप्रशंसाप्रशंसिता कीदृशीरसरसेगोपक्रीडानुरागेसहन्तस्यपराक्रमस
मकालंनृत्यंती कीदृशे करतलयोस्तालेनचपेटखानेनजाततरलया चंचलया वलयावल्याकटकश्रेण्या कलितः संयुक्तः कल
स्वनवंशोव्यक्तमधुरशब्दसहितवेणुर्यस्मिन् तलश्चपेटस्तालश्चतल्पेधोरयोस्त्रलमितित्रास्वतः रासे कोलाहलध्वा
नेक्रीडायामपिगोपिगणोहोमीतिविश्वः प्रशंसातुस्मायियंनृत्यतीत्येवंतापायकपवक्षोनेकासांप्रीणकोजातइत्याह इ
कामपिगोपींश्लिष्यति आलिंगति कामपिरामांतरुणींचुंबति कामपिरमयतिक्रीडयति सास्मितचारुसमरमनोहरं राम॰
१९

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

केलिनाचलंती माणिमुक्ते कुंडले ताभ्यां भूषितं गंडयुगं यस्य स्मितशाली ईषद्धास्ययुक्तवानच्चापि कर्मधारयः स्मितशा[illegible]मिदं ईषद्धस
ने कांतः केचित्तु स्मितमीषद्धासं बिभर्ति तस्यैत्यर्थं शा[illegible]दि पतत्य पत्ताकृताहीयइति वदंति मुग्धो[illegible]सुंदरगवाति विश्वः वधूर्जाया
स्नुषा स्त्री चेत्यमरः अनेकार्थवत्सामान्य स्त्रीवाचको वधूशब्दः यद्वाः केलिः पुरः परमप्रकृतधा यस्य तस्मिन् अन्योन्यनिर्भरविला
सबंधुगोपीनां वेष्टितमाह १ काचित्कोपवधूः पीनपयोधरभारभरेण विपुलप्रमोदभरेण वा तीव्रायेण सरागं सानुरागं यथा स्यात्तथा आह
रिं परिरभ्य पुलकमा[illegible]ं मोरं वितपंचम रागं अनु[illegible]लितं पंचमाख्यस्य रागस्य पश्चाद्गायति गानं करोति हसेन प्रागुच्चरितः
पंचमराग स्तदनंतरं तया गीतमिति भावः शृंगारे पंचमस्वरबाहुल्यमिति सर्वकाभितः तथा च भरतः मध्यं पंचमभूयिष्ठं हास्यशृं
गारयोर्भवेदिति पंचमो रागभेदे स्यात्पंचानामपि पूरणे पंचमस्त्वनुरे[illegible]पंचमी पांडवस्त्रियामिति विश्वः २ कापि मुग्धवधू
ता मुग्धवधूर्मनोहरयुवतिरधिकमतिशयितं यथा स्यादेवं मधुसूदन वदनसरोजं [illegible]कमलं ध्यायति चिंतयति कीदृशं वि
लासविलोलयोः कलास्वतिरहसयोर्विलोचनयोः अक्ष्णोः खेलनेन संचारेण जनितउत्पादितो मनोजः कामो येन तत् शंबरारि
र्मनसिजः कुसुमेषुरनन्यजइत्यमरः वक्त्रास्ये वदनं तुण्डमाननं लपनं मुखमिति च स्मरतिजातं सा सिज अनेन ३ कापि निजयुवती
कीदृशितं प्रियं [illegible]कपोलतले गंडदेशे चारुमनोज्ञं यथा स्यात्तथा चुंबनं चुंबितवती कीदृशी किमपि कार्यांतरं लपितुं कथितुं श्रुतिमूले
कर्णमूले मिलिता संलग्ना निःकलपकांत कांतचुंबनं हि सर्वो जनहास्यकरमिति भाजनं तदारब्धमिति भावः कीदृशे कपाले

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी॰ गांभिन्नं भवपदमित्याह शृंगारोपि न तादृश एव भवतीति तन्नापि संबंधोऽन्यत् शृंगारः स्मरतेनाथ रसे च गजमंडने विश्वः पुंसः
रामः स्त्रियां स्त्रियः पुंसि संभोगं प्रति या स्पृहा स शृंगार इति रत्यात्मा रतिक्रीडादिकारणमिति वा श्यामो भवति शृंगारः श्वेतो हास्य
एकः प्रकीर्तितः विष्णुहृदः सर्वार्थः संसारवारीचः इंदीवरं तु नीलोत्पलमित्यमरः कालश्यामलमेचकाः इति च प्रसंगोपसन्न
२० त्वयोः मूर्त्तिः कांतिरूपकाययोः मधुरेणो मधुरैत्यो मधुकोपि मधुर्मतः प्रत्यंगमिति वीप्सायामव्ययीभावः मलयानिल
स्य दुःसहत्वे हेतुमाह अयोत्संगवसद्भुजंगकवलक्लेशाच्चलं प्रालेयप्लवनेच्छया प्रसरति श्रीखंडशैलानिलः किंचित्स्निग्ध
18 रसालमौलिमुकुलान्यालोक्य हर्षोदयादुन्मीलंति कुहूः कुहूरिति कलोत्तालाः पिकानां गिरः १ अथेदानीं वसंते श्रीखंड
शैलानिलो मलयाचलपवनउत्संगे क्रोडे च वसंतो पतिष्ठमाना ये भुजंगाः सर्पास्तेषां कवलक्लेशाद्ध्वंसो पतापादिव ईषत् श्री
लवांहिमगिरिं प्रालेयप्लवने च्छया तुषारमज्जनेच्छयाऽनुप्रसरति इवशब्द उत्प्रेक्षाव्यंजकः तदुक्तं मन्ये शंके ध्रुवं प्रायो नून
नामित्येवमादिभिः उत्प्रेक्षाव्यंजनेऽशब्दैरिवशब्दोपि तादृश इत्युत्प्रेक्षालंकारोऽयम् यथा अन्यथैवास्थितावृत्तिश्चेतनस्येतरस्य
वा अन्यथोत्प्रेक्ष्यते यत्र तामुत्प्रेक्षां विदुर्बुधाः इति न केवलमिदमेवेदमपरमपि संपन्नमित्याह किंचेति पक्षांतरे पिका
नां कोकिलानां गिरो वाण्यः उन्मीलंति स्फुरंति कीदृश्यः कुहूः कुहूरिति कलोत्तालाः कुहूः कुहूरित्याकारेणाव्य
क्तमधुरस्वरेणोत्तालाः अविस्मृताः प्रकटा वा केचित्तु कुहूः कुहूरिति गिर उन्मीलंति कीदृश्यः कलोत्तालाः कलाम रामः
२०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

यथास्याद्देवं परांश्चेत्पश्यति अपरामन्यां वामां तरुणीमद्दिक्स्थितां वा अनुगच्छति पश्चाद्यातीत्यर्थः वा मतयेव हठ इति रिरंस
तोस्याः पश्चात्भ्रमनं अर्द्दितोगमतो वामो रामायाः क्षिप्तकीर्तितिाइतिध्वरणि: ७ श्रीजयदेवकवेरिदं गीतं शुभानि वितनो
तु कल्याणानि वर्द्धयतु अर्थाज्जायतां श्रवणतां च कीदृशमद्भुतमाश्चर्यकरं कृष्णस्य केलिरहस्यं क्रीडाहर्षो यत्र गोपीमंड
लारासे हास्येन युगपत्सर्वासां केलिना प्रीणनादाश्चर्यम् पुनः कीदृशं विपिनविनोदके तया वनविहारे कौशलेन वलितं
संभक्तं कचित्तु वृंदावनविपिने ललितमिति पाठः तत्र वृंदावनभाग्निवने ललितं नानारसान्वितमित्यर्थः पुनः यत्रा
स्य यशः सहितं साधु वा तत्रा हितमिति यत् ८ अधुना सर्वाराधाये कृष्णकेलिप्राचुर्य्यं पुनः कथयितुमाह। विश्वेषामनुर
ंजनेन जनयन्नानंदमिंदीवरश्रेणीश्यामलकोमलैरुपनयन्नंगैरनंगोत्सवम् स्वच्छंदं व्रजसुंदरीभिरभितः प्रत्यंगमालिंगितः
शृंगारः सखि मूर्त्तिमानिव मधौ मुग्धो हरिः क्रीडति १ हे साखि राधे मधौ वसंते मुग्धो मनोहरो हरिः क्रीडति कइव मूर्त्तिमान्श
रीरश्रृंगाररसइव किं कुर्वन् अनुरंजनेन नानुरागेण विश्वेषां बहुजनानां संसारिणां वा हर्षं जनयन्नुत्पादयन् पुनः किं कु
र्वन् इंदीवरश्रेणीनीलनलिनमालावत् श्यामकोमलैः कृष्णमनोहरैरंगैरवयवैरनंगोत्सवं कामहर्षमुपनयन्नुपस्था
पयन् कीदृशः स्वच्छंदव्रजसुंदरीभिः स्वतंत्रगोपीभिरभितः सर्वतोभावेन प्रत्यंगं प्रत्यवयवं व्यालिंगितः गोपीभिरेकदालिं
गनं यथा यदंगं लब्धं तया तया तदेवालिंगितमिति प्रत्यंगमालिंगितो भवति कश्चित्तु स्वच्छंदमिदमित्यलिंगेना क्रियाविशेष

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

तिद्रायंपरिहातुमहमसखीमाह विहरतिराधासाधारणप्रणयेहरौविगलितनिजोत्कर्षादीर्ष्यावशेनगतान्यतः क्वचिदपिलता
कुंजेगुंजन्मधुव्रतमंडलीमुखरशिखरेलीनादीनाप्युवाचरहःसखीम् १ राधासखींरहोगोप्यंगीतेनप्रमाणानुवाचेक्तवतीवचध
तुर्द्विकर्मकः कीदृशीवनेवृंदावनेहरौकृष्णेविहरतिक्रीडतिसति ईर्ष्यावशेनाऽसहिष्णुतयाऽन्यतोगताऽन्यत्रचलिताकीदृशे
हरौसाधारणप्रणयेअन्यगोपीतुल्यप्रेम्णि कुतईर्ष्येतिआह विगलितनिजोत्कर्षादहमेवातिशयप्रणयिनीतिवर्द्धमानाभावात्
क्वचिदपिलताकुंजेलीना कुत्रापिलतापिहितोदरगृहेतिरोहिता यद्यपिकुंजशब्देनैवलतापिहितगृहमुच्यते एवंलता
शब्दोव्यर्थस्तथापितृणादिपिहितगृहनिवारणार्थंलताशब्दोपादानम् अतएवनिकुंजकुंजौवाक्लीबेलतादिपिहितोदरइत्य
त्रादिशब्देनतृणादिपरिग्रहःक्लीबे कीदृशि कुंजेगुंजतांकलध्वनतांमधुव्रतानांभ्रमराणांमंडलीभिःसंघैर्मुखरंवाचालंशिख
रमग्रभागोयस्यतत्र कीदृशीदीनापिसोत्कर्षांप्रणयवतीमांतिरस्कृत्यान्यगोपीषुतुल्यप्रणयोहरिरितिदुःखितापी
त्यर्थः यद्यपिदीनातथापितत्परिहासादिनावशीकृतहृदयातद्गुणंकीर्त्तयतिस्मेतिभावः अन्यतइतिचन्यादिभ्यउपसंख्यान
मितित्तसप्रत्ययात्तसिः स्यान्मंडलंद्वादशराजकेचदेशेचबिंबेचकदंबकेचेतिविश्वः मंडलंत्रिषुवर्गस्यमरः गीतेनश्लोकोक्तमेवार्थ
वाच स्फोरयति गीतस्यास्यगुर्जरीरागः रूपकस्तालः संचरदधरसुधामधुरध्वनिमुखरितमोहनवंशम् २ चलितदृगंचलचंचल गं
मौलिकपोलविलोलवतंसम् १ रासेहरिमिहविहितविलासंस्मरतिमनोममकृतपरिहासम् १ ध्रुवपदं चंद्रकचारुम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

धुराऊज्ञानाउऊतध्वनयइत्यर्थः इतिवदंतिकस्मात् स्निग्धरसालमौलिमुकुलानिकोमलचूतमस्तकमुकुलान्यालोक्यहृष्टा
हर्षोदयानंदोऽस्मात् क्वचिदध्रुवसंगतिपाठः सचपेशलः अद्रिपदस्पर्शेवर्णात् ईशमचलमितिईशमद्रीनावचरप्रतिमुस
ग्निः प्रालेयंमिहिकाचाथहिमानीहिमसंहतिरित्यमरः श्रीखंडेनोपलक्षितःशैलःश्रीखंडशैलः आम्रश्चूतोरसालोऽसौ इत्य
मरः इदानींसर्गांतेकथाप्रक्रमस्यस्कोकविर्लोकानाह रासोल्लासभरेणविभ्रमभृतामाभीरवामभ्रुवामभ्यर्णंपरिरभ्य २
निर्भरमुरःप्रेमांधयाराधया साधुत्वद्वदनंसुधामयमितिव्याहृत्यगीतस्तुतिव्याजादुद्भटचुंबितःस्मितमनोहारीहरिःपातुवः
हरिःहरोयोयुष्मान्पातुरक्षतु कीदृशरासोल्लासौभरेणगोपक्रीडायांहर्षातिशयेनविभ्रमभृतांलालित्यवतीनांशृंगारभाव
धारिणीनामाभीरवामभ्रुवांगोपांगनानामभ्यर्णसमीपेनिर्भरंगाढंयथास्यात्तथोरोवक्षस्थलंपरिरभ्यालिंगपराधयोद्भटचुंबि
तःप्रकटेनचुंबितः कीदृश्याप्रेमांधयाऽनुरागातिशयेन नेत्रहीनयैवकथंचुंबितइत्यतआह गीतस्तुतिव्याजाऽऽनप्रशंसाछले
न किंसत्वात्वद्वदनंसुधामयममृतमयंसाधुशोभनमितिव्याहृत्योक्तिः कीदृशोहरिः स्मितमनोहारीतस्याभुवनकोशलम
कलय्यस्मितेनमनोहर्तुंशीलंयस्य वाभिमनोहरेष्वकोवोयासां अभ्यर्णनिकटेअजिरेधराणिः पातुतिशासायांलोट् अस्तत्य
स्त्रगुणीशोनानागुणोन्मादमयतिकापि जगन्नाथतस्यकृतोवरसोसर्गोनिसर्गोज्वलआदिमोयम इतिश्रीमहामहोपा
ध्यायधर्माधिकरणिकजगन्नाथविरचितायांसारदीपिकायांगीतगोविंदटीकायांप्रथमःसर्गः॥१॥अथनाराधाहरौभावा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी॰

राम॰ २ २२

रेण वेष्टिताः केशा यस्य तं गोपबालकानां शोभार्थं मयूरबर्हैः केशा बध्यंते अतएव प्रचुरेण वितीर्णेन पुरंदरधनुषा शक्रचापेना
नुरंजितः खचितो मेदुरः सांद्रः स्निग्धो वा यो ऽम्बुदो मेघस्तस्येव सुंदरो वेषो यस्य तम् केशाग्रमिति रूक्षतया चिक्कणतया प्रा
चुर्येण च ताडृशमेघसादृश्यम् रूक्षेन तथाविध केशावत्ता वा सादृश्यम् भयव्यापिना विशेषः इन्द्रस्य अंडकः इन्द्रस्यार्थकेन शि
खंड एव शिखंडकः स्वार्थेकन् त्रिभिदास्त्रेहहने भंजमाक्षामी दोषरुच निर्दगुरगाः सांद्रस्निग्धस्तुमेदुरावितिक्षरणाः घनजी
मूतमुदिरेत्यमरः २ पुनः गोपकदंबस्य वल्लवसंघस्य नितंबवतीनां मुग्धाशानितं च युक्ते स्त्रीणां मुखचुंबनेन लोभितः प्रापितो
लोभो येन तं पुनः बंधुजीवकं बंधूकपुष्पमिव मधुरः प्रियोऽधरपल्लवो यस्य तं अतिलोहितत्वात् सुकुमारत्वाद् अतिमनोहरत्वा
च्च बंधुजीवसादृश्यमधरस्य पुनः उल्लसिता द्युतिर्नीलिता शोभा हास्यश्रीर्यस्य तम् स्वादुप्रियौ तु मधुरावित्यमरः सुंदरो वा म
धुरो स्वादुशोभनावितिविश्वः बंधूको बंधुजीवक इत्यमरः ३ पुनः विपुलः समधिकः पुलको रोमांचो यत्र ताडृशेन भुजपल्लवेन
वलयितं वेष्टितं वल्लवयुवतीनां गोपतरुणीनां सहस्रं येन तम् पुनः करे च चरणे च उरसि च हृदये च मणिगणैर्भूषितं नांगानामित्येव
बहुभावः तत्र स्थितानां मणिगणानां सहितं स्वर्णानां किरणेन दीप्त्या विभिन्नम् अतिशयितं तमिस्रं अंधकारं येन तम् दीर्घत्वेन
मनोहरतया कोमलत्वेन च पल्लवसादृश्यम् उभयोः भित्तौ दारितं संगता वित्यमरः तमिस्रं तिमिरं तमः इति च ४ पुनः जलदपटले
जलदसंघे चलतः संभ्रमत इंदोश्चंद्रस्य विनिंदकं तुल्यं चंदनकृतं तिलकं यत्र ताडृशं ललाटं यस्य तं गोपीनां तिलकं वर्तुलमेव ब्रा

रामः २२

20

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मूराशिखंडकमंडलवलयितकेशम् २ प्रचुरपुरंदरधनुरनुरंजितमेदुरमुदिरसुवेशम् रासे० २ गोपकदंबनितंबवतीमुखचुंबनलं
भितलोभम् २ बंधुजीवमधुराधरपल्लवमुल्लसितस्मितशोभम् ३ रासे० विपुलपुलकभुजपल्लववलयितवल्लवयुवतिसहस्रम्
करचरणोरसिमणिगणभूषणकिरणविभिन्नतमिस्रम् ४ रासे० जलदपटलचलदिंदुविनिंदकचंदनतिलकललाटम् २ पी
नपयोधरपरिसरमर्द्दननिर्द्दयहृदयकपाटम् ५ रासे० मणिमयमकरमनोहरकुंडलमंडितगंडमुदारम् २ पीतवसनमनुग
तमुनिमनुजसुरासुरवरपरिवारम् ६ रासे० विशदकदंबतले मिलितं कलिकलुषभयं शमयंतम् २ मामपि किमपि तरंग
लि५
दनंगदृशा मनसा रमयंतम् ७ रासे० श्रीजयदेवभणितमतिसुंदरमोहनमधुरिपुरूपम् २ हरिचरणस्मरणं प्रति संप्रति पु
ण्यवतामनुरूपम् ८ रासे० पंचमगीतम् मम मनः हरिं लक्षं स्मरयति कीदृशमिह रासे गोपक्रीडायां विहितविलासं कृ
तक्रीडम् पुनः कीदृशं कृतपरिहासं विहितविभ्रमम् पुनः संचरदधरसुधामधुरेणाधरामृतमनोहरेण ध्वनिनादेन
मुखरितो मोहननामा वंशो येन तं मोहयतीति मोहनः नंद्यादित्वाल्ल्युः पुनः वलितमावर्जितं दृगंचलमपांगो यस्य चंचलं
अपूर्लमौलिः शेखरं यस्य कपोले गंडे विलोलश्चंचलो वतंसः कर्णपूरो यस्य ततः प्रत्येकं कर्मधारयः वतंसोऽवतंसः वष्टि भागु
रिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोरित्यकारलोपः पीयूषममृतं सुधेत्यमरः अग्रभागोपि चंचलमिति धरणिः मौलिः किरीटे ध
म्मिल्ले इति विश्वः १ पुनः चंद्रकेण विचित्रवस्तुचिह्नेन चारुणा शोभमानानां केकिपिच्छानां मंडलेन संघेन वलयिता वलयाका

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी॰
राम:
८
२२

स्वभावोसौंदर्य्यं नानाकेपक्ष्मभेदयोरितिविश्वः पक्ष्मनाभोमधुरिपुरित्यमरः ८ अधुनोत्कंठिताराधाकृष्णेचलंतंकृष्णंतसौना
यन्नामाह गणयतिगुणग्रामंभ्रामंभ्रमादपिनेहतेवहतिचपरितोषंदोषंविमुंचतिहतः युवतिषुचलत्तृष्णेकृष्णेविहा
रिणीमांविनापुनरपिमनोवामंकामंकरोतिकरोमिकिम् १ ममममनोयत्तंकर्तृपुनरपीदानीमपिकृष्णेकाममभिलाषंकरो
ति तत्रकिंकरोमिकिमुपायंतत्करोमिमानायत्तिरितिभावः कीदृशेकृष्णेयुवतिषुतरुणीष्वन्ययुवतिषु चलतृष्णेजाताभिला
षे पुनःकीदृशेमांविनामांत्यक्त्वाविहारिणीक्रीडनशीले कीदृशंमनः वामंविरुद्धंमनायत्तमितियावत् वामत्वेहेतुमाह यस्मा
दिदंममननः कर्तृसापराधस्यापिकृष्णस्यगुणग्रामंरूपादिकंरतिकलाकौशलादिकंवागुणास्तेषांग्रामंसमूहंगणयतिसंख्या
युक्तंकरोतीत्यर्थः भ्रमादपिभ्रांतेरपिभ्रामंभ्रमंविस्मरणंनेहतेनचेष्टतेतद्दैवतत्कृतमेवमनइतिभावः क्वचिद्भ्रामेमितिपाठस्तत्र
क्रेभामक्रोधंनेहतेनवांछतिभामक्रोधेभावेघञ् परितोषंमहतीप्रीतिंचधारयतिदोषंमदीयावधारणादिकंहतोविमुंचति
परित्यजति नीसर्गेपद्ययेसानुरागंहृदयमितिवामत्वम् गुणाः प्रधानेरूपादौमौर्व्यांसूदेवृकोदरे गुणःसत्वादिसंध्यादि वि
द्यादिहरितादिष्वितिविश्वः भ्रमस्तुसंभ्रमेप्रोक्तःसम्मोहेपिनिगद्यतइतिधरणिः भ्रमस्त्वभ्रामःप्रमादेस्यादित्यमरः अकामोनु
मतोकामइत्यमरः उत्कंठितानामनायिकेयथा लक्षणंचतस्याः उद्दामंमन्मथमहाज्वरवेपमानारोमांचकंटकितमंगमभाव
हंतीम् सस्वेदवेपथुघनोत्कलिकाकुलांगीमुत्कंठितांवदतितांभरतःकवींद्रइति अधुनाकामपीडामसहमानाराधासखीमाह

21

राम:
२३

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

योभवति पुनः पीनानांमांसलानांपयोधराणांस्तनानांपरिसरस्य पर्य्यन्तदेशस्यमर्द्दनेनिर्दयंहृदयंकपाटंकठोरंतथाकपाटमि
वहृदयंयस्यतम् अत्रपरिसरछलेनगाढालिंगनंसूचितम् विनिंद्यतीतिविनिंदकः तुल्यतयः तिलकंचिन्हंकेशाकुलंकामे
तिलकालकइतिविश्वः ५ पुनः मणिमयमकराकाररत्नकृतमकराकारेणमनोहराभ्यांकुंडलाभ्यांमंडितोलंकृतोगंडोयस्यतं
पुनः उदारंमहांतमभीष्टंदातारंवा पीतवसनंवस्त्रंयस्यतम् अनुगताआश्रितामुनयोयस्यमनुजालोकाः सुरादेवाअसु
राराक्षसाश्चयेतेवराःश्रेष्ठाः परिवाराःपरिजनायस्यतम् परिवारःपरिजनेपरिच्छेदप्रकर्षयोरितिविश्वः ६ पुनःविशदक
दंबतलेविमलकदंबतरोर्मूलेमिलितमुपस्थितम् पुनःकलिकलुषात्कलिकालजातपापाद्भयंभीतिंशमयंतम् पुनः माम
पिमानाद्दृश्यामपिकिमप्यानिर्वचनीयंयथास्यात्तथातरंगवदंगंयस्याताद्दृशयादृशाद्दृष्ट्यामनसाचित्तेनचरमयंतं मनसा
कराभ्यांतेनरमयंतमितितात्कालक्रियायावर्त्तमानत्वेनवर्त्तमाननिर्देशः कुरंगदृशेतिपाठेत्वासहसेतिकवित्याह तत्रकु
रंगदृशाहरिणचक्षुषासहसासत्वरंयथास्यात्तथामनसारमयंतीत्यर्थः शीघ्रत्वेसहसाव्ययमितिधरणिः कलुषंवृजिनै
नोघइत्यमरः ७ श्रीजयदेवभणितंगीतमिदंकर्त्तृएताद्दृशंभवतीत्यन्वयः कीद्दृशमतिसुन्दरम् मोहनंमोहजनकंमधुरिपोः
कंसस्यरूपंयत्रतत् संप्रतिकलियुगेहरिचरणस्मरणंप्रतिपुराणवतांधार्म्मिकाणांमनुरूपंयोग्यंकलियुगमाहात्म्यमनुपम
बुधानांविष्णुस्मरणमेवश्रेयस्करमितितद्दर्शिनोमिदंगीतमतिशुभदमितिभावः मोहयतीतिमोहनः नंद्यादित्वाल्युः कंस

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी.गो.टी. राम च २४ दैवेयनोत्सवकेतथा नवन्तमकथ्यकेलोविहारोद्यानसंगतो असतीसंकुलेदेशेरस्तुत्पाताधुपहले चौरिकाद्याभिसरस्मात्तद्दो निर
रक्षावदिति पुनः कीदृशं कक्षं निबिडं चौरहासिगोप्यस्थानिनिलीयतिरोहितीभयवसंतोतिष्ठतं एवंभूतंमांनकश्चित्पश्यतीतिसंकु
चितमात्मानंकृत्वावस्थितमितिभावः कीदृशामया चकितेन चमत्कृता विनोकितानिरीक्षितादिशोयया कुत्रकोनिलीयतिष्ठ
तीतिकृत्वाथास्वयमेवाभ्यर्थकांतमनुसरतीतिलज्जयासखीभुगोपनार्थमेवेतिभावः कीदृशांरहःसंरतिरभसरसेन रतौसुरतौरभसोवे
ग उत्साहोवातस्यरसेनायत्तावारसेनानुरागेणावाहसंतम् निरंतरंरहएकांतमितिपराशीः निलीयतीतिलिङ् आशिषघणोनिपू
र्वतात्कोलाप् केशिनराक्षसविशेषंमध्नातीतितंमथ्नादित्वाक्षुः अस्यांसकलगाथायांपूर्वार्द्धे राधाविशेषणमुत्तरार्द्धे कृष्णस्येतिज्ञेय
म् १ कीदृशामयाप्रथमसमागमलज्जितयानेककालपातेनसान्निध्येनवीडितया कीदृशं पटुचाटुशतैरनुकूलंवैलक्ष्यापनो
दचतुरंतंसवेशैरनुनयकारकम् तदुक्तंतत्रैव प्रथमाभिहृदयंप्रगपुष्पादिभिःसानन्दमधुरवचोभिर्योजयेत्तत्सन्निधाने करतर
लमथनगात्राभामयेद्वस्वेदस्याभुरितमुदरापिष्टमंदुमाप्रेप्सदधोदिति प्रथमसमागमेकामिन्यालज्जितमानंचोष्टहति किंच
कंठेकीमितिनमयामृदुवाभाषणनाथश्रुंवत्पाश्मिन्चदनविकृतिःकिंकृतंकिंनहष्टः नोक्तं कस्मादितिनववधूचेष्टितं चिंतयंतीपश्चा
तापंवहतिनरुणीप्राप्तोजातरसज्ञाइतिमदीयरासिकसर्वस्वं कीदृशामयानंदनिस्यंदोबाममधुरेमनोहरेस्मिताभाविनेस्वक
सितकाल्पितयस्मात्तथाशिथिलीकृतदृढवंधनतःश्लथीकृतंजघनदुकूलंजघनस्थितपट्टवस्त्रंयेनतम् कांतेनेवदृतेनाप
ष्टं वसनंकांतसमागमात्स्वयमेव शिथिलंवातदुक्तंतत्रैव कांतेनत्वमुपागतेविगलितानीवीस्वयंवंधनाद्वासस्य श्लथमेव
राम २४

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गीतस्यास्य मालवरागः एकतालीतालः रागरुद्धं गानमिदं विनीतोऽपि निभृतनिकुंजगृहं गतया निशि रहसि निलीय वसंतम् २ चकि-
तविलोकितसकलदिशा रतिरभसरसेन हसंतम् १ सखि हे केशिमथनमुदारम् रमय मया सह मदनमनोरथभावितया सविकारम्
ध्रुवपदम् प्रथमसमागमलज्जितया पटुचाटुशतैरनुकूलम् २ मृदुमधुरस्मितभाषितया शिथिलीकृतजघनदुकूलम् २ सखि० किस-
लयशयननिवेशितया चिरमुरसि ममैव शयानम् २ कृतपरिरंभणचुंबनया परिरभ्य कृताधरपानम् ३ सखि० अलसनिमीलित-
लोचनया पुलकावलिललितकपोलम् २ श्रमजलसिक्तकलेवरया वरमदनमदादतिलोलम् ४ सखि० कोकिलकलरवकूजि-
तया मनसिजतंत्रविचारम् २ श्लथकुसुमाकुलकुंतलया नखलिखितघनस्तनभारम् ५ सखि० चरणरणितमणिनूपुरया प-
रिपूरितसुरतवितानम् २ मुखरविशृंखलमेखलया सकचग्रहचुंबनदानम् ६ सखि० रतिसुखसमयरसालसया दरमुकुलितनय-
नसरोजम् २ निःसहनिपतिततनुलतया मधुसूदनमुदितमनोजम् ७ सखि० श्रीजयदेवभणितमिदमतिशयमधुरिपुनिधुवनशी-
लम् २ सुखमुत्कंठितगोपवधूकथितं वितनोतु सलीलम् ८ सखि० अस्य गीतस्य हे सखि मया सह केशिमथनं कंसारिं रमय क्रीड-
य क्रीडां कारयेत्यर्थः कीदृशमुदारं महांतं कीदृश्या मया मदनमनोरथभावितया मदनस्य कामस्य मनोरथस्तस्य भावोऽभिप्रायः
स संजातो यस्यास्तया तारकादित्वादितच् उक्तं च मदीयरसिकसर्वस्वे नाभीमूलकुचोदरप्रकटनव्याजेन यद्दोर्बलितां साकाशं भ्रुकुटी-
दृशां स्खलितानि तानि चीनि वक्रत्वक्केशांशुकस्रंसनसंयमोच्चकामितभिन्नादिसंदर्शनैः सौभाग्यादिगुणप्रकाशनपरैस्तत्तादृगिंगित-
मिति पुनः कीदृशम् मया निभृतनिकुंजगृहं मत्कृतलतागृहं गतया एतेनाभिसारस्थानमुक्तम् तदुक्तं तेन विवाहितोऽयं ना-

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

लं सततमिति यावत् अनेनापि नंचकं सांगतेन सात्विकभावो दर्शितः सकलं तारितं डेन गगवस्त्रानि वल्कलमिति विग्रहः यद्वा श्रमजलं
सकलं कलेवरं समस्तकायो यस्मात्तया कथंचित्कलेवरमिति विग्रहः ४ कोकिलानां कलरवं मदयति मानिनी जितं शारिं तयस्याः यत
दपि सुरताधिकारेकं तदुक्तं तत्रैव हंसस्य हलो चक्र मयूर कपोत हंसपारावतादि तातचा निरंतरारवम् तन्मुदितम्व सितसीत्कारमहानिद
नेः संयाजयदहन चुंबनमैथुनादौ जितो मनसिज तं च सखी व्याख्यानादि कृतकाम शास्त्र समविचारः सिद्धांतो येन तो सकल कामशास्त्र पं
डितमित्यर्थः श्लथकुसुमो विगलितपुष्पा श्रूतं कुंतला यस्ता मस्मा मेस्मेभ्रमा कुंतलाः केशपाशाः तया शदुक्तं ग्रायहणमथ विद्या
दस्तकेशस्तनादरीति नरेनालिरिवतां कितोघनो निविडस्तनभारो येन तम् यतेन वा स्तनतमुक्तं तदुक्तं तत्रैव चाश्लेष चुंबन नखक्षत
ताडनानि संमर्दनं प्रसरणं स्वगुह्यसीताति जिह्वाप्रवेशरसना ग्रहणोतु नाभी शोभंकृतं वदति वा सवंता गितक्रः कूजितमिति कूजन
यत्नेयाद्वक्तः इदं मनसिजातो मनसिजः सभ्रमंगजेनेर्ड्गः तं नेप्रधानशास्त्रयोरितिविग्रहः चिकुरः कुंतलो वालेसमरः ५ चरणयोः पादयो
रणितौ शब्दितौ मणिनूपुरौ यस्यास्तया ग्रामाश्रयं सतस्तनमायोक्तमिदम् तदुक्तं तत्रैव उन्नामितायाः सुपरास्य शीर्षकांते दुगतेोभ
वेतां ग्रामांतरस्याः कटितोय दास्य परिर्भुजेनां किल नागराख्यमिति परिपूरितः सर्वतः संस्पर्शीकृतः सुरतवितानं विद्याधरातिवि
स्तारा येनतां मुखरा सवाला विस्त्रंखला तन्मुक्ता मेखला कांचीयस्यास्तया मेखला कुमुदे कांच्यां वंधनकमवंधन इतिविग्रहः निविडम
रताघातं दौथिल्याद्वातिक्रमवती कांचीव भूतेतिभावः येनादिपरितरतं तत्तेचितम् तदुक्तं तत्रैव तेच्छयामिलितवल्लभेथवा योविराव
रतिपुलयितम् ख्याहितो अटितमेवयं जितो तं तान्निपात्यकराग्रंकेहते वक्रवड्ममतिकुंचितांनिकाभ्यामपवजघनेयतऽते सर्वतः कटित

23

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

लागुराग्रतां किं चिन्नितं वस्थितं एतावता रविबोधि केवलमहं तस्यागसंगे पुनः कौसौका ५९. नीरतं न कीदृशमिति स्वस्यापि मेनस्त्र:
तिरिति २ किशलयशयने पल्लवकृतशय्यायां निवेशिता यात तदुक्तं संकेतालये मिमोहोपविष्टां [illegible] सापि कांता
म अन्योन्यगात्रे विशती वरांगां कृतदासीरजस्राभिधानमिति नर्मैवोरसि वक्षस्थले शय्यानां सु[illegible]आलिंगनभेदाप्रयोक्तम् ॥
दुक्तं तत्रैव असलन्नात्स्पतनुरीता[illegible]लीलावितान्वन जानितजघनवाकुचस्पर्धः स्पर्द्धनं तं मिथुनमध्यामिथो केलीयते विस्तरे
गं निगदति तिलपूर्वं तंडुलं तन्मुनींद्रः कृतपरिरंभणाच्चुंबने तयातथा एतदप्यालिंगनभेदापेक्षयोक्तम् तदुक्तं जघनकलितकांतः
श्रणिरस्मोपविष्टा कुजांति यदिहनारी सस्ता केशान्तरीया करजवदनकृतसं चुंबनं चाविधित्वे कलयति जघनं पद्मवेमंतमुनींद्रः
परिरभ्यालिंग्य कृतमधरपानं येनतम् अनाप्यभावः अधररसनाजिह्वापानमारभ्य कुर्यात्नयनवदनगुह्ये अंतिजिह्वाप्रचारः ग्रहण
मथविदध्यात्कल्केशास्तनादेः कुचयुगभगदेशेमर्दनं नोकुसुमे इति तत्रैवोक्तम् २ बालसंमर्थरंच तन्निभी[illegible]लोचने
यसात्तयो तथा चनायिकालक्षणे पत्रक्रौनमारभ्यपादपर्यंततः क्रियाः अंगैनविहिता यस्मात्तस्मादागिकमुच्यते अमरेण
पुक्तम् निर्वर्तितं गसत्वाभ्यां द्विचिद्वागिकसात्विकइति पुलकावस्था रोमांचपंक्तया ललितेमनोहरे कपोलोयस्यतम् अने
नसात्विके विकाराविकारः सूचितः तदुक्तं तत्रैव स्मरतोसंगमे [illegible] क्रियास्यालोकनेनतथा हेतुत्रयसमोसाध्य सात्विकस्तु प्रवर्तते
ते स्वेदस्तंभोथरोमांचः स्वरभंगोथवेपथुः वैवर्ण्यमश्रुप्रलया इत्यष्टौ सात्विकागुणाः श्रमजलेनसुरतनामन्यायासवारिणाःस्मि
क्तेसकलसंपूर्णेन कलेवरं यस्यास्तयत्स्यम्दपि सात्विकभावलक्षणम् वरमदनमदादुत्तमकामदर्पात्[illegible]दातिलोलमत्स्यवर्तिन संव

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

24

सार्थसानि दर्शितानि पुनः कीदृशम् अनङ्गभूवल्लिमतीनां कुटिलता युक्तानां वल्लवीनां गोपीनां वृंदे समूहे उत्तारे उर्द्ध तिर्य्या
गान्भि इगंतरी सितं कटाक्षैर्हसितं यस्यतं एतेन दृष्टि संमुखत्ता राधायामेवान्य सुंदरीषु तु शैथिल्यादरत्वं दर्शितम् पुनः कीदृशम्
क्षतिस्वेदाति धर्मेणाई गंडस्थलम् यस्य तम् एतद्व श्चाहं राधायाविलोकित इति भीत्या राधायाः समागमो नु कतयासा
त्त्विकाभावाच्च स्वेदस्यातिशयत्वम् पुनः विलक्षितेन लज्जया यत्स्मितं हास तदेव सुधा नृतं तेन मुग्धाननं मनो हरं मुखं यस्तं
रसः भावुकम् कपिलिकादेर्लोकफलत्वम् विविधोलासो विलासः पीयूषमन्त्रं तं मुखेत्समरः काननं गहनं वनमितिच गां
विंदतीति गोविंदः प्रेयोनामालंकारः तदुक्तं दंडिना प्रीतिप्रकाशनं यत्तत्प्रेय इत्यभिधीयते मधुना तिशायित कामो दुज
कं दर्शयति दुरालोकस्तोकस्तवक नवकाशो कलतिका विकाशः कासारोपवनपवनो मथयति आपभ्याम्ब्रई गिरीणत
रमणीयानमुकुलप्रसृतिमतानां सखि शिखरिणियं प्रसरति १ हे सखि दुरालोको वियोगिनां दुःखजनकत्वाद् दुःखेनालो
क्यइति दुरालोकः स्तोकोस्वल्पस्तवकोगुच्छो यस्यास्ताद्दृशा नवकाशोकलतिकायान्तनो शोकवल्ल्याविकाशउद्योतो मां
मथयति पीडयतीति चिंतमितिभावः कीदृशेणवातः दुरालोकस्तोकस्तवकाशोकलतिकां विकाशयतिं कर्ष्मरापरावघरा
घरवा एतेन मंदत्वसुरभित्व शीतलत्वानि वायो रुक्तानि न केवल मेतदेव प्रतानाममारणामियं कलित यत्सृतिः कलिको
द्भवः शिखरिणोपर्वतेन सुखयति न सुखयन्तो करोति कीदृशां भ्राम्यन्तीनां मनोभिकमतामदुपर्ण्ण धर्मोर्म्मुंच वलंतीनां मृंगी

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्रमोयांदृशेस्नखसर्वमिदभुक्त्वाकितम् कापितमुखरमंत्रवलयेतिपाठः तचमुखरा वगताशाताश्चंखलावंधनयस्यातादृशीमेख
लायस्यास्तया वहिर्भागुरित्यादिनाकारलोपः कचयुगलाकेशपाशावारणेनसह चुंबनयस्यतम् इत्यमपिविपरीतरतावधारणा
स्वचनम् रसाकरादाशाद्युक्तानोक्ताः ३६ रसिताभितिसिञ्चति ८ रतिसुखसमयेसुरतसमीति कालेरसेनश्रृंगाररसरागेणवालसया
मंथरयातया एतेन सुरतसुखसान्निध्यंसूचितम् उक्तंचतत्रैव मुहुःस्वजनतास्तेषः सीत्कारोव्रीडलज्जाया हूंकारःश्वसितंचवनार्याः
सान्निध्यसूचकमिति ईषन्मुकुलितमिषदुन्मीलितंनयनसरोजं चक्षुःकमलंयस्यायेनवातम् तच्चमुक्तिसूचकं उक्तंच अतिकालस्य
सूचकं तद्विमतमोरञ्जायसाधयेद्युः सतंविनतशति निःसहाअसमर्थाविपतिता तनुलतायस्यास्तया एतेनअतिकालोत्तरावस्थासूचि
ता तदुक्तं तत्रैव अंगस्वेदःश्वथतंचकेशवसादिसंघातः जाते सुनिसुखेनार्थ्या विचापेक्षासंमतेति मधुंदेऽस्मविशेषंस्मदितवान्मधु
सूदनस्तम् उदितमनोजंजातकामं अस्यगीतिनामालंकारः श्रीजयदेवभणितं कर्तसुखंवितनोतुविस्तारयतु अस्यगायताम्
एवंतां काद्दशामतिशायितंकेशवस्यकस्यनिधुवनशीलंसुरतचरितंवचनतात् उक्तंविनायागोपवधूराधिकायाःकथितंयत्रतत्स
लीलंलीलाश्रृंगारभवजाः क्रियास्तत्सहितम् उक्तंचिन्द्यनिधुवनमायोधनमाकुरंधा विदृशतिहारावली स्वभावशीलमितिधराणिः
८ अधुनाकामावस्थाराधामाह हस्तस्रस्तविलासवंशमनृजुभ्रूवल्लिमद्बल्लवी वृंदोत्सारिदृगंतवीक्षितमतिस्वेदार्द्रगंडस्थलम् मा
मुद्वीक्ष्यविलज्जितंस्मितसुधामुग्धाननेकानने गोविंदंव्रजसुंदरीगणवृतं पश्यामिहृष्यामिच गोविंदंकमलीकपतयाद्दीनमा
मंपश्यामितद्दर्शनेनहृष्यामिच पतकरं कीदृशंकाननेवृंदावने व्रजसुंदरीगणवृतंगोपीसमूहवेष्टितं अनेनराधायांप्रथमसंभ्रम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी॰

रामः

२७

25

उन्मुक्तिर्भवन्धम्मिल्लः केशपाशो यत्र तत् पुनः किंभूतं उल्लासिता उत्तोलिता भ्रूवल्ली भ्रूलता यत्र तत् पुनः किंभूतं अलीकेन
मिथ्यारूपेण छलेन वा दर्शिता भुजा बाला अर्द्धहस्तस्तनाय यत्र तत् एतेन मोचयितभावो दर्शितः भुजा च बाला आर्द्रहस्तश्चा
र्द्धस्तनौ चेति द्वंद्वः प्राणिपगत्वादेकवत्त्वम् अर्द्धशब्दो हस्तस्तनयोरभिसंबध्यते द्वंद्वात्परः पूर्वविषयः श्रूयते लभते वा सावय
तरमपदेशमितिन्यायात् धम्मिल्लः संयतेकेशे सुंदरे संहतोपि चेति धरणिः अलीकं छलमिथ्यादि रितिच रत्नकोशः १
त्वः रहितः केशवो यत्र अस्ततया रत्नधनो शृणोद्यो शृंगीरगाथा द्वयंति कापि जगज्जनस्य कृतो द्वितीयः सर्गोयं श्रीहृदी
पयोत्र १ इति श्रीमहामहोपाध्यायधर्माधिकरणिकश्रीजगद्धरविरचितायां सारदीपिकायां गीतगोविंदटीकायां द्विती
यः सर्गः २ इदानीं कविः श्लोकस्य विरहमाह कंसारिरपि संसारवासनाबंधशृंखलाम् राधामाधाय हृदये तत्याज व्रजसुंदरीः १
कंसारिरपि श्लोकोपि राधां हृदये आधायारोप्य व्रजसुंदरीर्गोपकामिनीस्तत्याज त्यक्तवान् संकोडितानामति सुंदरीणामपि
स्त्यागा द्राधायामस्मितानुरागः सूचितः कीदृशीं राधां संसारवासनायाः संसारेच्छाया बंधे शृंखलामिव निगडमिव अति
शायितमोहहेतुमिति भावः पूर्वानुभूतार्थोपस्थापकः संस्कारो वासना इदानीमपि विरहविधुरतामेवाह इतस्त
तस्तामनुसृत्य राधिकामनंगबाणव्रणखिन्नमानसः कृतानुतापः सकलिंदनंदिनीतटांतकुंजे विषसाद म

रामः

२७

नांभ्रमरांगनानांरागीतैः शष्टैरमणीयामनोज्ञापीतमर्थः अत्राप्यपिसंबंधः जनितान्वयस्याप्याकांक्षा।
दिवशात्पुनरितरपदार्थैःसमन्वययोग्यत्वात् इत्यलोमतइति॥९॥ तेनालोकस्यसर्वेईश्वरः अधुनास्वर्गलस्वार्थेषु
ललितिमिरवस्मृस्मयः स्तोकमत्योपदृश्यइतिच शैलाग्रशिखरंश्रृंगमितिच शिखरमस्यास्तीतिशिखरी अन॰
रन्नाविनीनं मुखंकरोतीत्यर्थे तत्करोतितदाचष्टइतिमुखशब्दाणिप्रत्ययः छंदोपदः शिखरिणीनामेव अ
धुनाकविःसंगीतलोकानाशिक्षयति साकूतस्मितमाकुलाकुलगलद्धम्मिल्लमुल्लासितभ्रूवल्लीकमलीकदर्शितभु
जामूलार्धस्तनम् गोपीनांनिभृतंनिरीक्षणललितंकांचिच्चिरं चिंतयन्नंतर्मुग्धमनोहरोहरतुवःक्लेशंनवः
केशवः नवक्लेशरहितः केशवः कृष्णोवोयुष्माकंसामाजिकानांक्लेशंदुःखंहरत्वपनयतु कीदृशोगोपीनांनिभृतंगो
प्यभावंनिरीक्षणंदृष्टाकांचिद्ध्यितांवल्लभामंतश्चेतसिललितमनोहरंयथास्यात्तथाचिंतयन्मुग्धमनोहरोमोहः
युक्तसुंदरः कीदृशींनिभृतंसाकूतंसाभिप्रायंस्मितमीषद्धसितंयत्रतत् पुनःकीदृशीं आकुलाकुलोस्तव्यस्तोगले

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ताम्सा कुपितेव ध्रुवपदम् किं करिष्यति किं वदिष्यति सा चिरं विरहेण २ किं धनेन जनेन किं मम
किं सुखेन गृहेण १ हरि २ चिंतयामि तदाननं कुटिलभ्रू रोषभरे २ शोणपद्ममिवोपरि भ्रमता
कुलं भ्रमरेण ३ तामहं हृदि संगतामनिशं भृशं रमयामि २ किं वनेनुसरामि तामिह किं वृ १
था विलपामि ४ ४ तन्वि खिन्नमसूयया हृदयं तवाकलयामि १ तन्न वेद्मि कुतो गतासि न ते
न तेनुनयामि ५ दृश्यसे पुरतो ममैव गतागतं विदधासि २ किं पुरेव ससंभ्रमं परिरंभणं न द
दासि ६ क्षम्यतामपरं कदापि तवेदृशं न करोमि २ देहि सुंदरि दर्शनं मम मन्मथेन दुनोमि ७
वर्णितं जयदेवकेन हरेरिदं प्रवणेन २ किंदुविल्वसमुद्रसंभवरोहिणीरमणेन ८ स
प्तमं गीतम् हा हरि हरीति खेदे हतादरतया नष्टवस्तुमानत्वेन सा राधा कुपितेव कुद्धेव गता
सकोपं प्राप्ता इयं राधिका मां वधूनिचयेन स्त्रीसमूहेन वृतं वेष्टितं विलोक्य दृष्ट्वा चलि ॥

26

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

माधवः समाधवः कलिंदनंदिनीतटांतकुंजे यमुनाकूले लतापिहितो गृहे विससार विषादं
चकार किंकृत्वा राधिकां गोपेन गतां मानिनीमितस्ततोनेकस्थानेषु क्षिप्तान्विष्याकीर्णो ६
नंगवाणव्रणेन कामशरक्षतेन खिन्नं दीनं मानसं मनो यस्य सः पुनः कीदृशः कृतानुतापोन्वि
ष्यापाधामे दृष्टांकृतपश्चात्तापः स्मरार्थः पश्चात्तापोनुतापश्चोत्तमः सुतापुत्री चनंदिनीति
च कश्चिन्नमयोः श्लोकयोरैकार्थत्वं मन्यमानः पूर्वश्लोकमपहस्तयति तन्न ऽर्थयो
विरोधात् तथाहि पूर्वश्लोके नव्रजसुंदरी त्यागमात्रमुक्तम् द्वितीयश्लोकेन चराधान्वेष
णपूर्वकं यमुनातीरविषादमाहेत्यनयोरर्थभेदेष्व पुनरुक्तदोषः ऽऽइत्यानी श्लोकार्थेनीतेना
ह गीतस्यास्य गुर्जरीरागः प्रतिमठतालः रागलक्षणं तूक्तमेव मामियं चलिता विलोक्य
वृतं व धूलिचयेन २ सापराधतया मयापि न वारितातिभयेन १ हरिहरिहतादरतया गता

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सरामि वृथा व्यर्थं किं विलपामि विरहिणो हि कामिनी ध्यायंति विलपंति चेति भावः ॥ ७ ॥ हे तन्वि
कृशांगि तव हृदयमसूयया सहिष्णुतया खिन्नं दीनमित्याकलयामि तर्कयामि अहं तु कुतः क
स्मिन् गतासि तन्न वेद्मि न जानामि तेन हेतुना ते तुभ्यं नानुनयामि न प्रसादयामि परिसांत्वनं न क
रोमीत्यर्थः ॥ कृपायहणं मयि कर्त्तव्यमिति चेत्तु प्रीते इति संबंधे षष्ठी वा तत्राह तेन तव कृते नानु
नयामीत्यर्थः कुत इति सप्तम्यर्थे तसिः ॥ ८ ॥ हे राधे मम पुरतोग्रत एव गतागतं जातायातं जा
तं विदधासि करोषि इति दृश्यसे त्वं पूर्ववत् ससंभ्रमं सादरं वा परिरंभणमालिंगनं
किं केन हेतुना न ददासि संभ्रमस्त्वादरे भीतो त्वरायामपि दृश्यते इति विश्वः ॥ ९ ॥ हे सुंदरि
पूर्वं कृतमपराधं क्षम्यतां क्षमस्व अपरमीदृशमपराधं कदापि न करोमि अतो मम दर्श
नं देहि मन्मथेन कामेन दुनोमि उपतप्तो भवामि दु दु उपतापे अधिकरणी करोमीति तत्र आ

27

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

तागमनस्यानंतरमितिशेषः चलितत्रागत्यर्थः कीदृशी तयापि मापराधतयाकृतालीकवे
नहेतुनातिभयेन नवारितागमनात्वनिषिद्धेत्यर्थः क्वचिद् नमितिपाठः तत्र धर्मसहीत्यर्थः
१ माराधाचिरविरहेणचिरकालवियोगेन किंकरिष्यतिकिंवावदिष्यति एवंसतिममधनंज
नादिभिः किंतांविनामकलमेवनिःफलमितिभावः २ तस्याश्चाननमुखंचिंतयामि कीदृशं
रोषभरेण क्रोधातिशयेन कुटिलवक्रेकुंचितेवाभ्रुवौयत्रतत् किमिवोपरिचभ्रमालि
ताभ्रमरेणाकुलंव्याप्तंशोणपद्मंरक्तकमलमिव कोपेनरक्तमुखंरक्तपद्मतुल्यंभ्रुवौचभ्रम
रतुल्यौइतिकवेराशयः उपमालंकारः तथाहि त्वदाननमधीराक्षताभिर्दूनदीधितिः भ्रम
द्भृंगमिवालक्ष्यकेशरंभातिपंकजमिति शोणः कोकनदच्छविरित्यमरः ३ मांराधांहारे
संगतांमनोविषयीकृतांमनिरंतरंभृशमत्यतिशयेनाहंरमयामि प्रवहनेराधांकिमेतु

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

स्वरूपायां देवतायामिव कीदृशान्यस्त्राणि निश्चयेन जितानि जगंति यैः कान्यस्त्राणि किंरूपेणा
र्पितानीत्याह भ्रूपल्लवमिति भ्रुवोः पल्लवइव दीर्घतान्मोपि धनुरिति चाकृत्यादि साम्याद्रू
पकनामालंकारः यथा मुखपंकजरंगेस्मिन्भ्रूलतानर्त्तकी तव लीलानृत्यंकरोतीति
रम्यंरूपकमिति उपमाइव तिरोभूतभेदारूपमित्युक्तत्वात् इति रूपकलक्षणम् भेदे भावसमासो
28 उपमाभेदोपचारे सति रूपकमित्यनयोर्भेदः अपांगतरंगितानि कटाक्षे बाणानि बाणा हृद
यभेदकत्वात् श्रवणपालिः कर्णप्रदेशः गुणो धनुः प्रत्यंचिका एवंरूपाण्यस्त्राणि किमर्पि
तानीत्यर्थः तरंगश्चलनं तरंगं करोतीति यत्तत्करोतीति तदाचष्ट इति णिच् ततस्तरंगय
तीत्यर्थे भावे क्तः तेन तरंगितं इति सिद्धमिति पालिः पंक्तिप्रदेशयोरिति विश्वः अधुना
कामशरानलपीडितः कृष्ण आत्मनोनपराधतामाह हृदि बिसलताहारोनायंभुजंगम १ ३

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

क्रियावर्त्तमानत्वेन लट्प्रयोगः ७ इदं गीतं जयदेवकेन कविना वर्णितं कृतं कीदृशेन हरेः
कृष्णस्य प्रणतेनायत्तेन पुनः कीदृशेन किं कुर्वित्वं नामधामसंकुलं वा त्रिमहत्वात्समुद्र
इव मत्तं संभवारोहिणीरमणश्चंद्र इव यः यथा समागरस्य संभवश्चंद्र कुलवृद्धिकारी तथा जयदे
वोपि किं कुर्वित्वं संभवस्तद्वृद्धिकारी चेत्यभिप्रायः जयदेवक इति स्वार्थे प्रशंसायां वा कन्
प्रत्ययः क्रमनिर्मितो भामायत्ते च चतुःपञ्च इत्यमरः ग्लौरिंदुर्वेनत्तिलकोहरिरोहिणीति हा
रावली हरिस्येवराधाकथमनंगास्थवसीऽयंतीति तत्कथयन्नाह रूपसुंदवं चतुरपांगतर
गितानि वाणगुणः श्रवणपालिरिति स्मरेण तस्मामनंगराजयजंगमे देवतायामस्त्राणि निर्जि
तजगंति किमर्पितानि १ तस्यां राधायां स्मरेण कामेनेत्यनेनाकारेण अस्त्राणि किमर्पितान्या
रोपितानि कीदृशं अनंगस्य कामस्य जयंत्रैलोक्यविजयविषये जंगमगरूपायामस्त्र ३

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

पिप्रियात्वहिते कांताग्रे मेसायदिप्राणप्रियकस्मात्त्वामां प्रहर्तुंकः शक्नोतिततः स्वयमेवाहम
तिसंतप्त स्त्वंतुमां किमर्थं नापयसीतिभावः नायकोप्येतादृशे हृत्वामध्यमणौ वपीत्ति विम्बः
अथ विरहेणाति पीडितोऽनरपीडामसहमानः काकुंकरोति पाणौ मदृच्चूतसायकममुंमा
चापमारोपय क्रीडानिर्जितविश्वमूर्छितजनाघातेनकिंपौरुषम् तस्मात्एवमंगीहशोमनसि
२१ जत्रैं त्वल्कुदलाशुगश्रेणीजर्जरितंमनागपिमनोनाः अपिसंधुमे हेते । हेक्रीडानिर्जित
विम्ब लीलानिर्जितभुवनमूर्छितजनघातेन पीडितस्मन पीड्या किंपौरुषं कोवहुमानः
अपितुनकिमपीत्यर्थः तस्मादमुं चूतसायकं आम्रपुष्पशरं पाणौ हस्ते माकुरु तत्र चध
नुर्मा आरोपय संघस्य मूर्छितत्वे हेतुमाह तस्माजितस्माराधायो एवमंगीहशो हरि
णनयनायामनासि जेन पृं खलांचलतांकदलहवाणानां श्रेणापांकत्ता जर्जरितं खंडी ६

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

नायकः कुवलयदलश्रेणीकंठे न सागरलः मलयजरजो नेदं भस्म प्रियारहिते मयि प्र
हरण भ्रांत्यानंग क्रुधा किं मुधा धावसि ११ हे अनंगकाम हरभ्रांत्या विलोलमन मे मृणमयि
वियोगेन प्रहर प्रहारं न कुरु क्रुधा कोपेन किं मुधा धावसि किं शत्रूत्व वित्तकीविकल्पे किं किं
मूतरत्समरः यद्यपि हर चिह्नं मद पिपृकारं स्मरेणोक्तमाह हे स्वहसि त्रयं विरल
नाहारो न पुनर्भुजंगमनायको वासुकि मृणालस्पृश्यतेन रूपितं स्मर न हारलेन उरसि
कं रूपकनामालंकारो भवति दीर्घत्वाद्रूपस्य वस्यानाक्षमृणालेवासुकि भ्रमः कंठे श्री
वांयां कुवलयदलश्रेणी नीलोत्पलपंक्तिः नतु सागरलद्युतिः कालकूटकांतिः इदं मल
यजरजश्चंदनलेपएवकामतापादि यस्तुष्कनामुपगतन्नतुभस्म विरहिणां तापशांतये मृ
णालादीनि दीयंते शीतलत्वात् तानि शैत्यादीनि वासुकि प्रभृतीनीति भावः कीदृशेमः१

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

स्यातिपीडाजनकत्वाद्धिमिरत्वेनरूपकं कबरीभारोपि केशवेशसंचयोस्यास्तस्या कुसुमवर्गाकुटि
लोवक्रः स चमारोद्यमं कामोन्नतिं करोतु अन्ये नापि श्यामात्मना मलिनमतिरेनकुटिकेन
वक्रेण च मारोद्यमः श्यामरूपो मारः भावेयं तस्योद्यमः क्रियमाण एवेति सुमनस एवेति ध्वनिः अ
यं च रागवान् लोहितवा एण द्वयोर्विंबाधरोपि विंबफलवद्रक्तोपि मोहं वैचित्र्यं तनुतां विस्ता
30 रयतु पत्नो रागिणो विषये छावतो मोहो मम मनं तु स्तनत एव मोहस्य रागजन्यत्वात् सदृशमा
धु वर्तुलत्वक्तेन मंडलः कुचविंबो मम प्राणैः कथं क्रीडति जीवनापहारो भवतीती
तिविचित्रम् विरोधनामालंकारः श्यामोनिरितहसस्योरितिधरणिः कुवरीकेशवेश
स्यादितिहारावली मारोमाररागकामयोरितिविश्वः विंबोविंबफले देहच्छायायां विंबि
काफलइतिधरणिः रागोनुरक्तेमात्सर्ये रंजनेपि नि गंधात इतिविश्वः चरित्रेवतुले ३

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

भ्रूतंम मम मनसि श्चिन्तं कन्तैमनागपि स्वस्मभिन्ना घापिन संधुत्तते अधपर्यंतमपि सुस्यं भ
वाती स्पर्यः यत्कं चेतद्धरिणनयनाकदा स्ववाणव्यथामेवासहि स्मः पुम वाणस्हेणमद
णमुचितमेवेति तत्कर्तुं कामस्य स्मरस्य कृते देवचनमिति कोचित्तु कटाक्ष छटेतिप
ठः कटाक्ष छटा कटाक्ष वि क्षेपडंन्यथः आशुभी भंगद्धतीत्सायुगवाणः दृष्टाज्ञीधानल
ग्नां राधां प्रति स्वकीयदुःखमाह भ्रूचापे निहितः कटाक्षविशिखो निर्मातु मर्म्मव्यथां श्यामात्मा ८
त्माकुटिलः करोतु कबरीभारोपिमारोद्यमम मोहं तावदयं च तन्वितनुतां बिंबाधरो रागवा
न्सद्वृत्तस्तनमंडलस्तव कथं प्राणैर्मम क्रीडति १ हे तन्वि हृशांगि भ्रुवौ चाप इव तत्र ८
निहितोर्पितः कटाक्ष विशिखो पांगदर्शन वाणो मर्मव्यथां निर्मातु मर्मस्थान पीडनं करोतु
चापनिहितत्वविशिखस्य मर्मपीडनं योग्यमेवजातः भ्रुवोश्चापाकृतित्वाच्चापत्वेन कटा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी॰
रम॰
३२

31

कथारं मे विया द्योरिति निविष्टः स्पंदनं स्पंदः मास्माक्षीत्यपेऽनङ्गानिङ्गनाविति निः वक्रसभा
वो वङ्किमा इमानि न्यग्यपः मधुरएवमाक्षरीघार्थेऽए टि ट्टाणनिति ऽपि पू गंधरूप ह
पं भ्राकृो गंधरस स्पर्शाश्च विषया ग्रमीत्यमरः मर्गातेकवि र्जनामाह तिर्य कंठविलो
लमौलि नर लोत्तंस स्पर्शो चर ञीति ध्यानकृता वधानललनाल त्त न्नसंललिताः सं
मुग्धं मधुसूदनस्य मधुरे राधामुखे हो मृदुस्पंदं वक्षविताग्निरं ददतुवः तेमं कयनो
मयः १ मधुसूदनस्य कृष्णस्य कदा तोर्मयो मे चांतदशेनत्तरंगावा पुष्माकं हे मंकला
णं ददतु प्रयच्छंतु कीदृशोराधा पामुखे हो मधुरे मनोहरे मृदु स्पंदनं किंचिच्चलनं सं
मुग्धम त्र क्रं चयथ ध्या स्याज्ञ पाकं दलितः पुनः कीदृशो वंशी चर त्ख वेणुगीति स्याने
पुगानपदेषु कृतावधानो रन्नमनो मिलल्ल नालस्यैः स्त्री वर्गेन संललितानदृष्टकौ उ

रम॰
३२

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

वन्त इति शाश्वतः इदानीं विरहस्यानिवार्यत्वेन वामतां ब्रवीमि यानि स्पर्शसुखानि ते च
तरलाः स्निग्धा दृशो विभ्रमास्तद् दुकूलं तु जसौरभं सचसुधास्यंदी गिरां विभ्रमा सा बिंबाधर
माधुरीति विषयासंगेपि वेन्मानसं तस्यां लग्नसमाधि हंत विरहव्याधिः कथं वर्तते यानि
पुरा प्रियासंगमे अनुभूतानि तान्येव स्पर्शसुखानि तरलाः स्निग्धा मुग्धाः प्रेमान्विताः कोमला
वा दृशो भ्रूक्षेपो विभ्रमा विलासा स्वतएव तद् दुकूलं तु ज सौरभं वदनकमलस्य सुरभित्वेन
देवसुधास्यंदघर्म तत्सा दीर्गिरां वाचां वक्रिमोन्मुक्तं स एव त्वत्र चकार एवार्थः सा बिंबाध
रमाधुरी बिंबवद् दधरस्मामम्पमा मधुर्यं तदेव इत्येवं क्रमेण विषयासंगेपि न स्यात् पर
मात्रीनां पंचानां साविधोपि मममानसं यदि लग्नसमाधिस्तत्संप्रति विषये प्राप्तध्यानं तत्सा विर
हव्याधिः कथं वर्तते वर्ई तेवा ध्यानयुक्तस्यापि विरहत्वात् हंत कष्टे हंत हर्षे तु कंपायां वा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

दूतीत्वमाचरंतीमाधवंमुकुंदसंगीतेवक्ष्यमाणंप्राहोक्तवती कीदृशं यमुनातीरवानीर
निकुंजेकालिंदीकूलेवनेतसोपलक्षितलतागृहे मंदंस्वैरंयथास्यात्तथास्थितमासीनं पु
नः कीदृशं प्रेमभरेणाराधायां प्रेमातिशयेनोद्भ्रांतमुद्भ्रांतचित्तं प्रेमरसोद्भ्रांतमितिकेचि
त्पाठः तत्र प्रेमणा स्नेहेन पूर्वंहतादरतयाननुखलु त्रपमाणं यास्यतीतिभयेनोद्भ्रांतचित्तमित
र्थः वेतसोपिचवानीरइतिविश्वः मंदं स्वैरंविलंबेचमधुरे इत्यलसेपिचेति सर्वत्रैव
चनमाह गीतस्यास्यकर्णाटरागः एकतालितालः रागलक्षणम् कृपाणपाणिर्गजदं
तपत्रमेकंवहन्दक्षिणकर्णपूरे संस्तूयमानः सुरचारणाद्यैः कर्णाटरागःशितिकं
ठनीलः १ निंदतिचंदनमिंदुकिरणमनुविंदतिखेदमधीरम् व्यालनिलयमिलने
नगरलमिवकलयतिमलयसमीरम् १ साविरहेतवदीना माधवमनसिजविशिखभया ध्रु

32

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

दृशस्यमधुसूदनस्यतिर्य्यग्वक्रःकंठोपस्थितिलोलश्चंचलोमौलिःकिरीटोयस्यतरलः
चपलउत्तंसकर्णपूरोयस्यपक्षात्कर्म्मधारयः उत्तंसः कर्णपूरोपिसुंदरेनायकेपि चेति
धरणिः गीतिर्गर्जेभावेक्तिनू गीतूरवस्यानमितिपाठः लसन्नानुनितंविनीस्मरः लल
तपदंवपुर्लोपलतत्राणं श्रमपायादस्मात्सहसा।धिकस्यप्रसंगः कुशलंनेमह्रियामित्य
मरः मुग्धोनिरहीमधुसूदनोयत्र अमृतपरंतनधरोविरुद्धोविशुद्धंशादमयंतिका
पिजगद्गुरंतस्यकृतौमनतीयःसर्गोनिसर्गोज्वलएवजातः इतिमहामहोपाध्यायधर्मा
धिकरणश्रीजगद्गुरुविरचितायांसारदीपिकायांगीतगोविंदटीकायांमुग्धमधुसूद।
नोनामतृतीयःसर्गः ३ अथनाकाचिद्धुद्धासरवीमाधवमाह यमुनातीरवानीरनि
कुंजेमंदमास्थितम प्राहप्रेमभरोद्भ्रांतंमाधवंराधिकासखी १ राधिकासखीकाचि

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गो०गो०टी०

३५

-33

ऽह्न वपुर्वनिमदनविवचनं पाठोऽयम् ८ अथ षष्ठं गीतम् अत्र गीते विरहोत्कंठिता वर्णनीया
नायिकालक्षणैर्युक्ता गीतकाव्येषु दर्शिता एकैव नायिका चापि हरमूर्त्तिमिवाष्टधा वासकसज्जा
समुत्कंठा तत्पश्चात्स्वाधीनभर्तृका कलहांतरिता चापि विप्रलब्धाभिसारिका खंडिता प्रोषि
ता चैव नायिकाष्टविधा मता तत्र समुत्कंठालक्षणं भरतेनोक्तं यस्याः समुचितेप्याह्निप्रवासी
नेति वल्लभः सा स्मरानलसंतप्ता विरहोत्कंठिता मतेति गीतार्थस्तु हे माधव कृष्ण तव वि
रहे सति दीना दुःखिता सखी त्वयि त्वद्विषये लीना प्रविष्टा मनसिजविशिखः कामबाण तस्मा
द्भयादिव सुतरां एतेन त्वयि लीनाया राधायाः कामशरपातेनैभाजनं भविष्यसीति ध्वनितम्
कथं लीनेत्याह भावनया संस्कारेणानुचिंतनेनेति यावत् कामबाणो मां हिनोतीति कृष्णं प्रवि
श्य सुखं स्थास्यामीति मतिर्भावनामेयात्स्यर्थ इति वा एवं सखी राधा किं करोतीत्याह चंदने ऋर्ठ

३५

भयादिवभावनयात्वयिलीना ध्रुवपदम् अविरलनिपतितमदनशरादिवभवदवनाय
विशालम् स्वहृदयमर्मणिवर्मकरोतिसजलनलिनीदलजालम् २ कुसुमविशिखश
क रतल्पमनल्पविलासकलामनीयम् व्रतमिवतवपरिरंभसुखायकरोतिकुसुमशयनी
यम् ३ वहतिचवलितविलोचनजलधरमाननकमलमुदारम् विधुमिवविकटविधुं
तुददंतदलनागलितामृतधारम् ४ विलिखतिरहसिकुरंगमदेनभवंतमसमशर
भूतम् प्रणमतिमकरमधोविनिधायकरेचशरंनवचूतम् ५ प्रतिपदमिदमपिनिगदति
माधवतवचरणेपतिताहम् त्वयिविमुखेमयिसपदिसुधानिधिरपितनुतेतनुदाहम् ६
ध्यानलयेनपुरःपरिकल्प्यभवंतमतीवदुरापम् विलपतिहसतिविषीदतिरोदितिचंचतिमुं
चतितापम् ७ श्रीजयदेवभणितमिदमधिकंयदिमनसानटनीयम् हरिविरहाकुलव

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी
३६

34

तिध्वनितम् अवनमितसदाखलोत्सुद क वचं वर्म्मसन्नाहमितमदः नलिनीदलस्य शीतल
त्वेपिसजलत्वेनातिशीतलत्वमुक्तम् २ यद्वापादेराधाहृहृदयएवप्रियोवसतितेनदाहकविर
हद्दत्वाशंका अवनामरक्षणामवदिति एतेनराधाहृदयेकृष्णवासःसूचितइति व्याख्यानम्
साकुसुमशयनीयंकुसुमशय्याकरोति कीदृशमनल्पविलासकलाभिर्वकुतरक्रीडाशि
ल्पेकमनीयंमनोहरं स्वभावात्पुष्पशय्यामनोहरास्यमपिशय्याविरचनेकुशलाशय्या
पासुलाभेपुष्पशय्यामेवतादृग्मीरचयतेतिभावः किंविवकुसुमविशिखस्यशराःपुष्पाणि
तएवतल्पाशय्यायास्तादृशं ऽवृतमिवशरशय्याशयनरूपंतत्रमितिभावः किमर्थंव्रतमित्या
हतवपरिरंभसुखायभवदालिंगनसुखार्थंतस्तुत्वनवाप्तुकामापीडितापिशरशय्याशयन
रूपंदारुणंव्रतमाचरतीतिभावः शीतलयाहृतंपुष्पशयनंशरतल्पमुक्तंतदितिनमितसुके ल ३६

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मलयजं निरस्यति कुत्सयति इंदुकिरणं चंद्रदीप्तिमतुलस्पीकृत्य खेदं कष्टं विंदति लभते
कीदृशं खेदमधीरमनल्पं अधीरमिति निंरति क्रियाविशेषणं वा व्यालनिलयमिलनेन व्या
लः सर्पस्तेषां निलयो निवासश्चंदनद्रुमस्तत्संसर्गेण व्यालेषु निलीनत्वात् तत्संसर्गेण हे
तुना मलयसमीरं दक्षिणवातं गरलमिव कलयति विषमिव मन्यते इंदुकिरणमित्यत्रानु
यगेलक्षणेत्थंभूतेति कर्म्मप्रवचनीययुक्ते द्वितीया धीरस्तु गोद्रुमे स्वल्पेतु बुधे धैर्य्यवति
तथेति विश्वः व्यालो दुष्टभुजंगयोरिति धरणिः १ स्वहृन्मर्म्मणि वर्म संनह्य जलसहि
तपद्मिनीपत्रसमूहं करोति कीदृशं विशालमतिमहत् किमर्थं अविरलमनिशं निपति
तं निपातोपपुष्पसचासौमदनशरश्चेति तस्मात् भवदवनाय भवतोऽवनायेव निपतित
इति वर्त्तमाने क्तः एतेन ताहगवस्थापि राधा भवदीयरक्षामेव तनुत इति जीवातुरक्तो।

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गो॰गी॰टी॰ पाञ्चसमशरभूतं कामस्वरूपं भवंतं विलिखति अधोनूर्द्धपदे येनुवरं कामवाहनं विनि
३७ धाय हस्ते अव चूतं शरं विनिधाय प्रणमामि च अत्र च चूतपुष्पधारणेन पूजो नंतरं प्रणामउचि
तएव पीडाकरे कामेस्वरत्वाणार्थं मत्वेन प्रणाममपि विधुक्तत्वमेवेति विरहिणीमापरउक्तेः नं
दुलम देवतापूजनं कुर्यादित्याहु लिमुजेवलिम् लिखति कोतप्रतिकृति पार्श्वे चकोरकसारिका
35 प्रणेपेक्षावधिदिंगीतं न्यायेन दंति कम् एवंविधवियोगेन नयेत् कालं वियोगिनीति कएं
मकोमृगमदः भूतं तुंद्रेपिशाचादौ यद्यपि मकरस्य कामध्वजत्वं तथापि वाहनत्वेपि नसो
षः क्ष स्येगरुडस्यवाहनत्वध्वजत्वयोरिव विधेयम् ५ प्रतिपदं प्रत्यहं रंपदं १ अत्रीतिवादी
स्यापामध्यजीभावः प्रतिम्यामिदमापि निगदंति हे माधव कलत्तव चरणे हं पति ना
किमर्थमतआह त्वयि विमुखे हातोसति सपदित त्वाणास्तुधानिधिरपि पीयूषमसु लृ
३७

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

तालंकारः नलंभश्याद्दिरोचिःष्वमरः अनपराम्भावनीयं कर्मप्रतनुमुच्यते सुखायेति।
तादर्थ्ये चतुर्थी ३ साराधानमकमलं पश्यमिवमुखं वहति धारयति कीदृशं उदारं श्रेष्ठं
महत्वात् पूर्वापेक्षया समुच्चये चकारः पुनः कीदृशं चलितं संभ्रमं किमपि लोचनं जलमधुरू
पं तद्दधारयतीति जलधरस्तम् यद्वा वलितेउच्छ्वसितत्वाम्ममाधिके विलोचने चक्षुषी ए
वजलधरोवर्षुकमेघोयस्तं तम् पुनः कीदृशं विधुमिव चंद्रसदृशं विधुं विकटे नातिम
हता विशृंखलेन वाविधुंतुदस्य राहोरीं नदलनादूरं दलना ऽकुलिता च्युतामृतधारा।
पीयूषप्रवाहोयस्तम् एतेनाश्वांतं दृतीविकविमुखं सधत्तइतिभावः जलधारयती
तिजलधरः पचाद्यच् विकटे सुंदरेपोत्कोविशालविकरालयोरितिविश्वः विधुःसु
धांशुरित्यमरः सैंहिकेयोविधुंतुद इति च ४ रहस्येकांतेकुरंगमदेनकस्तूरिक

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० विस्मृतः लज्जः सकलमेव समभिलाषं संपारि[illegible]नीतिकृत्वा चित्तसंतापं जनतीति भावः

३८ लय इति लीकृ श्लेषणेपचाधतु स्तयस्त्वालादिसामे चलयः संश्लेषकेययोरिति धरणिः दुः

खेनाप्यनस्रुतिडुरापः कृ कृपे खेल ७ श्रीजयदेव भणितं वाक्यमनसा चिंतेनाधिकमतिश

यितं यथास्यात्तथा यदि नदनीयं नत्वेषि तन्यंत सहरिविरहेणाकुलस्य वियोगे नाकुलायावल्ल

36 वपुषस्मा [illegible]र्थाद्धधिकायाः सखिवचनमिदं पठनीयं जयदेव कविनेश्वर इमे वसातायो गीत

मितिभावः ८ अधुना राधाः पुनरतिशयितदुःखशालितामाह आवासो विपिनायते प्रिय

सखीमालापि जालायते तापोपि श्वसितेन दावदहनज्वालाकरालायते सापित्वद्विरहेण

हंत हरिणीरूपायते हा कथं कंदर्पोपि यमायते विरचयन् शार्दूलविक्रीडितम् १ हंत वि

षादे संबोधने वा हे [illegible] भवदीयवियोगेन साराधापि हरिणीरूपायते मृगीरूपमेवाव ए

३८

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

द्वेषिमयि नत्वसाहं मनुते विस्मारयसीति अन्येन चंदनादिना दह्यमानां मामनुमन्तव्यमयोः प्रिय
द्दहतेत्तद्गतिश्चिन्त्यमिति तत्र त्वमेव कारणमिति त्वयि सक्तास्मीति भावः अतीव दुरापं दृत्तप्रेष
णादिनापि तुच्छेमंमत्वं तम ८ ध्यानलयेनेचिंतासंश्लेषणं उरोपपार्श्विकल्प्य विलपति अधु
नापि मयि दाक्षिण्यं न करोतीति परिदेवति तद्वक्तव्याभवत्स्कारदर्शनानंदेन हसत्तुत्साहं विधत्ते
तद्वक्तव्यविषयीद्रतिप्रत्यक्षगोचरोपिभावश्लेषचुंबनादिकं न करोतीति विषादमनुता
पं करोति तद्वक्तव्यारोदिति आलिंगनादिकं न करोतु नाम सस्मावलोकनं न कुरुत इति दृ
त्वा कंदतीति तद्वक्तव्याच वति अन्यस्या मामालोकयाश्लेषादिकं न कुरुत इति स्थानदो
षएव यदि स्थानस्य सास्थानांतरं गच्छामीति न संमुखं गच्छतीत्यपि तद्वक्तव्यातापमुच्चतिमया
विरमती वासो विरहदुःखमनुभावितेति लज्जितः सांप्रतं संभाषणादिकं न करोतीति कान्तातरेतु

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी० गो० टी ३५

पल्लवज्जायन्ति यथा हरिणीकृशानयेत्यर्थः यद्वा हरिणीपांडुगुणावतीत स्वरूपमित्याचरती
ति हरिणः पांडुरः पांडुरीत्यमरः हरिणीस्यान्मृगी हेमप्रतिमा हरिता च येति च एतद्विक्री
डितमिति छेदः सूचनमपि ८ अधुना राधासखी प्रेमकं राधायाः कृष्णचेष्टितमाह गीतस्या
स्य देशाखरागः एकतालीतालः रागलक्षणम् आस्फोटनाद्भिः कृतरोमहर्षो नियुद्धस
37 न्नद्धविशालबाहुः प्रांशुः प्रचंडद्युतिरिंदुगौरो देशाखरागः किल मल्लमूर्त्तिः १ स्तन
विनिहितमपि हारमुदारम् २ सा मनुते कृशतनुरिव भारम् १ राधिका विरहे तव केश
व ध्रुवपदम् सरसमसृणमपि मलयजपंकम् २ पश्यति विषमिव वपुषि सशंकम् १ श्व
मम सितपवनमनुपमपरिणाहम् २ मदनदहनमिव वहति सदाहम् ३ दिशि २ विकिरति सजल
कणजालम् २ नयननलिनमिव विगलितनालम् ४ नयनविषयमपि किसलयतल्पम् २ ऐ

३५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

रतिकर्षं हरिणीत्वमत आह आवासः सदनं त्वद्विरहेण विपिनायते ऽरण्यमिवाचरतित्रः
स्वजनकत्वात् प्रियसखीमालापिव इन्नवपुवतिसमूहोपिजालायते आ नाथउवाचरति
तापेपि दहरा होपिप्रसितेन श्वासेन दावदहनज्वालाकलापायते वनवह्निज्वाला
वलीवाचरति ज्वालाकरालायत इति क्वचित्पाठः तस्य हे दावदहनोग्नो वह्निस्ताःशिखास्त
द्वत्करालोभीषणाः कोपि प्रहितस्तद्वदाचरतीत्यर्थः एवं सति कंदर्पः कामोपि शार्दूलविक्री
डितं व्याघ्रचेष्टितं विरचयन् कुर्वन् यमायते नकवाचरति ह्यकष्टं अनेनहरिण्याइवेतः
स्यावल्लभेदृष्टानुरागो दर्शितः निःस्नेहेपि त्वयि स्नेहात् प्रभुनं हरिणीपदेन धान्यतमश्च
पिरवधारणो सेवराधाई दृशी नान्येत्यर्थः पिविपिनमभिवाचरति टस्यर्थकर्तुः क्यङ् स
लोपश्चेति केङ् एवमग्रे ऽप्यत्रापि करालोभीषणोपिच केचित्तु हरिणीशब्देन कृपालमु

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी॰ नमिव कामसंबंधि नमनिमिवदहति आभोगे ...हिः स्यादिति शाश्वतः ३ दिशि २ इति
४० दिशं नयननयपल्लिनंने अपभंविकरोति निपतति त्वदृशी नवां स्त्रीव्यासवत्तः पश्यतीति भावः
कीदृशं सजलकणजालं अश्रुकणसमूहसहितं कीदृशमिव दलितसदृशी ह्लतमाला
येन विगलितनालमिति क्वचित्पाठः तत्रायमर्थः धातोरनेकार्थत्वात् एते नयनयो
38 रति दीर्घत्वमुक्तम् यद्वा कज्जलमन्यत्पाण्डुलं तयालंकृनेन कुसितसास्यनेनसा
रूपं उक्ते स्थायां समस्तस्यापि नलिनपदस्यायोग्यतया न्वयः अन्यथा विशेषणयोर्मिथो
न्वयप्रसंगः यद्वा विगलितनालत्रुटितनालायस्य तत्र अंतद्धुरिति विशेषणद्वारेण विशे
ष्यप्राप्तिरिति नियममाश्रित्य व्याख्येयम् नयनविषयं चतुर्गोचरं किं शतयतस्यम
पि पल्लवशयनीयमपि विहितोऽङ्ग तापनविकल्पोऽग्नितन्वयैस्येनवानाहृदशंगर। श्री
४०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

रचयति विहितहुताशविकल्पम् ५ त्यजति न पाणितलेन कपोलम् २ बालशशिनमिव सा
पमलोलम् ६ हरिरिति २ जपति सकामम् २ विरहविहितमरणेव निकामम् ७ श्रीजयदे
व भणितमनुहरिरूपम् २ सुखयतु केशवपदमुपनीतम् ८ हे केशव कृष्ण तव विरहे सा अति सा
राधा एवमेवं कुरुते कृशतनुर्विरहक्षीणदेहा स्तनविनिहितं कुचसमर्पितं मुदारमेहान्तं हा
रमपि भारमिव मनुते जानाति हारस्य दुःखजनकत्वेन भारसादृश्यम् १ सा सरसं मसृणं तद्
रूपं चिक्कणं मलयजपंकं चंदनं लेपं वपुषि देहे पिहितं विषमिव गरलं सहृदयं सशंकं पंकमुक्तं
पश्यति यथा पश्यति विलोकयति पंकः पापचक्र दम इत्यमरः शीतलत्वमुत्कर्षं मसृण
त्वं स्निग्धा यादिभिश्चंदनलेपस्य पंकता पुनश्च विषं तापकारि तथा चंदनलेपो पीति भावः २
सा श्वसितपवनं निश्वासवातमनुपमपरिणाहमतिदीर्घं स दाहमुष्णमाह यथा ह मदनदह

गी०गो०टी० श्रोत्रजनाप्तिस्यर्थात् कीदृशं केशवपदं कृस्माच्चिन्ह्मानमुपनीतं गतम् यद्वा श्रीजयदेव

४१ भणितमिति नेन प्रकारेणागीतमुपनीतमुपस्थितं कं केशवस्य स्थानं वसापो वा यत्र सर्व

स्वजनः सुखयतु पदं स्थाने चक्रकेवलसान्निध्यवसाययोः त्राणेपिपदमाख्यातमिति

विश्वः अधुना भगवतः समागमाभावात् वर्षपंचमं पद्यं इति सूचयति — सारोमांचति

सीत्करोति विलपत्युत्कंपते ताम्यति ४१ ध्यायत्युद्भ्रमति प्रमीलति पतत्युद्याति मूर्छत्यपि

39

एतावत्यतनुज्वरे वरतनुर्जीवेन्न किं ते रसात् स्वर्वैद्यप्रतिम प्रसीदसि यदि त्यक्तो न्यथा ॥

नान्तकः १ हे स्वर्वैद्यप्रतिम असौ दर्पणे नाश्विनीकुमारतुल्य यदि प्रसीदसि प्रसन्नो भवसि सा

मत्सखी राधा एतावत्परिमाणे अतनुज्वरे कामपीडायां तव प्रसादनुरागात् जीवेत् किं अपि

तु जीवत्येव यद्वा रसादिति ल्यब्लोपे पंचमी तेन रसं शृंगारं प्राप्येत्यर्थः कामानलपीडिता या श्री

४१

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

पतिविचारयति गणसंख्याने चर्च्चासंख्याविचारणेष्वमरः यद्वा धातोरनेकार्थत्वाद्रू॥
धातोर्विचारणार्थेनापि विहितेति पदं क्रियाविशेषणं वा पाणितलेन हस्ततलेन कपोलं
नतमिति विचिंतत्वात् कमिव सायंसंध्याकाले अलोलमधीरं बालशशिनं द्वितीयाचं
द्रमिव हस्तधृतत्वेन कपोलस्य किंचिद्रूपं तया बालचंद्रसादृश्यं बालचंद्रस्यास्तसमय
सन्निधानात् पांडुरत्वम अधीकलंचं भवति कपोलस्यापि तन्मात्रविरहेण पांडुत्वं तत एव सायं
संध्याल्लोहितपाणितलमपि लोहितमिति सादृश्यम सा निकामं नीतिशुष्यितं सकामं सा
मिलाषं यथा स्यात्तथा हरिरितिर जपति स कामं जपति ध्रुते कौतुकी विरहेण वियोगे न वि
हितमरणेष्वपि मरणकाले हरिरितिर जपत्येवेति ध्वनिः अत्रापि जपे कामनावत्वे
हरिरित्यादिमंत्रश्च भवतीति ध्वनिः ॥ श्रीजयदेवभणितेन हरिगीतं सुखयतु प्रणयतु

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

40

अन्यवीरत्वं न स्त्रीणां तेरिक्तेन हृदयस्य को वाधोपचारादिरपि स्यक्तः अवयपयन्निपनयवेतिपत्तः की
दृशी वरतनुः धाम नशरीरातेधापावसुरतार्थसे व्योग्यपमर्षः ध्वनिः पतस्मर्दमुपाश्वातरलो
न्मानी वतुएणतामोभवति रमोगंधेरसाखावेरक्तारो विसरागयोः शृंगारो सो द्रवे देह नवीर्य्य
धानुसुपारदे उति विश्वः स्ववैद्यादश्विनीसुनाविमममरः क्वचित्सको न पानानक इति पाठः
तत्रा स्थापापदित यसीदसितदांतत्कोपमस्य तो नस्या स्वरूपयमपुरगमनं मरणमितिपावत्त्
न वदवस्यामपि राधां नानुसरसीति कस्मान्निरितुमाह स्मरातुरा दैवतवैद्यहृद्य त्वदंगसंगाम्
तमात्रसाध्याम् विमुक्तवाधां कुरुषे न राधामुपेंद्र वज्रादपि दारुणोसि १ हे उपेंद्र स्मरा
धां स्मरेणानुरां विमुक्तवाधां त्वत्कृपानकुरुषे अतोवज्रादपिदारुणोसि कुलिशादपि विष
मोसि हे दैवतवैद्य हृद्य अश्विनीकुमारवत्प्रियरूप नवत्वया चिकित्सकत्वेन चाश्विनाकु त्रे

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

तस्माच्चापरमाह साधारणरोमांचनुन्नहं मुंचत्युद्गमयति अंतर्भावितण्यर्थः पद्म सर्वत्रा
तिपादिकेभ्यः क्विप् वक्तव्य इति क्विप् क्विबंताल्लुप्तुनंनज्ञहनीति धातुत्वेन लादयः सीत्क
रोति सीत्कारं तनुते विलपति विपादि देवनेठ त्कंपते कंपवती भवति ताम्यति ग्लाना भवति नमु
ग्लानाविति धातुः ध्यायति चिंतयति उद्गुनु स्वेभ्यो लाभवति प्रमीलति मुद्रणमलेपः करोति
लपतीति नस्तो वदति पततीति पाठे गच्छति रण्यादौ विलुलनीतिवा उद्यानि ऊर्ध्वं गच्छतीति वा
मूर्छति मूर्छीलभते अत्र पूर्वोद्दिष्टेन स्थायिभाव उक्तः तदुक्तं भरतेन रतिर्हासश्च शोकश्च क्रो
धोत्साहौ भयं तथा जुगुप्सा विस्मयश्चेव स्थायिभावाः प्रकीर्तिता इति सात्त्विकाश्चैते पू
र्वमेवोक्ताः अन्यथापि दिनत्रसी रतिनवरात्र वृषभावादतनुत्वेमहति रागे तत्र रसान्तरादा
दिघाटितमादिमं तमोरसं प्राप्य साकिं नजीवेदपि तु जीवत्येव महति न्वेरे रोमांचादयो भवंत्येव

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ष्विनीनां च मासुचिरं कुरु कालं संतापग्लानिमस्मि रमा श्लाघ्यं विचित्रम् कीदृश्याः कंदर्पज्व
रेण कामजसंतापेन यः संज्वरः पीडा तेनातुरतनोः पीडितांगाया अतिशीतलवस्तुषु सतत
प्राना मनि छेमाश्चर्य करम् पद्येवंक पंनादृशीमहाज्वरे पतितायाराधायाजीवन
मित्यत आह किं नु रहस्य कौतेस्थित्वा त्वामेवैकं प्रियं ध्यायंती चिंतयंती तेणां मुहूर्तें ता
लिसेन तस्मिन्नेणना पाजः स्त्रणांतरे समागमिष्यमीत्यनुरागेण ज्ञाणिति जीवति कीदृ
शं त्वां कुपमपि केनापि प्रकारेण शीतलत्वं चंदनादि कमलाप्यशीतलेनतु शीतलदेह
यद्या हा ताति रसेनोपशांतत्वेन शीतलत्वं सुस्य शरीरं सालस्संगमापानि धामेवसंतप्यत इ
तिभावः अपि कीदृशं त्वां प्रियं वल्लभं सा कीदृशी क्षीणा कृशांगी अपरपीडासहेत्यर्थः
क्वचित्त्वां निरसेनेति पाठस्तत्र हांत्या यतयेत्यर्थः अथ नेमयोः पूर्वकालानुरागं वक्तु श्रीः

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मारसाम्यम् औषधान्वेषणे जन्यमपि दुःखं तेन भवितेत्यत आह तदंगसंबंधसत्त्वशरीर
संबंधाम् तस्मिन् जन्मान्तरेण सा ध्यानगतिकार्ष्ये कुचित्सारामितिपाठः तत्रत्वदंगम् नमात्रेण
सारोवलं न्याय्यं त्वायस्माम् अन्योप्पातुरो रोगी देवतानुरूपं वैद्ये नाम तत्तदानादिनासाध्यते.
रोगरहितं न क्रियते रोगी च हृद्यं वस्तु सेवते इति ध्वनिः यद्वा दैवतवैद्यदेहरूपकं हृद्यं त्वदं
गसंगमं तं हृद्यं मनोहरमिति स्वर्थः मात्रं कात्स्न्येंवधारणे इत्यमरः छंदश्चेद्रुमुपेंद्रनाम
कम् एतादृगवस्थापि राधा तेन चिंतनेनैव त्राणं जीवनं तत्याह कंदर्प्पदर्प्पं ज्वरसंज्वरातुरतनो
राश्चर्य्यमस्याश्चिरं श्चेतश्चंदनचंद्रमःकमलिनीचिंतासुसंतान्यति किंतु क्लांतिवशे
नशीतलं ततं सुत्वामेकमेव प्रियं ध्यायंती रहसिस्थितातोंगमपि हीणा तदंगधारणाति १ हे
कृष्ण अस्याराधायाश्चेतश्चित्तं कर्तृ चंदनं चंद्रमः कमलिनीचिंतासुमलयजशीतांशुप

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गौ०गो०टी०
४४
५२

श्रेयांसि कल्याणानि तनोतु विस्तारयतु कीदृशस्य गोकुलतनोर्गोपस्य तनुरिव तनुर्यस्य की
दृशो बाहुः वृष्णो मल्लवेषेण व्याकुलः स्फुटः विततः स्फुरत्कुलस्य वनस्थादृतानुरागाढ्य
वर्द्धननामानं गिरिमुद्धृतस्तोत्तोल्य चिरं चिरकालं बिभ्रद्दधानः पुनः कीदृशः वध्रूवव
र्द्धवाभिर्गोपीभिरधिकानंदादतिहर्षाच्चुंबितः कीदृश इव दर्पेणापर्वतोद्धरणाहंका
रेण ताभिरर्पितदृष्टाः धृतनखः सिंदूरमुद्रा इव लोहितत्वात् ताभिः करणभूताभिरंकि
तश्चिह्नित इव हर्षेण निमित्ताय बलसंपन्नगौरवेणापिहित इतिभावः कश्चित्के दर्पेणोति
पाठः तत्र कामेनतादृशसिंदूरमुद्रयांकितइवातिमहत्कर्मकारित्वादित्यर्थः विभ्र
रितिनाम्नस्तासच्छत्रुरितितुम्निषेधेसाधुः इवोपम्येवधारणे इत्यमरः स्त्रियः स्नेहवाना
धारोपत्र १ अस्मत्तयैरत्नधरोविशुद्धोविशुद्धरूपादमयंतिकापि जगद्धरं तस्य सोतं च कु
४४

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

माह क्षणमपि विरहः पुरा न सेहे नयननिमीलनखिन्नया यया ते श्वसिति कथमसौ रसाल
शाखां चिरविरहेऽपि विलोक्य पुष्पिताग्राम् १ हे कृष्ण यया राधया पुरा पूर्वस्मिन्समये ते कि
ञ्चिद्वियोगः क्षणमपि न सेहे न सोढः असौ सा मत्सखी चिरविरहे वियोगे रसालशाखां आम्र
शाखां पुष्पिताग्रां विलोक्य दृष्ट्वा कथं श्वसिति जीवति कीदृश्या यया नयननिमीलनखिन्न
या निरंतरमिलितया विघाता चक्षुर्निमेषे दुःखितया श्वस प्राणने आम्रचूतो रसालोऽसौ
विलसमरः शाखा शिफावरोहः स्यादिति च कुड्मलपत्रपुष्पिताग्रा नाम कविः सर्गान्ते आशि
षमाह वृष्टिव्याकुलगोकुलावनरसादुद्धृत्य गोवर्द्धनं बिभ्रद्बल्लववल्लभाभिरधिकानं
दाश्चिरं चुंबितः दर्पेणैव तदर्पिताधरतटीसिंदूरमुद्राङ्कितो बाहुर्गोपतनोस्तनोतु भ
वतः श्रेयांसि कंसद्विषः १ कंसद्विषः कृष्णस्य बाहुः कर्ता भवतः सामाजिकानां मुख्यस्य

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

43

वहति मलयसमीरे मदनमुपनिधाय २ स्फु०टति [illegible] कुसुमनिकरे विरहिहृदयदलनाय १ त
व विरहे वनमाली सखि सीदति ध्रुवपदम् दहति शिशिरमयूखे मरणमनुकरोति २ पत
ति मदनविशिखे विलपति विकलतरोति २ ध्वनति मधुपसमूहे श्रवणमुपदधाति २
मनसि वलित विरहे निशि निशि रुजमुपयाति ३ वसति विपिनविताने त्यजति ललितधाम २
लुठति धरणिशयने बहु विलपति तव नाम ४ भणति कविजयदेवे विरहिविलसिते
न २ मनसि रभसविभवे हरिरुदयतु सुकृतेन ५ दशमं गीतम् अस्मिन्सर्गेऽभिसारि
का नायिका वर्णनीया संस्कृतास्या लक्षणमिदं ततोपभ्रंशतापानम् ततः प्रियतरावे वपासवे
तश्याभिसारिकेति मदीयरसिकसर्वस्वे लक्षणं च तस्यास्तत्रैव लज्जां हित्वा स्मरमाहृष्टायेव
नेन मदेन च अभिसारयते कांतं कीर्तिता साभिसारिकेति ॥ गीतार्थस्तु हे सखि राधे तव

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

तुर्थः सर्गो गामद्दिष्पताल केन । इति महामहोपाध्याय धर्म्माधिकरणिक श्रीजगद्धरविर
चितायां गीतगोविंद टीकायां सारदीपिकायां विरहिणी वर्णने मुग्धमाधवो नाम चतुर्थः सर्गः
॥ अथ पुनः कृष्णप्रेरिता दूती राधामाह अहमिह निवसामि याहि राधां अनुनय मद्वचनेन
चानयेथाः इति मधुरिपुणा सखी नियुक्ता स्वयमिदमेत्य पुनर्जगाद राधाम् । राधायाः
सखी स्वयमेत्यागत्य पुन भूयोपि राधामिदं वचनं जगद प्राह कीदृशं सखी इह यमुनाती
रनिकुंजे अहं निवसामि त्वं याहि गच्छ मद्वचनेन मम एव वचनात् राधामनुनय प्रबोधय
आनयेथाः इत्येवं कृत्वा मधुरिपुणा कृष्णेन नियुक्ता आज्ञप्ता सखी वचनमेव गीतेनाह गी
तस्यास्य देशवराडी रागः ऋतिमठतालः रूपकस्तालो वा रागलक्षणं तु आरक्तगमनसु
हास्मितिद्रा घूर्णायमाननयनयुग्मा सुखपाणि[illegible]दयितं देशवराडी भवेदसौ इति ।

मूहे भ्रमरोघे घनतिमिरं कुर्वंतिमिदं मतिकृष्णं कर्णिकारमपि दधाति तिरोधत्ते रूक्षः कराभ्या
मिति शेषः मनसि चिन्तिते वेदना विरहे संभक्तवियोगे सति निशि २ प्रतिरात्रं रुजं कामजपीडा
मुपयाति अनुभवति अपिधानतिरोधानेत्यमरः विपिनविताने विस्तीर्णवने वसति सा तिष्ठति
ललितधाममनोहरगृहं भजति अवनीशयने भूमिशय्या पांलुठने वेष्टते तवनाम हृष्टा
णानापे हे वल्लभे हे राधे इत्यादि बहु विस्तरं विलपति जल्पति धामदेहे गृहे हेस्मोस्थाने ज
न्मग्रभावेपौरीतिविश्वः विरहविलसितेन वियोगविभासेन भणति सति कविजयदेवम
सिजदेवसंबंधि चित्ते सुकृतेन पुण्येन हेतुना हरिरुदयतु स्फुटो भवतु कीदृशेन म
नसि रमसविभवे रामसस्य प्रादुर्भावे पत्रतास्मि गीते हरेर्नामकीर्तनादिषु एष संचय इति भा
वः यद्वा कविजयदेव अपीदूरे विरहविलसितेन हेतुना भणति सति मनसि सुदृढेन इह ॥ ४६

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

नवविरहे सति वनमाली कृशः सीदति तव त्नो भवति कस्मिन्सतीत्याह मदनमुपनिधाय
कामदेवं सन्निधाने: चापि त्वामलयसमीरे रतिणाः निले वहति सति पदा उपसमीपे निधा
पमदनं सहायं कृत्वोत्सर्पः पदा उपनिधायोपहारं कृत्वा मदनं गमनानुत्याद्येत्यर्थः पुनः
कस्मिन्सति निविरहि हृदयादलनाय विरहिणां हृदयविदारणार्थं कुसुमनिकरे पुष्पसमू
हे स्फुटति विकसति स्फुट विकसने शिशिरमयूखे चंद्रे दहति दाहके सति मरणं चानुक
रोति मृत्युमुपकल्पयति स्वीकरोतीति यावत् सद्गुपध्याहार्य्यः मदनविशिखे कामश
रे पतति सति विलपति परिदेवते कीदृशो विकतरोस्यर्थे न विह्वलतरः अतिशयेन वि
कलोति विकलतरस्तलो घ्याति शय्य विकलत्वमतिशयेन घोत्यते पदा विकं पल्लपनी
यन्वयः कचित्तु किकलीकरोतीति पाठः [illegible] विकलं विकलं करोतीति विः मधुपस

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० न्ये नापि निकुंजमहातीर्थे तपश्चरित्वा ऽणिमादिसिद्धीः प्राप्य ध्यात्वा जपित्वा मन्त्रं मोतः प्राप्य
४७ इति श्रेयोनिःश्रेयसम्मतमित्यमरः त्वयेति सहा पेक्षतीया अधुनो है नकस्याने ति छंतं छ
45 प्रमनुसर्तुं त्वरयति गीतस्यास्य गुर्जरी रागः एकतालिताल: रागलक्षणं तूक्तमेव रतिसु
खसारे गतमभिसारे मदनमनोहरवेशम् नकुरु नितंबिनि गमनविलंबनमनुसर तं हृद
येशम् १ धीरसमीरे यमुनातीरे वसति वने वनमाली ध्रुवपदम् नामसमेतं कृतसंकेतं वा
दयते मृदु वेणुम् बहु मनुते ननु ते तनुसंगतपवनचलितमपि रेणुम् २ धी० पतति प
तत्रे विचलति पत्रे शंकितभवदुपयानम् रचयति शयनं सचकितनयनं पश्यति तव पंथा
नम् ३ धी० मुखरमधीरं त्यज मंजीरं रिपुमिव केलिसुलोलम् चल सखि कुंजं सतिमिर
पुंजं शीलय नीलनिचोलम् ४ धी० उरसि मुरारेरुपहितहारे घन इव तरलबलाके ध
४७

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

रिरूद्यमनु गात्तणांश्रोत्रणां चेत्यर्थः सोपि त्वन्त्रा प्यर्थमनिशं तपस्यतीत्याह पूर्वं यत्र समं
त्वयारतिपतेरासादिता सिद्धयस्तस्मिन्नेव निकुंजमन्मथमहातीर्थे पुनर्माधवः ध्यायंस्त्वाम
निशं जपन्नपि तवैवालापमंत्रावलीं भूयस्त्वत्कुचकुंभनिर्भरपरीरंभामृतं वां [illegible] छति
ध्यायंस्त्वामनिशं माधवः कुसोमृयः पुनरपि तस्मिन्नेव निकुंजमन्मथमहातीर्थे तत्रापि हि
तं गृहमेव काममहातीर्थं तत्र त्वत्कुचकुंभनिर्भरपरिरंभामृतं त्वदीयस्तनकलशगाढालिं
गनं पीयूषमिव वांछति कुत्र यत्र स्मा ने पूर्वं त्वया सह रतिपतेः कामस्यासिद्ध्योमनोरथ
निष्पत्तय आसादिताः प्राप्ताः किं कुर्वन्ननिशं वारंवारं त्वां ध्यायन् चिंतयन् तवैवालापः
संभाषणं मंत्रा तरमिव तदपि जपन् क्वचित्तु महातीर्थे तपस्यत्यसाविति पाठः तत्पक्षे त्र
सौ माधवस्तमस्यानितपश्चरतीति रतितपसः परस्मैपदं चेति कश्यपरस्मैपदं च धनिस्तुत्र

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० तैः सुरतस्य सुखसारं उत्कृष्टधनं यस्यां वायकेतने अस्मत्तीरे उत्स्याविशेषणमिदम् तत्र वसति सुरत
५८ साराभिसारसहृदये शमितमने नमर्देदाने वहर्दिस्थः सहृदयं चेतनवाधीनमिति दर्शितम् समीरमारु
मरुज्जगत्प्राणाः समीरणाः इत्यमरः धीरः पंडितमंदयोरिति धरणिः १ समाधवो नाम सकेतं तत्र सं
स्थाहरस्य हितं कृतसंकेते च यथा स्यात्तथा मृदु वेणु मनोहरवंशवादनेन शब्दायति अहमिह
निवसामि राधिके त्वं त्वरितमेहीति त्वरितमिति भावः २ मृदु कोमलं यथा स्यात् इति क्रियाविशेष
णं वा संकेतवंशनादे मृदु नमस्तु चिन्तमेव तन्निति प्रशंसायां संबोधने वा हे राधे तव तनुसंगतश
रीरे संपृक्तं रेणुधूलिमपि पवनचालितं वातेन नीतं वकुमनुते आद्रीयते तत्संगतत्वात्सौ
पवनचलितत्वेति कर्मधारयः पूर्वं यत्र कुंजे युवयोः केलिरभूत् तत्र पवनेन चालितमतमपि
रेणुशरीरे निपतितं साधुतरं मन्यते किंपुनस्त्वामिति राधायामनुरागातिशयो दर्शितः २ ३
५८

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

तडिदिवपीतेनरतिविपरीतेनराजसिसुकृतविपाके ५ धी० विगलितवसनंपरिहृतरसनंघट
यजघनमपिधानम् किशलयशयनेपंकजनयनेनिधिमिवहर्षनिधानम् ६ धीर०
हरिरभिमानीरजनिरिदानीमियमपियातिविरामम् कुरुममवचनंसत्वररचनंपूरयम
धुरिपुकामम् ७ धीर० श्रीजयदेवेकृतहरिसेवेभणतिपरमरमणीयम् प्रमुदितहृद
यंहरिमतिसदयंनमतसुकृतकमनीयम् ८ धीर० एकादशंगीतम् यमुनातीरेवनेती
राधिकरणेवनेवनमालीकृष्णोवसतितिशृति कीदृशेतीरेधीरसमीरेधीरोमंदःसमीरो
वायुर्यत्रतत्र एतेनस्थानस्यमंदपवनाश्रयत्वेनोत्कं ठाजनकत्वमुक्तम् हेनितंविनि
विशि ९ श्रोणीयुक्तेतंहृदयेशंजीवनाथंपतिमनुरागमनुगच्छगमनविलंबनंमाभिसारायका
लातिपातंमाकुरु अभिसिरियते अभिसारःसंकेतस्थानंतत्रगतम् कीदृशमभिसारेर

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी०
४५

47

चगच्छ अभिसाररूपावस्थामुपगमनार्थमाह मंजीरं नूपुरं त्यज मुंच कीदृशं अधीरं मंदं अधैर्य्यत्वात्
मुखरं वाचालं शब्दसहितमित्यर्थः पुनः किंभूतं केलीक्रीडापांसुलोलमति चंचलम् अ
त एव रिपुमिव शत्रुसदृशं रिपुरपि मुखरश्चंचलोऽधीरश्च भवति कीदृशं कुंजं सति तिमिरपुंजे त
मस्तोमांतर्हितं वृक्षाणां नैरंतर्य्यात्पुंजाकृतं तमः सहितम् नीलनिचोलं श्यामवस्त्रं पीलय
परिधेहि धातूनामनेकार्थत्वात्पीलः परिधानार्थः तमसएव पुंजमिति पाठे नीलनिचोलस्य
विशेषणं तमस्त्वपुंजं पुंजीभूतमंधकारमिवातिनीलं वसनमित्यर्थः एतेनातिनिभृताभिसा
रसमयउक्तः अंधकारे दृश्यत्वात् नीलवस्त्रपरिधानयुक्तम् शुक्लादिवस्त्राणां दूरात् लक्ष्य
तयानगाशक्यमिति भावः मंजीरो नूपुरो स्त्रियामित्यमरः निचोलादेशव स्त्रयोरिति विश्वः
४ हे पीतगौरांगि मुरारेरत्तासिक्त सख्य वक्ष्यसि राजसि घोलिखसे वर्त्तमानसामीप्येवर्त्तमान

मरा च

तेन तनुसंगतेन पवनेन चलितं रेणुमपि बहुमनुते बहुमनुते तेन तनुसंगतेनापि पाठः
तत्र श्रीतनुत्वेन संबंधयास्यात्तथा बहुमनुत इत्यर्थः २ स कृष्णः शयने शय्यां रचयति निर्मा-
ति तव पंथानं च कितनयनसहितं यथा स्यात्तथा पश्यति कीदृशं पंथानं शंकितं तं तर्कि-
तं भवत्या उपयानमुपस्थितिः समीपगमनमिति यावत् यत्र पंथानं कस्मिन्सति पतत्रे प-
तत्रेण पक्षिणा पतनं गच्छति सति पत्रे पर्णे विचलति कंपमाने स्खलति यद्वा प-
तत्रे पक्षिणः पतत्रे विचलति सति चलद्रूपे सति पत्रे पर्णे पतति स्वस्थाने सति रात्रौ पतति पत्त-
चलनेन पत्रस्खलनेन वा राधा समायातेति शंकायां चंचलनयनेन पंथानं शय्यां विरचितवान् स-
र्वतोवलोकितं चेति तदेकचित्ततां कृष्णस्य सूचयन्त्विता पतंत्र पतत्पक्षिणोरिति धरणिः भव-
दुपयानमिति सर्वनाम्नो वृत्तिमात्रे पुंवद्भावो वाच्य इति पुंवद्भावः ३ हे सखि राधे कुंजं

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी० गो० टी० चपयेति विपरीतसुरते हि पृष्ठदेशस्थापितहाराः स्त्रियो नार्य्यो भवंतीति भावः उरो विशेषण
५० मेव वानत्रापि प्रथमेवार्थः घनजघन मुरिते समरः वलाकावपपं क्तौ स्यात् लाकोविशाके
टिका बलाकाकामुकीमाहुर्वलाकास्तु बकोमतेति शाश्वतः तरला चासौ वलाकाक्का
मुकी चेति मात्तमातादृशो इति संबोधने वा तरल त्वं चेतस्याविपरीतेने वसूचितम् पीतो
48 गौरो हरि ख्यामे समरः ५ हे पंकजनयने पद्मनेत्रे किसलयः पल्लवः पल्लवशयनेन शय्या
पस्यनत्वं कुसेत्वं जघनं कंठोः पूर्वभागं घटयसंगमय जघनं कीदृशं विगलितं वसनं व
सनं वस्त्रं यत्र यस्माद्वा परिहृतावसनात्तुद्र घंटिकायेन अतएवापिधानमावरणं हि
तमाच्छादनरहितम् कमिव निधिमिव शोरेकादिरतमिव कीदृशं हर्षनिधानं आनंदालयं
निधिरापि प्राप्तो हर्षाश्रयाएव भवतीत्यर्थः पुनः कीदृशं निधिं अपिधानं पिधानशून्यं उद्घा छ ५०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham .

वदेति भविष्यद्यैल द कीदृशपुरसि उपहिततहारे उपहितोन्यस्त आरोपितो इति यावत् हा
रामुक्तावलीपत्रं तस्मिन् कुत्र समये रामसीत्याह रतिविपरीतेषु स्थापितसुरतकाले वि
परीतसुरत इत्यर्थः पुनः कीदृशो उरसि सुकृतस्य पुण्यस्य विपाकः परिणामो यत्र तत्र त्रे
ति पुण्यलम्पट इत्यर्थः केच घननेमे घनतरले चलाके चं चलवलाकासंगे तडिदिव विद्युदि
व नि द्युत्पीतवर्णा चंचंचलाचराधा गौरवर्णा वपुःपापि चंचला च तस्या श्यामलगात्रस्य ह
हृदयस्य हारस्यापि चंचलत्वं कृष्णस्य श्यामतया मेघस्य श्यामत्वेन वलाकानां श्वेतत्वे हार
स्यापि श्वेततया साम्यम् [illegible] उपहितहारे उपहितमुक्तावलि इति राधासंबोधनं सुकृ
तस्य पूर्वजन्मोपार्जितस्य विपाकः फलं यस्यां तादृशि इत्यपि संबोधनं तत्काले कृष्णप्रा
प्तिः पुण्यसंचयफलमेवेति भावः उपहृतहारे इति पाठे उपहृतः स्थानांतरं नीतो हारो

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

जयदेवे भणति सति अमुरितलहृदयं हर्षेण चिंतय स्यासाल्लयाहि णायवलिचिन्तं कृष्णं नमन्ते
नि एतेन हर्षयुक्तकृष्णनमनेन टीति कृष्णः प्रसीदति इति ध्यानितम् कीदृशं हरिमानिस दयं स
हृदयया पवर्त्तत इति सस्यः अन्यर्पेन सदयमं कीदृशं सुरुतमिव वाकम्भी यमभिलषणी
यम् संत्रति गमे नायत्वरयति विकिरति मुहुः श्वासान्नासापुरो मुहुरीक्षते प्रविशति मु
हुः कुंजं गुंजन्मधुव्रतमंडलम् रचयति मुहुः शय्यापर्याकुलं मुहुरीक्षते मदनकदनः १
क्लांतः कांते प्रियस्तव वर्त्तते १ हे कांते सुंदरि तव प्रियो भर्त्ता मदनकदनक्लांतः पीडोपनतो व
र्त्तते नहरः स कुरुते किमित्याशंकायामाह नागतेवेपामिति कृत्वा मुहुर्वारं २ श्वासान्वि१
किरति विक्षिपति नायाना यदि ध्यानेन पश्यामीति कृत्वा ध्यानेन नष्टमनः १ नासापुरे नासिका
ग्रमीक्षते ध्यानलब्धां कुंजस्थानमपगम्य मुहुः पुनः २ कुंजं प्रविशति एकवारमदृष्टापि

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

दितो निधिहि हर्षायमभवति तु ऋघंटानु रसनारसनारसजिह्वयोरिति धरणिः पिधानाच्छाद
नानिचेत्यमरः निधिर्ना शेवधिर्भेदा इतिच निधानं त्वाश्रये निधाविति विश्वः हर्षस्यनिधान
माश्रयो यस्मिन् ६ हरिः कृष्णोतिमानी मनस्वी त्यर्थः महामनस्विनात्मा घवंनसहत इतिभा
वः इदानींसां प्रतंरजनेरपि रात्रिरपि विराममंतं यातिपास्यति पूर्ववदुद्धविषदर्थे लट् ममव
चनं कुरु कीदृशं सह त्वरया वर्त्तत इति सत्वरं शीघ्रं त्वत्प्रमाणंतादृशं वचनं कृतिप्रत्रत्तत्वयाम
मवचसा शीघ्रं गच्छेत्यर्थः मधुरिकामं कृतस्याभिलाषं संपूर्णं कुरु त्वयैसाभिलाषस्यतस्य।
त्वैपवपरमभिलाषपूरणमुचितं नान्यत्परं जननी विरामत्वे नाभिसरणकालस्यात्यत्तसूचितः ०
कृतहरिसेवेविहितकृष्णप्रणामे श्रीयुक्तजयदेवे परमरमणीयमतिप्रत्यक्षो हरिमिदं गीतं
भणतिसति प्रमुदितहृदयं हर्षितांतिवर्त्तपत्यास्या क्रमाहरिनमतः समर्ज्ञना इतिशेषः पद्य

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० ५१२
अस्तमितदिनकरे नु दितो हिमकरो नभःसौधं भवनमेव गोविंदं मनोरथोप्य द्युनाप्यभिसार
समयमासाद्यत्र तापमहइति भावः सत्वरंगम्यतामिथपंमद भर्थनामदीयावांछा रीघ्रासती
कोकानां करुणस्वनेन विरहदीर्घनादेन सदृशो तुल्यातस्मात् हि लंबनं विफलं कत्वा तिप
तोनिरर्थकः असावभिसारक्षणोभिसरणकालो रम्योरमणीयः तादृशोमधुसूदने वा
लभेद्रूपोगमनकाले संध्यां चमपि मानुग्रहायागमनेविलंबा न्मुग्धेत्वं सहसो।
क्ति नामापमलंकारः कोकश्चक्रश्चक्रवाकः समूहः तत्रगतायास्तवकुतूहलानि
भविष्यंतीत्याह त्र श्लेषादनु चुंबनादनु नखोल्लेखादनु शांतजः प्रोद्बोधादनु सं
भ्रमादनुरतारंभादनु प्रीतयोः अन्योन्यपर्यंगतयोर्भ्राम्यलितयोः संभाषणे र्जानतोर्दं
पंत्योरिह कोनकोनतमसिव्रीडाविमिश्रोरसः १ इदंनिविडतमसित्रंधकारसमासः ह
५२

वर्हिर्नयातिनिकुंजंपुनस्तत्रैवकुञ्जः प्रविशतिकुंजप्रवेशनंपुनरितिघटतइतिभावः मलिद्दृ
ठानुबंधाराधासमागत्यनिकटंमदीयचित्तानुरागजिज्ञासार्थमत्रैववक्रचित्तदेशेनिलीयति
ष्ठतीतिकृत्वापर्य्याकुलमतिव्ययंयथास्यात्तथासुकुंरीत्यतेसर्वत्रपश्यतीत्यर्थः कदनंपाप
पीडयोरितिधरणिः अधुनैवगमनंयोग्यमितिसोपपत्तिमाह त्वद्वाक्येनसमंसमग्रमधु।
नातिम्मांधुरस्तंगतोगोविंदस्यमनोरथेनचसहप्राप्तंतमःसांद्रतास्म कोकानांकरुणस्व
नेनसदृशीदीर्घामदभ्यर्पनातन्मुग्धेविफलंविलंवनमसौरम्योभिसारक्षणः १ हेमुग्धे
त्रैजेत्वद्वाक्येनतवावस्थामानमहितेनसमंमिम्मांशुःसूर्य्योस्तंगतः इयमप्यभिसरणनिवर्त
कंनिवर्त्तनमितिभावः समयंसंपूर्णयथास्यात्तथात्वद्वाक्येनपाठःस्फुटः एववाम्यानिवर्त्ते
रभिसरणहेतुत्वात्कृष्णस्यमनोरथेनवांछयासमंतमोधकारश्चसांद्रतांनिविडत्वंप्राप्तंरः

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० ऊः स्थितां मंदं पदानि वितन्वतीम् कथमपि रहः ज्ञातामंगैरनंगतरंगिभिः सुमुखि सुभगः
५३ पश्यन् स त्वामुपैतु कृतार्थिताम् हे सुमुखि शोभनवदने सुभगः सुंदरः स कृष्णस्त्वां पश्य
न्मानं कृतार्थतामुपैतु गच्छतु हे शिरस्त्रे स्थाना र्थः कीदृशीं त्वां तिमिरयुक्ते पथि वन्मे
नि सभयचकितं भयविस्मयाभ्यां सहितं यथा स्यात्तथा तादृशी वा दृष्टं नयनं त्रिनस्यां।
51 नीमर्थयंती निविडतमसो दर्शनाद्रुपं तारः गाढांधकारे निःशंकासति गच्छामीति विस्म
यः त्रियतमे न समो भविष्यतीति वाचा किन त्वम् पुनः कीदृशीं त्वां तिमिरे वृत्तेः पुनः स्थि
त्वा मंदं पथा स्यात्तथा पदानि वितन्वतीं वर्द्धयंतीम् वृत्ते कृष्णभ्रांत्या शिलासु स्खल
नभयाचेत्यर्थः पुनः कीदृशीं कथमपि तमसो नेविद्याकेनापि प्रकारेणानंगतरंगि
भिः कामकल्लोलशालिभिरंगैरवयवैर्हेतुभूतैः रहः ज्ञातां निभृतां गस्यर्थी नलक्ष्यां न त्र
५२

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

स्त्रीपुरुषयोस्तयोर्व्रीडादिमिश्रो लज्जासमन्वितः को नरसो भवति अपितु व्रीडायुक्ताः स
र्वे मेव रसो भवतीति भावः कीदृशयोरन्यार्थं परस्त्रीपुरुषार्थं गतयोर्भ्रमाद्गूढं ते गाढान्धा
कारवशादितस्ततो भ्रमणाद्धमिलितयोः संगतयोः कुत्रावसर इत्याह आश्लेषयादनु
लिंगनादनु पश्चाच्चुंबनात्तदनु नखोल्लेखात् तद्वहनात् पश्चात् स्वान्तजप्रौढाधादनुसा
तजो मनसिजः कामस्तस्य प्रोद्बोधात् तस्मात् पश्चात् संभ्रमात्सत्वरमनोरथः सिद्ध्यतीति वां
क्रीयाः पश्चादितरर्थः रतारंभादनुसुरतोद्योगात्पश्चात्तयोः संभाषणोः समुपुदीर
णे जाते ममेयं जायाममायं पतिः प्रीत्यैव गच्छतोः एतेनास्मिन्काले सवीव ज्ञाः का
माः तौ इति ध्वनितम् स्वान्तं हृन्मानसं मनः इत्यमरः मंदाक्षं ह्रीस्त्रपाव्रीडेति च न लाभमा
त्रेणैव कृत्स्नः कृतार्थः स्यादित्याह सम्भव चकितं विन्यस्तं नीड़ श्यंतिमिरे पपि प्रजनितरसु

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० मा हृग्गोरूपं नीलत्वं तत्त्वमिश्रयः कांतिमत्त्वान्नीलत्वाद्दर्शनत्वाद्घनत्वादभिलषितपूरकत्वा
५४ त्तात्त्वनीलत्वं सादृश्यं पुनः कीदृशोऽवनीभारावतारभूमिभारनिमित्तमवतारउत्पत्तिर्येषां
वेदविरुद्धकर्तां केशिकंसशिशुपालादीनामंतकोपमद्रुतसंहारकत्वेन च नीलत्वेन च सा
म्यम् अवनीभारावतारो घस्मर इति पाठे भूभारस्यावतारोऽपनयनं तद्घस्मरः प्रपन्नोपस
52 मः पुनः कीदृशः स्वच्छंदानि व्रजसुंदरीजनानां मनांसि येषु चित्तचौरत्वे प्रदोषो रात्रिमिश्रयः
तासां त्रीणि जनकत्वान्नीलत्वाच्च साम्यम् पुनः कीदृशः कंसस्यासुरमेदस्य ध्वंसे दवि
नाशने धूमकेतुरग्निरिश्रयः तस्य विनाशकत्वान्नीलत्वाच्च साम्यम् आकल्पवेषोने
पथ्यप्रतिकर्मप्रसाधनम् इत्यमरः एवं निर्मितिर्नीमहीतिस्व कालाद्ध्वरः भ्राद्द
देवोवैव स्वान्तोजनकइतिच्च ग्रहोषोरजनीमुखमितिच अनंतपंचतधरोनिभक्तो ८

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

नुद इत्यमितिभावः राधारचकितमितिपाठे धाराधारोमन्त्यविशेषस्तस्येवचकितंपूर्णमस्मा
त्यविन्यस्यंगीमित्यर्थः तिमिरे इति तिमिरमस्यास्तीत्यर्थे अर्शआदित्वादच्मत्वर्थीयः प
दं वाक्ये चपादे च व्यवहारापदेशयोरितिविश्वःकोशात्पदशब्दस्य क्लीवत्वं सर्गनेतमः
प्रतिरूपकं कृष्णंकीर्तयन्नाशिषमाह राधामुग्धमुखारविंदमधुपस्त्रैलोक्यमौलिस्थली
नेपथ्योचितनीलरत्नमवनीभारावतारांतकः स्वच्छंदं व्रजसुंदरीजनमनस्तोषप्रदो
षश्चिरं कंसध्वंसनधूमकेतुरवतु त्वां देवकीनंदनः १ देवकीनंदनः कृष्णस्त्वांसामा
जिकमवधानमवतु कीदृशो राधायामुग्धमुखारविंदमनोहरमुखपद्मंमधुपोभ्रमरर
वनीलातस्यामधुपानकर्तृकयाचसाम्यंयद्वाराधामुग्धमुखारविंदमधुपिबतीतितथा
पुनःकीदृशस्त्रैलोक्यस्यत्रयाणांजगतांमौलिस्थलीभाम्रत्वंप्रदेशस्तांनेपथ्योचितंप्र

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० प्रतीक्षमाणा पालयंती मदुदुष्पतल्पे स्मत ततः केलिनुः स्थितान्नां प्रयमातुनुर्गुणाकरी अदिष्टा १
५५ त्रैसंगण पापांवासकशय्यावर्णीनीयो तक्ष्यसणंतन्वेव ग्रामवेश्मानिसुकल्पितत ल्पेयाम स
मणमृविधिविदधाना पश्यति प्रियसमागम कालंतामिहाकल्पय वासकृष्णा व्यामिति
पश्यति दिशि दिशि रहसि भवंतं त्वदधरमधुरमधूनि पिवंतम् १ नाथ हरे सीदति राधा
53 वासगृहे ध्रुपदम् त्वदभिसरणरभसेन वलंती पतति पदानि कियंति दरंती २ ना
प० विहितविशदविशकिसलयवलया जीवति परमिह तव रतिकलया ३ नाथ० मु
हुरवलोकितमंडनलीला मधुरिपुरहमिति भावनशीला ४ नाथ० त्वरितमुपैति न क
थमभिसारम् हरिरिति वदति सखीमनुवारम् ५ नाथ० श्लिष्यति चुंबति जलधरकल्पं
हरिरुपगत इति तिमिरमनल्पम् ६ नाथ० भवति विलंविनि विगलितलज्जा विलपति ८०

५५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

विधुरुद्भवाद्भयं तनोति कापि जगद्धरं तं स्पष्टं नतावपासी स्सर्गोऽतिभव्यः खलु पंचमो य १
इति श्रीमहामहोपाध्याय धर्माधिकारण श्रीजगद्धरविरचितायां सारदीपिकायां गी
तगोविंदटीकायां साकांक्षपुंडरीको नाम पंचमः सर्गः ५ इदानीं राधाचेष्टितं सखी
गोविंदे कथयति अथ तां गंतुमशक्तां चिरमनुरक्तां लतागृहे दृष्ट्वा तच्चरितं गो
विंदे मनसिजमंदे सखी जगाद १ अथानंतरं गोविंदं कृष्णं सखी तस्या राधायाश्चरितं
व्यापारं प्राहाकृतवती किं कृत्वा गंतुमशक्तां कृष्णमधिकमन्वेष्टुमसमर्था चिरकालम
नुरागिणीं तां राधां हृद्य दृष्ट्वा कुत्रेत्याह लतागृहे लतोपलक्षितमंदिरे कीदृशे गो
विंदे मनसिजमंदे कामवृद्धिकारिणि मनसिजेन मंदो विकलो वा गीतिवक्ष्यमाणं प्राहेति
शेषः गीतस्यास्य गुणकरी रागः रूपकस्तालः सगललताणम रसुस्मुकुकोतपप

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

कान्निप्ययासातचरति कुलप्यासुरतेर्विंतनेन एखी॰ ॥ ह्न पेजी वतिजी वने मोहे तुर्जी से
वेत्सर्पः कट कंवलपोस्त्रियाभिप्रमर्ः कात्यास्मा न्मूलनेवृ ॥ ह्रौ धिल्पास्तावं भा मंत्र के
। घोऽपांशेव चंद्रस्पान्को लचिंतनयोः कला इति वि गः ३ क्री हृष्णीमुकुः पुनः २ श्रव लो
कितावीहितामंडलैनलीलालंकारविलासो प्यास्मा अहं मधुरिपुः कुस इति भावने।
54 ध्यानं पीलं स्वभा गोपस्माः सा एते नवदीर्घ्यभिया गोपहामा य थ्या नेन नामेवघा पव युषा
पितसुरतेलीलावतेते ह्री गं क्रिया लोकफलोहिदेव इति मंड नस्य कोभामालो कस्य सं
कल्पेनचनामा पप्पसा फलमनसनइति भावुः सूचितः ४ हरिः कुस कविरिं तं पी घ्रमभि
सारमभिसरणास्पानकप मोपेति मायाति इति वारं २ सखी वदति हूके मकः ५ अन सं
महापरिमाणं वकुं तरंदाति मिरं मंध कारं सारा धा स्फिलप्पति श्रालिंगति वृंदति न्य गी० पं ३
५६

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

रोदिति वासकसज्जा ७ नायि॰ श्रीजयदेवकवेरिदमुदितम् रसिकजनं तनुतामतिमु-
दितम् ८ नायि॰ द्वादशं गीतम् हे हरे नायकं क्षमहरे प्रभो वासगृहे तव संकेतवासस्था-
ने राधा सीदति सर्वसन्नाभवति एहि संकेतस्थितामादिश २ प्रतिदिशं भयंतं पश्यति नाम
वानवलोकते कीदृशं त्वदधरं अनमस्मान्नधरांतदेवमधुरमधु तत्पिबंती सा च हो न्यप
पर्यायः सर्वादोपहितः अनमयक वादन्यगोपी पद्म त्वच्छ वद स्पायय त्वादयप्य स्ण
नेकार्थं त्वदन्यगोप्याः शक्तिः क्वचित्तु त्वदधरेति पाठः तस्याः त्वदधरस्तद्धरस्तस्य मधुमध-
नि सरससमाधीका निपिबंती ध्ययंतमिति १ त्वदभिसरणरभसेन तवाभिसारोत्साहेन।
वलंती संभजमाना कियंति पदानि चलंती गच्छंती सा पतति सा अधिकं गंतुं न पारयती।
त्यर्थः २ । विहिताः कृता विशदाः शुभ्रा विसकिसलयानां तरुणांकुराणां वलयाः कट

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी॰ हे कितव धूर्त त्वं मंदकंदर्पचिंतां महत कामस्मरणां विधाय कृत्वा ध्यानलग्ना सती मृग
५७ नी हरिणनयना सा राधा रसजलधिनिमग्ना शृंगारसमुद्रलीना वभूव संपर्पः मृगस्येवाक्षि
णी यस्या इति वहुव्रीहिः सकृष्णतापेः संगानत्वं च पिलात्ऽपि निमञ्जमाचिह्नमाह विधु
लोमहनी पुलकपालि रोमांचपंक्तिर्यस्याः सा कीदृशी स्फीत्सीत्कारं प्रवद्धसीत्कारणं प
55 पास्यात्रयांतः अभ्यंतरे जनिताभ्यां उत्पन्नाभ्यां जडिमकाकुभ्यां जड ध्वनिविकार विकाराववि
शेषाव्याकुलयपास्यात्र्यायाहरंति वदंति एतन्न हतं शृंगारे भेत्रोत्जननसंभवति सीत्
कारलक्षणं तु सीत्कृत्यनितुसीत्कृतं सीत्कृतं हंसनपुरोदनारिक्रम मुंचपोडपरहाणं
जी ध्वनि यत्र तिङ्हाधिगितसीत्कृतं विदुः न तु लावककपोत कोकिलाहंसकेकिमद्हो
तक्रमैः मिश्रितं ग्रहणके प्रयुज्यते अपरत्रतु विपरीतमहतमदृति काकुः स्त्रियां विकारो ८
५७

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

जलधरकल्पं मेघतुल्यम् ईषदसमाप्तौ कल्पप्देश्यदेशीयर इति कल्पम् कुत
इह हरिः रत्नपुरूपगत आयात इति मत्वा हेलोकी लिमधुनील तया साम्यमं धकारकेश
पाः भवति विलंविनित्यपि विलंबनशीले सति विगलिततागता लज्जा यो उपसमाः।
वासकसज्जा नाम नायिका विलपति विलापं करते रोदिति क्रंदति च वासकसज्ज
त्यक्त्वा गृहं प्रशंसायां कन् तत्र या प्राप्य स्वामिति विलंवोपस्थिते सति रथ चैत इति
नेत चौलिकोवाणिनिः श्री जयदेवकविकहदितं भाषितमिदंगीतं कर्तृ रसिकजना
नं सरसलोककर्मीति सुदितं हृषितं तनुतां विस्तारयतु त्वदलाभेपि ध्याने नैव शृंगारं सा
लभत इत्याह विपुलपुलकपालिःस्फीतसीत्कारमंतर्जनितजडिमकाकुव्याकुलंव्या
हरंती तव कितव विधत्ते मंदकंदर्पचिंतां रसजलधिनिमग्ना ध्यानलग्ना मृगाक्षी॥

गी०गो०टी० तत्त्वं दूरं १ कर्त्तव्यमिति चिरं बहुकालं आयति चिंतयति अनेन संकल्पलीलाशतमुक्तम् ए
५८ वं क्रमेण कल्पविकल्पतल्पा रचनासंकल्पलीलाशतव्यासक्तापि प्रसाधन चित्त के शय्या
निर्माण रज रंगचिंतन विलासशत प्रसक्तापि सती त्वया विना निशां रात्रिं न नेष्यति त्वत्संभो
गे नैव रात्रि प्रेरणाय सामर्थ्यं स्यादिति भावः अत्रांगगणवृन्दांग अवयवाः करचरणादयस्तत्का
58 लक्षणया वृन्दात्ते न बहुवचनोपपत्तिः बहु शब्द इति बहुगणवतु डति संख्येति संख्यासंज्ञा उ
क्तं संख्यैकवचनान्नार्थ सर्वास्यामिति शस् प्रत्ययः संचारितुमीलनस्येति ताच्छीलमे
णिनिः आकल्प वेषौ नेपथ्यमित्यमरः तल्पं शय्या ह्दारेषु इति च संकल्पः कर्म मानसमि
ति च सर्गांते आशिषमाह किं विश्रम्य पासि हृद्भ भोगो भव ने भाण्डीरभूमीरुहि भ्रातर्यू
सि न दृष्टिगोचरमितः सानंदनंदास्पदम् राधाया वचनं तदध्वगमुखान्नंदांतिके गोपतो ए
५८

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

यः शोकभीत्यादिभिर्धनैः आदिशब्देन विकारा इत्युक्ताः उभयपक्षे दुःशोषणेनांगिकः सात्वि
कस्मात्विकारो दर्शितः पुनः कीदृशी मृगाक्षी पालिः पंक्तिप्रदेशयोरिति विश्वः जडस्वभावो
जडिमा १ पृथ्वादित्वादिमनिच ध्यानपरापराधीनानां विना निष्णां नेष्यतीत्याह अंगेष्वाभरणं
करोति वक्रपुष्पाः पत्रेऽपि संचारिणीं प्राप्तं तां परिशंकते वितनुते शय्यां चिरं ध्यायति इत्याकल्प
विकल्पतल्परचनासंकल्पलीलाशतव्यासक्तापि विनानया वरतनुर्नैषा निशां नेष्यति १
एषेति दुर्धाप्राप्तमहीक्षस्य वदति एषा वरतनुः रक्तमदे हारा अंगेषु देहावयवेषु आभरणम
लंकारं वक्रपुष्पावक्त्रकारं करोति एतेनाकल्प उक्तः पत्रेऽपि संचारिणि दलेऽपि चलनशीले
सति तां प्राप्तमागतं परिशंकते तर्कयति एतेन विकल्प उक्तः आगतं भवंतमधिगम्य शय्यां
वितनुते विस्तारयति एतेन तल्परचना दर्शिता इत्थं न सहस्मुरते तत्पदं समये स्थमिषं क

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी० गो० टी० तद्वचनं तत्राह हे भ्रातः पांथिक भांडीरे मीह हि भांडीरमास्थितवटवृक्षे किं विश्राम्यसि की
५९ दृशे वृक्षे कृष्णभोगिभवने कृष्णस्य हरेर्भोगिनः शृंगारिणो भवने निवासस्थाने ध्वनिस्तु कालस
र्पालयेनात्र विश्रामो युक्त इति दर्शितम् इतोस्माद्दृष्टिगोचरं क्रियमाणात्सा नंदनंदा
स्पदं समद्दुर्नंदगोपगृहं पासि राधापादवचनंतरं ध्वगमुखानंदंतिकेचिन्मुकुंदरितिपाठे श्लो
57 काद्धौक्तं राधा तद्वचनं केचिद्ध्वगमुखानंदंति प्रशंसंति अतो गोविंदस्यैव गर्जयंती सर्पः
कृष्णः केशवनिलयोरिति धरणिः भोगः सुखे स्त्र्यादिभृतावहेश्च फणकाययोरित्यमरः भोगो
स्यास्तीति भोगी कृष्णश्चासौ भोगी चेति राजदंतादित्वाद्भोगिशब्दस्य परनिपातः भोगिकामुक
सर्पयोरिति विश्वः तथाविधामपि राधां नानुसरतीति कुंठ उक्तो वैकुंठो हरिर्यं त्वस्तपा
अस्मत्पर्यंतं धरो नवघो नवधधरूपा स्मयंतिकापि जगद्दूरं तस्य कृतौ मुग्धानां निषेधोग्रतः त
५९

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गोविंदस्य जयंति सायमतिथि: प्राशस्य गर्भगिर: १ गोविंदस्य कृष्णस्य गिरो वाचो जयंति उ
त्कर्षेण वर्तंते तामितरार्थ: कीदृशस्य: सायमतिथि प्राशस्य गर्भा: सायं संध्या समयस्यातिथीनां
प्राशस्य प्रशंसा तत्कर्म आश्रयस्यांता: दिनातिथयो नु विमुखेन गते यस्मात् कं नृणाम् तदेवा
ह गुणं पुंसां प्रदोषे निमुखे गते इति स्मृतौ यस्या आशस्यं संध्यातिथीनां मुकुंदं नंदि गाह इति
भाव: किंविध आम्रासि कृष्ण भोगि भवने भांडीर भूमी रुहीति वा श्रायावचनं भांतयांसि न
दृष्टि गोचर मित्र: सानंद नंदास्पद मिति कृष्ण वचनं तत्प्राप्तं तद् वचनं केचिद् ध्याग मुख्या: सा
यं स्वविशिष्टमातिथ्यम वाप्य भुक्तवा रं २ नंदति० श्लाघ्यंते श्रेष्ठगमुख्यानां श्लाघ्या गिरो जा
यंति कीदृश्यो ति प्राणस्य गर्भस्तन्नताभ्यां सा द्वृपरिष्ठमिति यशांसतीरपर्य: कीदृशस्य नंदा
ति के नंदगोपस्य पार्श्वे श्वगमुख्यात्पथिकान्नंद्राभायात्तद्वचनं गोपत: संस्पृणुत: किं

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी॰ ठेऽंशवोदीपाङ्गलैः प्रकाशक्षिलारं प्रशसां प्रदी॰ मध्ये चंद्रे. द्धये मतमसनीर्गगनारे स्तोपमान
६० दया चंद्रेण तासांव र्स्नपातइतिभावः वेष्यानुकूलदेवरिउपमरः पाति नंपानः भावे घेम क
लंकांकोलो च्छनंचविह्वलस्मवलताणमित्पमरः अयमुपमानामालंकारः इदानीविप्र
लस्यायाराधायाविधुरतांकथयतिमाह प्रसरतिप्राणधरोविंदेदिविहिताविलंवे चमाधवे। नवि
58 धुरा विरचितविविधविलापंसापरितापं चकारोच्चैः १ सराधाविधुराविफलासतीवि
रचितविविधविलापंकृतनानाविलापं यथास्यात्तथोच्चैर्महतीलंपरितापं चकारकेन
वती कस्मिन्सति प्राणधरविंदे चंद्रमंडलेप्रसरत्युद्गच्छतिमाधवे कृष्णे च विहितविलं
वे कृतकालातिपातेसति स्वभावोक्तिरयमलंकारः दिवोद्दीमंडलंत्रिविधिस्पृशः विलापः
परिदेवनमितिच अत्रसर्गादिपद्यलक्षणानाम्नीनायिकादर्शनीयासहार्दाः सांतरेव प ६० मु

षष्ठ२ हापि सर्गाः इति महामहोपाध्यायधर्माधिकरणश्रीजगद्धरविरचितायां गीतगोविंदटी-
कायां मु ७ कुं नाम षष्ठमः सर्गः ६ अधुना चंद्रोदयवर्णनव्याजेन राधाया अधिकं वैक-
ल्यं कथयितुमाह अत्रांतरे च कुलटाकुलवर्त्मपातनसंजातपातक इव स्फुटलांछनश्रीः
वृंदावनांतरमदीपयदंशुजालैर्दिक्सुंदरीवदनचंदनबिंदुरिंदुः १ अत्रांतरे ऽस्मिन्नेवावसरे इं-
दुश्चंद्रोपि वृंदावनांतरं वृंदावनस्य परिसरमवकाशदेशं वा अंशुजालैः किरणसांवेरदीप-
यत्प्रकाशितवान् कीदृश इंदुः स्फुटः प्रकटः लांछनश्रीः कलंकशोभा यस्य सः कुलटाकु-
लानामसतीसमूहस्य वर्त्मपातेन पथः प्रतिरोधेन संजातपातक इवान्य पापइव योप्यन्यः पा-
पयुक्तो भवति सोपि व्यक्तकलंको जायत इति भावः पुनः कीदृशः दिशः सुंदर्य इव तासां वदनस्य
चंदनबिंदुः श्वेतचंद इति लक्षणदवयः ऽ-सौ नितलको बहुलाकार एव बंधते अंशु दीपयतितिपा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी॰ मतनुधारलीलया स्वगापिहरिहंत्रिमामभितिविभ्रमशीलया ६ यामि॰ अहमिहनिवसामि
६६ नगणितवनवेतसा स्मरतिमधुसूदनोमामपिचेतसा ७ यामि॰ १ हरिचरणशरणजयदेव
कविभारती वसतुहृदियुवतिरिवकोमलकलावती ८ यामि॰ अयोरसंगीनमेहेइति
स्वचित्तसंबोधनेसखीसंबोधनेवाऽस्मसंबोधनेवा ३ हवनसमयेवाकंपुरुषंशरणंराति
59 तारंयामिगमिष्यामि वर्तमानसामीप्येभविष्यतिलट् यद्वा त्वत्कालक्रियायाएववर्तमा
नत्वेनवर्तमाननिर्देशः यद्वा कंजलंशरणंयामिजलप्रवेशंममाश्रयइतिभावः यद्वा अकं
रोगंशरणंयामिरोगवतीस्यामीत्यर्थः कीदृशीमसखीजनस्यवचनैःसमरणमधेरकैर्वाचिना अ
हहेतिखेदेआश्चर्यचमत्कारविष्कारेवा हरिःकृष्णःकथितसमयेप्युदीरितकालेपिवनंवृंदाव
संकेतस्थलीभूतंनययौनजगामततोहेतोरिदंममयौवनमनुरूपंयोग्यमपिविफलंफलम् ॥ ६ ६६

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

विरमलम्लदनुरागादिति कांत्रेहपूर्वसरसमभिधायकापि संकेतदेशे मिलति खलु यस्मा
च हन्तमो दैवयोगात्मवदति भरतस्तां नायिकां विप्रलब्धां इति अधुनातस्या विलापमेव।
स्फुटयति गीतेन गीतस्यास्य मालवरागः जतिमठतालः रागलक्षणं तूक्तमेव कापि
तसमयेपि हरिरहह न ययौ वनम् ममविफलमिदममलरूपमपि यौवनम् १ यामिहेक
मिह शरणं सखीजनवचनवंचिता ध्रुवपदम् यदनुगमनाय निशि गहनमपि शीलि
तम् तेन मम हृदयमिदमसमशरकीलितम् २ यामि० मम मरणमेव वरमतिवितथके
तना किमिह विषहामि विरहानलमचेतना ३ यामि० मामहह विधुरयति मधुरमधुया
मिनी। कापि हरिमनुभवति कृतसुकृतकामिनी ४ यामि० अहह कलयामि वलयादिम
णिभूषणम् हरिविरहदहनवहनेन बहुदूषणम् ५ यामि० कुसुमसुकुमारतनुमतनु

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मे०गो०टी०
६१

अथाग्र्यसंकेतनसूरवत्तपाति हमपिक्ष्यधर्मपीति मः पद्य अतिविततथमसत्यंकेतनं माधवोपि निमंत्रणंयस्या सा हेदूति केतनं राधामस्य स्यकारणमानयाहमपिपतस्यामवसातु रागइति माधवो पि निमंत्रणमप्पथुनो विफलमिति भावः तस्मान्ममरणं निधनमेव वरं श्रेष्ठं मनागनिष्टं वा न्याय्यं वा पत्तो मरणे सति विरहानलात्पुपशांतो भवेदा हा धर्मपूर्णा एववाभविष्यतीति भावः न्याय्ये

60

श्रेष्ठे वरः प्रोक्तमना गनिष्टमतं वरमिति धरणिः वितनं च न ताड्ये इति च केतनं लांछने कार्ये गात्रे चोपनिमंत्रणइति विश्वः वियहामीति परस्मैपदं आत्मने पदस्य न पुंस्कमनपुंसके ने कवचाश्यानपत्नस्यामितिमंडूकप्लुति न्यायेन अन्तरस्यायहणादनिन्वसत्ति वोढव्यम् पद्य आघ्य प्रीपस्यसहे प्रयोगः अतिविततमत्वे चेतने पतिपाठे अतिविततथमत्वमर्थं वामर्पचेतनं च यस्या वायस्याः सा वेतनं मधुदेयं स्यान्नसमासायां च वेतनमितिविश्वः ३ अहह देहे मधुरा निया घ
६२

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मं निरर्थकमितियावत् हरिश्चेन्नायातस्तर्हि नवयौवनेन प्रयोजनं नास्त्येवेति भावः कं शिरो
जलमाख्यातं कं सुखे च प्रकीर्तितमित्येकाक्षरकोषः अकं पापे च रोगे चेति विश्वः इत्यकमिति
व्याख्याने निपातनात्काजन्नाऽङिति कृत्स्य संज्ञा न भवति तद्धितेरनित्यत्वात् शरणं गृहरक्षित्रोरित्य
मरः १ यस्यानुगमनाय निशि रात्रौ गृहं वनमपि शीलितमनुसृतं मयेति शेषः कुत्र हे नाम
महदयं मदीयचित्तमसमशरेण कामेन कीलितं विद्धं लक्षणमन्नाम नाभावान्कोमां त्रिणो।
तीति भावः अनुगमनायेति तादर्थ्ये चतुर्थी शील समाधाविति धातुरनुमवार्थोपि धातू नामने
कार्थत्वात् तेनेतिहेमोत्ततीया २ इह वने अचेतना ज्ञानशून्या विह्वला वासन्ती विरहानलं वियो
गवह्निं किं विषहामि किं पदः किमर्थमित्यमरः अतिवितथमतिशयेन व्यर्थमयपार्थकं वा
केतनं गृहं यस्याः सा मन्मथगृहा नवलक्षिता दुर्यन्नइति भावः पञ्चबाणं केतनं चिह्नं यस्याः सा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी॰ ह अतनुशरलीलया कामबाणविन्यासेन कामबाणानां पुष्पमयत्वेन मनोपि विदारकत्वेन च
६३ साम्यम् पुष्पमयबाणघातेन व्यथाधिकं नु किमपि न स्यादिति चेत्तत्राह कीदृश्या अतिविष
मशीलया अतिविषममसर्पेन दारुणं विषमं वा शीलं स्वभावो यस्यास्तया अन्यबाणानां हिव
६१ हिः क्षतादिकारित्वं कामबाणानां चेतोविदारकत्वमत एवातिविषमशीलत्वेति भावः ६ इहकुं
जे अहं निवसामीति ब्रूमि कीदृशी नगणितावनस्पवेतसावृत्तविशेषा यया निविडवेतसानां
मध्यवर्तिकुंजे वस्यानादरेति ४।कामुकी त्वमपि व्यंजितम् नगणितावनवेतसा यया येन पत्र निषे।
धार्थनशब्देन समासान्नलोपाभावः यथानेकपयाः नैककीर्तिरित्यादौ असमानो नाः प्रतिषेधेइ
तिनशब्दस्यापि निषेधवाचकत्वम् नञ्चाराणपादिसूत्रे चाकृतिगणत्वाभ्युपगमत्वेन वा नलो
पप्रतिषेधः यद्वा समासकृतेपश्चान्नञ्संबंधः यद्वा अहं गणितवनवेतसा इहकुंजे न नतं ६३
६३

सरसा वा मधुयामिनीव संगता त्रियामा विधुरा मे यन्ति विधुरीकरोति काऽपि कृतसुकृत कामिनी
विहितपण्यकांता हरिमनुभवतीत्री णाति धातोरनेकार्थत्वात् विधुरं करोति मर्दनं करोतीति
णिच् विधुरे विकले क्लेशे विधुरो भूमायोविट इति विश्वः मधुरं सरसं ज्ञेयं स्वादु च न्मोपि मनो
हरे इति धरणिः कापीति शब्देन मदन्या काचिद् अनिर्वचनीय गुणेति भावः यद्वा कापि कृत
सितापि सुकृतफलेन हरिमनुभवंती मर्थः कृतं सुकृतं यया कृतसुकृता तास्या च सौ कामि
नी चेति स्त्रियाः पुंवद्भावः ४ अहह ले स्वलयादि मणिभूषणं कटकप्रभृति र
मसु कालंकारं हरिविरहदहन वहने न कृतसवियोगाग्नि धारणेन हेतुना वहु दूषण मति श
यापराधं कलयामि मन्ये यतः स्त्रीणां प्रियालोकफलो हि वेश इति भावः ५ स्रगपि कुसुममा
लापि मां हृदि हंति कीदृशी कुसुमवत् सुकुमारकोमला तनुर्यस्याः सा तां तर्हि कथं हंतीत्या

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी० गो० टी०
६४
62

ष्यति कांत कांतमनागपि पथि प्रस्थातुमेव हा हंत संकेतीकृतमंजुवंजुललताकुंजेपि यन्ना
गतः १ असंकेतः संकेतः संपद्यते तेन यथा कृतः मंजुवंजुललताकुंजं मनोहरवेत्रलतागृहं ततो
विशेषणसमासः तत्रापि कांतकामुकः सकृत्सोयस्मान्नागतस्तस्मात्किं कामपि कामिनीमभिसृ
तः कांचनप्रतिप्रस्थितस्तत्रैव कृतार्थत्वं नीतिनायातः संकेतस्थानं विदित्वा कथमन्यामभिस
रिष्यतीत्याशंक्याह किं वा कलाकेलिभिः शिल्पपरिहासैर्हेतुभिर्बंधुभिर्बद्धोयंत्रितः पद्या क
लाकेलिभिरिति बंधुविशेषणम् बंधुजनक्रीडारसयोरप्याधिको मत्समागम इति कथं विहाय
न गमिष्यतीत्यत आह अंधकारिणि तमोपुंजे केवनोपांते वनसमीपे पंथानमप्राप्य किं तत्र प्राप्याति
उच्चैर्भ्रांतो भवति अनेकनारमिह कुंजे पात्यायातीर्नतस्य भ्रम इत्यत आह कांतमनागमद
पैसमाकुलचित्तः पथि वर्त्मनि मनागपि स्वल्पमपि प्रस्थातुं गंतुमतमोऽशक एव एतो प प
६४

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सामि अपितु वसाम्येव नुकारः शिरश्चालने चिरकालावस्थानाद्धेतः सर्सर्व्वायुज्यत एव एतादृ
शीमपि मां मधुसूदनः कृष्णो न चेतसापि स्मरत्यपि अत्र स्थानन्तरेपि अपि संबंधे आकांक्षावशा
त् मामित्यत्र नन्यषष्ठी अधीगर्थदयेशां कर्मणीत्यनेन सूत्रेण विभाषासंबंधात् वेतसो वेत्र इति प्रसिद्धा
र्थः ॥ ७ ॥ हरिचरणशरणाविति पस्पस चासौ जयदेवक विश्चेति तस्य भारती वाणी गीतरूपेयं हृ
दि नेव सतु वसति वा अर्थात् सज्जनानां कीदृशी अकठोरा सरसा वा कलावती कि चित्वा शिल्प
युक्ता उभयोः कर्म्मधारयः केवलयुवतिरिव यौवनवती कामिनीव सापि कोमलकलावती मनो
हरशिल्पपरियुक्ता हृदि वसती त्यर्थः महा कोमला सुकुमारांगी कलावती चतुःषष्टिकलायु
क्ता युवतिरित्यर्थः शरणं गृहरक्षित्रोरित्यमरः ८ कृष्णस्यानागमने विविधं तर्कमाह तत्
किं कामपि कामिनीमभिसृतः किं वा कलाकेलिभिर्बद्धो बंधुभिरंधकारिणि वनोपान्ते किमुद्भ्रा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰ गो॰ टी॰ ६५

त्म त्वपः तथागतमिति पाठे तच्छातेन भ्रूकारे [illegible] मित्यर्थः तथागतमिति पाठे तथा
गतं ताहशमभ्यर्थितमिति यावन्माधवं वि नेत्यर्थः उत्प्रेक्षालंकारः इष्टवरितियदुक्तं
तेव गीते स्फोटयति गीतस्यास्य वसंतरागः एकतालीताल रागलक्षणं तु क्रमेव स्मर
समरोचितविरचितवेशा गलितकुसुमभरविलुलितकेशा १ सखिकापि मधुरिपुणा वि
लसति युवतिरधिकगुणा ध्रुवपदम् हरिपरिरंभणवलितविकारा कुचकलशोपरित
रलितहारा २ विचलदलकललिताननचंद्रा तदधरपानरभसकृततंद्रा ३ चंचल
कुंडलदलितकपोला मुखरितरसनजघनगतिलोला ४ दयितविलोकितलज्जितह
सिता बहुविधकूजितरतिरससरसिता ५ विपुलपुलकपृथुवेपथुभंगा श्वसितनिमीलि
तविकसदनंगा ६ श्रमजलकणभरसुभगशरीरा परिपतितोरसि रतिरणधीरा ७ श्रीज

63

फ
६५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

थि कत्वम् सुन्दरी कृतं मदनसागरनिमग्नः सोपीति ध्वनितम् वितर्कैः किं किमुत चेत्यपरः
अभिसरन इति सङ्गतौ बंधुर्मित्रे प्रियेपि चेति धरणिः अर्थं चक्षुश्शून्यं तिरस्याग्राहकत्वात्क
रोत्यंधकारः कर्मण्यण् सोस्यास्तीति अतइनिठनाविति निः आक्षेपोयमलंकारः सखीम
कृतकार्य्यामालोक्य कृष्णस्यान्यासक्तिमाह अथागतां माधवमंतरेण सखीमियं वीक्ष्य विषा
दमूकाम् विशंकमाना रमितं कयापि जनार्दनं दृष्टवदेतदाह अथानंतरमिपराधामाध
वमंतरेण कृष्णं विना आगतां सखीं वीक्ष्य दृष्ट्वा एतद्वक्ष्यमाणमाह अंतरांतरेणयुक्ते इ
ति द्वितीया कीदृशीं सखीं विषादमूकां कार्य्यासिद्ध्या विषादेन विशीर्णां तया वक्तुमशक्तामि
त्यर्थः पुनः कीदृशी जनार्दनं कृष्णं कयापि कामिन्या रमितं क्रीडितं शंकमाना वितर्कयंती स
न्निधिवर्त्तिन्यापिधानं ननु दूरस्थस्यापि तस्या रमणं कथमाह दृष्टवत् यथा दृष्टमभिधीयते तथाह

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी॰
६६

भङ्गो ललितो मनोहरो वा विकारः कामभावो वा यस्याः सा कुचकलशयोरुपरि स्तनघट्टयोर्मसृ
केऽन्तरलितश्चंचलो हारो यस्याः सा कलशोपघट्टकुट्टनिघर्षणैः निरुपपदहारशब्देषु त्मा
पुंस्त्वे वर्त्तते यथाहारधिशब्दादधिकस्मात्मोपपदः यथा महि मीरधीत्यादि २ पुनः विचलद्भिः
कंपमानैरलकैश्चूर्णकुन्तलैर्ललितो मनोहर आननचन्द्रो मुखचन्द्रो यस्याः सा केचित्तु विगलद
लकक लितानन चन्द्रेति पाठस्तत्र विशेषणतो गलद्भिरलकं चूर्णकुन्तलैस्तेन कलितः शोभमा
नो आननचन्द्रो यस्याः सा सम्भ्रमस्याधरपानरसेनाधरपानहर्षेण कृतातं क्षरति सुख
64
जनिताः लीकनिद्राययासा अलकाश्चूर्णकुन्तलाः भ्रमरः आननं लपनं मुखमिति च
निद्रान्तं द्राक्तु आलस्यमितिविश्वः ३ पुनः पंचलाभ्यां कुण्डलाभ्यां ललितो संघृष्टो कपोलौ
यस्याः मुखरिता सशब्दा रसना कांची यत्र जघने तस्य गत्यागमनेन लोलां चंचलायाः

व
६६

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

परेवभणितमतिललितम् कलिकलुषं शमयतु हरिरमितम् ८ चतुर्दशगीतम्
सखिकापियुवतिः काचित्तरणी मधुरिपुणा कृष्णेन सह विलसति क्रीडतीति मधुरिपुणेति सह
गम्यमाने सहयोगं विनापि तृतीया कीदृशी सा अधिके गुणातिशयेऽसौ इत्यादिगुणवती सं
केतस्थानमनुकमनः कृष्णोपाममिसृतः सा मत्तोधिकगुणा भवत्येवेतिभावः पुनः कीदृशी
इति सर्वत्र स्मरसमरोचितः कामयुद्धयोग्यो विरचितः कृतो वेशः प्रसाधनं यया सा नानालं
कारवतीतिभावः पुनः० गलितकुसुमेन किलितवेषा इति क्वचित्पाठः तत्र गलितकुसु
मानां समूहो यस्मात् एतादृशो विगलितश्च तो वेशो यस्याः सेत्यर्थः आकल्पवेषो नेपथ्य
मित्यमरः ईषदर्थे दराव्ययमिति च मधुर्दैत्यविशेषः मधु दैत्यमधुश्चैत्रमधुके ष्वमधु
र्मत इति शाश्वतः तस्य रिपुः शत्रुस्तेन १ पुनः ह[illegible]सपरिरंभणेनालिंगनेन वलितसं

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी० गो० टी०
६७

65

ति दृष्टेषु कंपने द्वितो मुच्च भंगस्तत्र राउ र्म्मिर्येत्समरः विकसदितिकासदी नैशन्ततः कं
वदर्प्पादर्प्पको नंगइत्समरः ६ पुनः श्रमजलकणभरेणाप्रयासघर्म्माणातिशयेन सुभगं क
मनोहरं शरीरं यस्याः सा उरसि वक्षस्थले अर्पितं हारयष्टिपरिपतितमसुवृत्तं भावेन स्थि
तेत्यर्थः रतिः सुरतं रण इव तत्र धीरा पंडिता सकलकामकलाकुशलेति भावः रतिर
ण धीरेति पाठे रतिरणो कामयुद्धे विशारदा लवलेशकणाणवइत्समरः सुभगः सुंदरोपि
चेति विग्रः मारस्य तत्परायणसंग्रामयोरूपकम् ७ श्रीजयदेवस्य भणितमिदमति
ललितमतिशयेन मनोहरं कलिकलुषं कलियुगजनितदुरितं शमयतु गीतकरो
तु कीदृशं हरेः कृष्णस्य रमितं रमणं यत्र क्वचित्तु श्रीजयदेवभणितरमणीयजगदसु
खशमयतु कमनीयमिति पाठस्तत्र पदे श्रीजयदेवभणितमतद्रमणीयं मनोहरं चेति भ
६७

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सनाकांचिजिह्वयोरितिधरणिः गतिरितिस्त्रियांक्तिन् क्तिनादनुनासिकलोपः चपल
श्चं चलोलोलेइत्यमरः ४ उनः दयितस्यकृतंविलोकितेनेक्षणानलाजितानुसाहसि
ताचेतिकर्मधारयेपुंवद्भावः वक्रविषमनेकरूपंकुंचितमत्र कथंशयत्रतंगांहेरातिर
सरसितंशब्दितं हर्षितंनाययासा अधस्थितेनहृक्षेन सुरतेममसकलशरीरं हृदर्शन
रूपितंचेतिस्वभावाक्तानिमामदन्यथाकथाचिदविधयाविपरीतरतेनसहभवान्किं
वंचयितव्यइतिहासितेतिभावः दयितोवल्लभः पतिरितिविश्वः विलोकितमितिभाव
केः यासितेशब्दितेहृष्टइतिविश्वः ५ उनः विपुलावल्लवपुलककारोगंचोपस्याःसा
रथुर्महान्वेपथुःकंपोभंगाऊर्म्मिरित्वपस्याःसाचसाचेतिकर्मधारयेपुंवत्ता श्वसितंच
निमीलितंचयस्याः विकसेदीप्यमानोनानंगःकामोयस्याःसाचसाचेतिपूर्ववत् वेपथुरि

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० पामती वास्तर्यं तनोति विस्तारयति अये उत्तरपायं अत्र संबुद्धौ विषादे च अये कोपे विषादे च
६८ संबुद्धौ स्मरणेपि चेति विश्वः कीदृशो विरहेण पांडुरस्य मुरारेर्मुखांबुजस्य द्युतिरिव द्युतिः शो
भायस्य सः पदोविरहीकस्य असीत्तदानीं मुरवर्मापि स्मरतेस तोदृशकमेव जातमिति भावः मुरा
66 रिमुखसाम्याद्वेदनाद्दुःखं तिरयन्निदधानोपि वेदनजातं दुःखयोरिति विश्वः पीडाकरत्वे हे
तुगर्भविशेषणमाह मनोभुवः कामस्य सुहृन्मित्रं यतः भा छविर्द्युतिर्दीप्तय इत्यमरः विधुः
सुधांशुः शुभ्रांशुरिति च रूपकोयमलंकारः यमकोपि उक्तं च दंडिना एकद्वित्रिचतुःपाद
यमकानां विकल्पना आदिमध्यांतमध्याद्यामध्यांतसर्वतः इति यमकलक्षणम् उदानीरा
धाकस्याश्चिन्मार्थिकायाः रंतरंगसाधनमाह गीतस्यास्य गुर्जरीरागः एकतालीतालः
रागलक्षणं तु क्रमेव समुदितमदने रमणीवदने चुंबनवलिताधरे मृगमदतिलकं लिखति म
६८

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

तत्र कर्त्रे जगतो मुदं न स्यात् सुखम कल्याणं धाम यातु अत्र एक मनीयम भिलषणीयं मनोहरं तत्सादेवेत्यर्थः क्वचित्तु जगदस्मुखं जनयतु धाम नीयमिति पाठस्तत्र जगतां मसुखं शमनीयमपसारणीयं जनयतीत्यर्थः क्वचिच्च श्रीजयदेवभणितं हरिरमितं सु खयतु केशवपदमनुगमितमिति पाठस्तत्पक्षे श्रीजयदेवभणितं चत्तद्धरिरमितं चेति तत्कर्तृः सुखयतु केशवमित्यर्थात्सज्जनादिकं वा कीदृशं केशवपदमनुगमितं कृष्णचर णं लक्ष्मीकृतगमितं प्रापितमित्यर्थः तदत्र पाठपयोधौ सहृदयेनावधेयम् कलहे प्यु गेकलिरितिधरणिः अनेन गीतेन विपरीतरतमुक्तम् अथ चंद्रकिरणमसहमाना राधा आह विरहपांडुमुरारिमुखांबुजद्युतिरयंतिरयन्नपि वेदनाम् विधुरतीव तनोति मनो भुवः सुहृदये हृदये मदनव्यथाम् १ अथ सखि अयं विधुश्चंद्रो हृदये ऽर्थान्ममम मदनव्य

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० पंचदशंगीतमेतत् ॥ अधुनाइदानींकालेविजयीजयशीलोमुरारिः कृष्णोयमुनायाः पुलिनाधार
६९ केवनेरमतेक्रीडति कथंरमतेइत्याह रमणीवदनेकांतायामुखेमृगमदतिलकंकस्तूरीतिल
कंसपुलकंरोमांचसहितंयथास्यात्तथालिखति कीदृशंवदनेसमुदितोस्पष्टमुदितोमदनःका
67 मोयत्रसकामइत्यर्थः पुनःकीदृशेचुंबनेनवललितोदीप्तःसंभ्रमोवा आधारोयत्रतिलकंदत्वाच
रुनमिदमपूर्वमतिसाधुचेतिकृत्वाकृष्णेनचुंबितमित्यर्थः कस्मिन्कमिवयथारजनीकरेचं
द्रेमृगंतथालिखतीत्यर्थः तदत्रचंद्रस्यमुखस्यसादृश्यमुपगमतिलकस्यचकृष्णत्वान्मृगसादृश्यमिति
मवस्तूपमानामालंकारः कस्तूरीतिलकंरमण्यांचंदनतिलकंचनायके इतिकामशास्त्रसमा
सात्वयद्वा प्रायश्चंदनसहितेललाटेश्वेतरूपेश्यामरूपंकस्तूरीतिकमतिकामरसजनकमिति
मदुक्तंरमतिसुरभिश्चेतिकिंपुनः श्वेतभागेकृष्णेनैवपरभागलब्धेललाटेचंदनानुलेपनंकृतमइ प
६९

सपुलकंकम्र गर्वमिव रजनीकरे १ विजयी मुरारिरधुना रमते यमुनाउलिनवने ध्रुवपदम्
घनचयरुचिरे रचयति चिकुरे तरलिततरुणानने कुरुवककुसुमं चपलासुषमं रतिपतिमृग
कानने २ घटयति सुघने कुचयुगगगने मृगमदरुचिरूषिते मणिसरममलं तारकपटलं न
खपदशशिभूषिते ३ जितविसशकले मृदुभुजयुगले करतलनलिनीदले मरकतवल
यं मधुकरनिचयं वितरति हिमशीतले ४ रतिगृहजघने विपुलापघने मनसिजकनकासने
मणिमयरसनं तोरणहसनं विकिरति कृतवासने ५ चरणकिसलये कमलानिलये नखम
णिगणपूजिते वहिरपवरणं यावकभरणं जनयति हृदि योजिते ६ रमयति सदृशं कामपि
सुदृशं खलहलधरसोदरे किमफलमवसं चिरमिह विरसं वद सखि विटपोदरे ७ इह रसभण
ने कृतहरिगुणने मधुरिपुपदसेवके कलियुगचरितं न वसतु दुरितं कविनृपजयदेवके ८

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

68

केशापेक्षयाद्रष्टव्यम् कीदृशे चिकुरे लुनचयस्थिते मेघसंघवन्मनोहरे पक्षे घनो रुचि
रेपक्रपः समूहस्तेन रचितापुनः कीदृशे नर्तलितानि चंचलीकृतानि तरभागानां कृत्नामान
नानि मुखाम्बुजेन तस्मिन् अतिसुंदरतया वीक्षणार्थं प्रशंसार्थं वेत्याशयः पक्षे नर
लितं चंचलीकृतं सरणम् ये न ईदृशमाननमुखं यस्याः सा ईदृशि हे सखि अतिसंबोधनमिद
म् पुनः कीदृशे रतिपतिः कामो मृग इव तस्य काननं वने पक्षे मृगाणां वासो वनं तथा कामस्य
वासस्थानं चिकुर इति भावः अनेन कामवासस्थानतया सर्वदेवसकामत्वं चिकुरस्य सूचि।
तम् अनेनैव तरणानन्तस्यापि चंचलताधायकश्चिकुर इति भावः घनो मेघ इव चितिविडंब
नः सा श्लोहस्थ कुर इति धरणिः कुरवकारवकारणं सायं परितिरचो पमकितत्वेन कुरवश
ब्दोनुकृतस्वकषायवृक्षस्तवधे यम् कीदृशं तत् चपलतया या विद्युत् इव सुखमापयो भायस्तत्तत्। २

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ति दृष्टमेवव तथा च कुमारे ललाटिका चंदनधूसराल इति यद्वा नायिका गौरांगी तस्य ल
लाटे गौररूपवती श्यामकस्तूरीतिलकमति सुंदरतादायकं तापके तु कृष्णरूपे चंदनेन तिलक
मति सौंदर्य्यजनकमिति यथायोगं क्रियत इत्याशयः क्वचित्तु परिलसल्ललके लिखतीति
लकमिति पाठस्तत्र पक्षे तिलकं कस्तूरीतिलकं लिखति कीदृशं परिलसंतो दीप्यमानाः संव
ह्रावा श्रीलकाश्चूर्णकुंतला यस्मिन् तिलकं चित्रके वृत्ते मुखेपि च मनोहर इति धरणिः
रमत इत्यत्रानुपसर्गाद्वेत्यात्मनेपदम् तथापि तंतन्मुखिनमित्यमरः विजयोस्यास्तीति म
थी पइति विजेतुं शीलमस्येति ताच्छीलिको णिनिर्वाणनत्वं इत्याधिकः मदनेनापि रोवणेन
निर्भरानंदयुक्तः स भगवान्कामस्मरस्तमपि नेति धनितम ॥ चिकुरकेशेषु कुरवककुसुमंलो१
हितानि सान्तपुष्पं गोष्ठीपुष्पं वा रचयति यथास्थानमर्पयति चिकुर इत्येकवचनसज्ञित

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी०
७

69

विधुः सुसमान्वगतं तं सदृशमित्यर्थः सा दृश्यलिंगितं तु लौहित्याद्रक्तमेव २ कुचयुगं स्तनद्वयं
गगनमाकाशमिव पीनोन्नतत्वात् तत्रामलविशुद्धमणिनिभं रत्नहारं घटयति योजयति
कीदृशे सुघनेऽतिनिरंतरे पुनः कीदृशे मृगमदरुचिः कस्तूरीदीप्तिस्तया भूषिते अतितेजसी
रुजोऽर्थः पुनः कीदृशेन स्वपस्तनस्य त्वतंत कुचश्रीव चंद्र इव लोहितत्वाद्रक्तत्वात्तेन भूषि
ते अलंकृते कमिव घटयति तारकपटलमिव नक्षत्रसमूहमिव यथा गगने नक्षत्रसमूहो
भवति तथेत्यर्थः कीदृशे गगने सुघने शोभने मेघवति पुनः कीदृशे मृगमदवद्धारविदीप्ति
स्तया भूषिते शोभमाने गगनस्य स्वभावनीलत्वात्कस्तूरीसमदीप्तिमत्वम् पुनः नवस्ये
परं व्यवसायोपस्पतादृशेन शशिना चंद्रेण भूषिते अत्र मलं व्यवेतं तु तारकपटलं स्वभावाद
व केचित्तु त्रयमपदे कुचयुगगगने कुचयुगयोर्गगनमाकाशमुपरीत्यर्थः गगनस्योपरि ल

७

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

पादुष्पस्यानन्यस्यालुत्पाना श्लोहितलाञ्च विद्युतां साम्यम् अस्मिन्नपि घनच्चये मेघसंघे च
पलाः सुसमा विद्युच्छोभा भवति कीदृशे मेघे तरलितं भ्रं चली कृत तरुणी येन एतादृशमा
ननमुपक्रमो यस्मिन्तस्मिन् तरुणीनां हि मेघसमयो प्रांतकामाविर्भावजनक इति तस्या निरी
क्षणार्थं नेपि च चला भवंति पक्षे तरलितं चं चली कृतं तरुणीनां पू नामाननं येन मेघदर्शने
हि तरुणीस्तरुणीमुखचुंवनार्थं चपला एव भवंति मेघनिरीक्षणार्थं वा चापल इति भावः
कीदृशे मेघे रतौ प्रीतौ पतिः स्वामी स चासौ मृग आनतमुखितमागतस्य कमुखे आननमुपक्र
मोयस्मिन्तत्र मेघोदये हि हरिणीनां मनसि सुखं भवति सगंधपृथिव्या पागं।।धाघ्राणात् तदु
क्तम् मेघे गंधप्राप्ताय वार्भिः सारंगास्ते जललवमुचः सूचयिष्यंति मार्गमिति ध्वनिः विद्यु
त्वं चला चपला अपीनपमरः सुखभाफ्स्याशोमेति च रूपकोपमलंकारः पक्षे चपलायां

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

उक्ते हिमशीतले भवतीति ध्वनिः मृणालं विसम् इत्यादीत्यमरः भित्तं शकलखंडे वेत्ति च यु
ग्मं तु युगलं युगमिति च अधःस्वरूपयोरस्त्री नलं स्यादिति च नलिनी पद्मिनी पद्मकोमलसिं
धुसरोवर इति विश्वः दलं ॥ पर्णं छदः पुमानित्यमरः मरकतो मणिविशेषः कंकणो वल
यस्मृत इति धरणिः मधुव्रतो मधुकर इत्यमरः रूपमिदम् ६ रतेः शृंगारस्य गृहमिव भजे
घनं तत्र मणिमयरसने मुक्ताहारयुक्ते मेखलां विकिरति निपतति नितंबे तुंद घूरिंकोरददाना
त्यर्थः कीदृशे जघने विपुले महाभोगा पघनो गरिमं यत्र तत्राति स्थूल इत्यर्थः पद्यु विपुलो
महत्त्वयुक्ते अपगतो घनः काठिन्यं यत्र तदपघनं विपुलं च तदपघनं चेति कर्मधारयः तेन म
हापरिणाम सुकुमार इत्यर्थः अपघनोंग इति निपातनम् पुनः कीदृशे मनसिजस्य कामस्य
कनकासने सुवर्णपीठ इव सुरतकारित्वाद्वर्णसाम्यात्सुमादाधारत्वात्साम्यम् पुनः कीदृशे व

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

स्थितत्वेन कुचस्यापि तत्पात्वेन गगनव्यपदेश इति वदंति तन्न गगनशब्दस्योपरिवाचकत्वे
मानाभावात् न तृणवीजस्पर्शकसंबंधाद्भावाच्च अथांतरितं गगनमित्यमरः मृगनाभि
र्मृगमदो गंधशेखरमित्यपीति हारावली अभिषंगे स्पृहस्यां च गभस्तौ च रुचिस्त्रियामित्यमरः
तारकः कर्णधारेण नक्षत्रे दृशितारकमिति च पदं स्थाने च वाक्ये च व्यवसायापदेशयोरिति
शाश्वतः रूपकोयमलंकारः ३ मृदुभुजयुगले इति कोमलबाहुद्वयं मरकतवलयं मरकतमु
क्तं कंकणं वितरति ददाति विस्तृतं वलयं तिर्दनार्थः नहुक्तमसते विश्राणनं वितरणं स्पर्शनं प्र
तिपादनमिति कीदृशो जितविशदाकलेसदृशांकुनमृणालखंडे पुनः कीदृशे करतले हस्त
स्वरूपं तन्नलिनीदलमिव यत्र तत्र पुनः कीदृशे हिमवच्छीतले कामानलतप्तानांगानि का
रितात् कीदृशं वलयं मधुकरनिचयं भ्रमरसमूहमिव अन्यासि सम्प्रापितविशदं खंडे पामित्रापत्र

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

71

रतिध्वनिः क्वचिन्मणिमयरसनमितिपाठस्तत्रमणिर्मुक्तारिसरोलतिकाभ्यां लसितं रसन
मेखलामित्यर्थः क्वचिन्मणिमात्रसनमितिपाठस्तत्रापिमणियुक्तं मासारसनं मेखला
मित्यर्थः लक्ष्मीवेसाररसनं कांचीत्यमरः कनकं हेमहाटकमिति च ५ चरणकिशलये
पदपल्लवेपावकभरणमल्लककपूरं जनयति उत्पादयति कीदृशे कमलापालल्लानि
लयेगेहेतिकांतिमतीत्यर्थः पुनः कीदृशेनखाभरणपद्मवतीयागणनसमूहेनपूजिते
चिते पुनः कीदृशे हृदि हृदये अर्पितकेसनयोजितेः पितेः तोकृष्णेन निजहृदये धृतमि
त्यर्थः अनेनकुह्लेर बंधः सूचितः पद्मा हृदि कीदृशेकुमलायाहरिपत्न्यानिलयेगृहे स्वस्य
स्यहृदयेलक्ष्मीवसत्येव कीदृशं पावकभरणं बहिर्वासि अपचरणमाछादकमावरणस्यलो
हितत्वेतदक्तकं चरणवासस्यकर्तिलोहित्याछादकमेवेतिभावः अस्मदपिलक्ष्मीण्हेमणिग ७३ श्रा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

कृतं रम्यं वासनं वस्त्रं यत्र वसनमेव वासनं प्रज्ञादित्वात्स्वार्थेऽण् यद्वा कृता वासना आकांक्षा
अपर्याप्तरूपेण न यत्र वस्त्रशून्यतयाऽतिसुंदरतया चक्रुरस्यां तत्राकांक्षेति भावः यद्वा कृ
तं वासनं धूपनं यत्र सुरतापविहितधूपनइत्यर्थः वासनं धूपने ज्ञानेऽच्छायामपि वासने
ति धरणिः कृतं वासनं ज्ञानमर्थात्स्वरूपेण न यत्र अलंकृत्यस्वरूपेण निरीक्षितइत्यर्थः अयं
च यत्र साधकानां स्वभावोऽप्यसाधनं कृत्वा निरीक्षणम् क्वचित्तु हृतवासने इति पाठस्तत्र
हृतं दूरीकृतं वासनं वस्त्रं यत्र मेखलादानार्थविवस्त्रइत्यर्थः यद्वा हृता मनसो वासना
रूपेणानुरूपेण यत्र भगवत्कामिनीषु मातृत्वेन न केषामपीच्छेति भावः कीदृशं मणिम
परसनं तोरणस्य बहिर्हारस्य हसनं निंदकम् तोरणं हसतीति नेयादित्वात्कर्तरि ल्युः अ
न्यस्मिन्नपि राजगृहे विपुलशरीरे सुवर्णपीठवति पर्यविहिताभिलाषे तोरणं विहितप्यत

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

72

मागमारतः कथंमामेतादृशींरमयिष्यतीतिभावः खलुहलधरसोदर इतिपाठे खलुनिश्चितंभ
मतुल्यमेव अवमर्मितिवृक्षनिक्षवासोलुङ् स्वर्धातुविटपोद्वियामित्यमरः १ इहकविन
पजयदेवकेकविनृपभ्यासोजयदेवश्चातिसमासेस्वार्थेकन् कलियुगचरितंकलियुगे
नचरितमाचरितंक्षतिमितिपावात् दुरितंपापंनविभातुनातिष्ठतु कीदृशेरसभणनेशृंगा
रोकीरणकर्त्रेविभणानुइतिषनयेसाधुः क्रतंहरेर्गुणनंचिंतनंयेनतत्र पद्य रसभणनेशृं
गारोदीरणेकृतंहरेर्गुणनमनुचिंतनंयेनतत्र पुनःकीदृशे मधुरिपोःकृष्णस्यपदेसेवके
चरणरते जयदेवक इतिप्रपांसायांवाकन् इदानींहरेर्नागमादिमणांसर्वीसमाभ्वासयं
तीराधानिजमुत्कंठास्फोटयति नायातःसखिनिर्दयोयदिशठःस्वदूतिकिंदूयसेस्व छंदं
बहुवल्लभःसरमतेकिंतत्रतेदूषणम् पश्यपाद्यप्रियसंगमायदयितस्याकृष्यमाणंगुरो षे

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

णाभूजितं वा संस्थितं पावकं भवतीति ध्वनिः तन्मते अपवरणं एठ इति प्रसिद्धम् तन्न्यवा
सैदेश एव क्रियते कोमलत्वलौहित्याभ्यां चरणापल्लवयोः साम्यम् कविनू वहिरूपवर
णमिति पारस्तत्र वहिर्वासे उपवरणमनुष्ठानं यस्य तत्पर्याः कमलाश्रीहीरिश्रिये नमः
निकाय्यनिलयालयाइतिच रूपकमिदम् ६ हलधरस्य बलभद्रस्य सोदरः समानोद
रः सचासौरवलोकर्जनश्चेतितस्मिन् कामपि मुहूर्तं गमनं नयनं सहृशं यौवनरूपगुणा
दिभिस्तुल्यं स्वपथ्यास्पात्रपारमयतिसाति इहाविटपादरेनिकुंजे चिरंबहुकालं अफलं नि
ष्प्रयोजनं विरसं रसरहितं पथ्यास्पात्रयाकिमवसंस्थितास्मि हेसखिवदत्वं हि अतएव
हलधरस्य बाहुकस्य सोदरः कृष्णः तत्र एव राष्ट्र कुलेन खल इति भावः यत्र कोहशो कृष्णोवि
टपोदरे विटं पातीति विटपो धूर्तं रलक तात् हृदयमुदरम् अभ्यंतरं यस्य तत्र कृष्णस्याणयोधूर्त्तं स

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी॰ इत्यमरः इदानीमात्मनोदुःसहंदुःखंअन्यस्मादर्थ्यत्रिरमितायाःसखींराधाकथयति गीतस्या
७५ सदेशागरागः रूपकस्तालः रागलक्षणंतूक्तमेव अनिलतरलकुवलयनयनेन तपतिन
साकिसलयशयनेन १ सखियाहिरमितावनमालिना भुवनम् विकसितसरसिजललि
73 तमुखेन स्फुटतिनसामनसिजविशिखेन २ अमृतमधुरमृदुतरवचनेन ज्वलतिनसा
मलयजपवनेन ३ स्थलजलरुहरुचिकरचरणेन द्रहतिनसाहिमकरकिरणेन ४ स
जलजलदसमुदयरुचिरेण दलतिनसाहृदिचिरविरहेण ५ कनकनिकषरुचिशुचिव
सनेन श्वसितिनसापरिजनहसनेन ६ सकलभुवनजनवरतरुणेन वहतिनसारुजम
तिकरुणेन ७ प्रविशतुहरिरपिहृदयमनेन श्रीजयदेवभणितवचनेन ८ षोडशगी
तम् हेसखिपापेनवनमालिनाकृष्णेनरमिताक्रीडिताशास्किसलयशयनेनपल्लव स
७५

रुत्कंठार्त्तिभराद्विवस्फुटदिदं चेतः स्वयं यास्यति १ हे सखि मम दूतिपदं गताऽऽगते धूर्त्तेनिर्दयो

ऽथ करुणः क्वासौ नाप्यागतो नागत तस्मात्त्वं किं दूयसे उपेत्ता भवसि अनागमने हेतुमाह

व ॥ ह्वीवल्लभः प्रेयसी प्रियस्य बहुवीवाव वल्लभः सत त्रस्यानेन वंचस्त्वमनिवारितं प्रयास्या

त पारमते क्रीडतितर्हि त नव किं दूयणं मपि तुन किमपीत्यर्थः अद्य मम दुर्दं चेतो पीयंमा

नसंकल्पप्रियसंगमाय कृत्स्नसंभोगार्थे स्वयमेव यास्यतीति प्रत्यपजानीहि इति शंकार्थः १

त्वाज्यपरिपंति क्रियया कार्य्यंएव कर्म कीदृशं चेतोदयितस्य वल्लभस्य गुणैरूपादिभिराकृ

ष्यमाणं कीदृशं सत् उत्कं उत्कंठा नसुकता आर्त्तिः पीडा विशेषः तयोर्भरोतिशयस्तस्मा

द्विवस्फुटय्यन्नीभवत्रिर्गेच्छदिति यावत् कचित्तु उत्कंठाभरादिवेति पाठस्तत्रोत्कंठादि

वेत्यर्थः उत्प्रेक्षालंकारः अन्योपिगुणैराकृष्टमिसाकृष्टः स्वयं यातीति ध्वनिः शाठ्यो वंचको धूर्त्ते

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० पाकेन वनमालिना कृष्णेन यारमिता सा मलयजपवनेन मलयानिलेन ज्वलति न दीप्यत इ
७६ ति संभोगपक्षे वियोगे तु न ज्वलति अपितु ज्वलमेव लक्ष्यवचनतयोपपन्नाभवन्ने वेति भावः
पीयूषमनंतं सुधेत्यमरः ३ स्थूलजलरुहाणि स्थूलपद्मानि तेषां रुचिरिव रुचिर्येषां ता
74 दृशाः करचरणाय स्यतेन वनमालिनापरमिता सा हिमकरकिरणेन न दहति चंद्रांशुनानोपत
प्ता भवति । क्वचित्तु ठतीति पाठस्तत्राप्ययमेवार्थः मिति संभोगपक्षे विप्रलंभे तु न दहति अपितु द
हत्येव चंद्रप्रभयोर्विरोधादिति भावः स्थूलसममपि याहारेणजलरुहाणां रूढमात्रं पुरस्कृत्य
पद्मे प्रवर्त्तनं शब्दस्य वर्धेयम जलपद्मापेक्षया स्थूलपद्मस्यातिलोहितत्वेनापादानमिह ४ सजल
जलदसमुदयरुचिरेण तोयसहितमेघोदयवता सुंदरेण वनमालिना यारमिता सा चिरविरहेणाने
ककालीना न वियोगे न हृदि नदलति न विदीर्यत इति संभोगपक्षे वियोगपक्षे तु न दलति अपितु द ह
७६

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

शय्याकरणभूतेन नतपतिनोपतप्ता भवति पक्षे किसलयशयनेन तपति अपितु तपत्ये
व अनसकौडनात् चपलरमणात्वात्कोमलेन किसलयेन वारं २ कृष्णेन क्रीडितायुक्तोनिभा
वः इहानिरमणेन सुखेपि दुःखापचार इति संभोगपक्षे । वियोगपक्षे यावनमालिना नरमिता १
साकिसलयशय्यायाः करणभूता पानतपति किंतु तपत्येव नवनीरजश्यामलेन क्रीडनेन अनि
लेनवातेन तरलं चंचलं यत्कुवलयनीलनलिनं तद्वन्नयनं लोचनं यस्य सर्वगोपीनामवलो
कनार्थं चपलनयनमित्याशयः १ विकासितसरसिज ललितमुखेन त्रकुञ्जपक्षवन्मु
नोहराननेन वनमालिना या रमिता सा मनसिजविशिखेन कामबाणेन स्फुटतिनो विडंभवति
इति संभोगपक्षे वियोगपक्षे तु सा न स्फुटति अपितु स्फुटत्येव कमलस्यानंगबाणस्येन कृत
मन्वलक्ष्मी भवतीति भावः १ अमृतमधुरमृदुतरवचनेन पीयूषवन्मनोहरानि कोमल

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० रविरहादिति भावः ॥ अनेन गीतेन श्रीजयदेवभणितमिदं चंद्रमाननामनोविनोदकं चेति तेन हेतुना हृद-
७२ यं चित्तं हरिः कृष्णः प्रविशतु सर्वयागुणप्रदायित्वात् ॥ चंपराधा मलयानिलेनपीड्यमाना सतीश्री-
ण निरुप्ये तापि कृष्णदर्शनाय स्वयमेवाभ्यर्थयति ॥ मनोभवानंदन चंदनानिल प्रसीद रे दक्षिण
मुंच मे वामताम् क्षणं जगत्प्राण निधाय माधवं पुरो मम प्राणहरो भविष्यसि ॥ १ ॥ हे चंदनानिल
75 मलयवात मनोभवानंदन कामप्रमोदजनक प्रसीद प्रसन्नो भव रे इत्यातपसंबोधनं दुःखका-
रित्वात् हे दक्षिण वामतां मुंच प्रतिकूलतां मा कुरु दक्षिणस्या दिश आगतत्वाद्दक्षिणवस्तुनि
लइत्यर्थः यद्यपि मलयानिलत्वेनैव दक्षिणत्वे लब्धे पुनर्दक्षिणपदफलं न च पौनरुक्त्यं किंचा-
रि च तथापि वामतां मुंचेत्यस्यानुरोधेन विरोधाभावसूचनार्थं स्वदक्षिणपदोपादानम् ॥ ननु यो हि दक्षि-
णः स कथं वामः वामदक्षिणयोर्नित्यविरोधात् वामं शरीरं सव्यं स्यादपसव्यं तु दक्षिणमित्यमरः ॥ य

ल
७

लत्स्येव ज लद्दस्स भावो दीर्घत्वादिति भावः लुठतीति पाठे पतत्स्मा भवति धातोरनेकार्थत्वात् ५
कनकनिकषदृश्चिंगुश्चिवसनेन सुवर्णसंघर्षकांतिविमलवाससापीवरेणेत्यर्थः ते नवेमितयासा
परिसर्वतोभावेन न हसने न लोकहासे न न श्वसिति न श्वासं करोति परिजनः सर्वो जनो वा उनि सं
भोगपक्षे वियोगे तु न श्वसिति अपितु श्वसित्येव जपन्तिज ज नो पहासेति कांतस्पर्शचिंतया न सु
भगायाः सौभाग्यवत्तानिरितिभावः निकषः कषपट्टिकेतिहारावली निकषो घर्षणं वा ६ सकल
भुवनेपि जनायुवानस्तेभ्योपि वरेणाश्रेष्ठे न सहपूनग हरिणाक्षीमितासातिकरणेनातिकरणारसेन
नरुजंपीऊवहत्ति धारयति अपितु दुःखानां भाजनस्तहमेवेत्यर्थः पक्षे अतिकरणेनातिदयावता
हृदयेन पारमितासारजं पीडां न वहति न धारयति सकलभुवनतिलचिकरणेणनेतिपाठे सम
स्ततरुणीश्रीतिकारकत्वंभुकेनेत्यर्थः इति संभोगपक्षे वियोगे तु न वहति अपितु वहत्येव वयलतपके

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० उरिवडुनोत्सृपत्तापयातिमामितयोति । हेमानिलशीतलमरागमेपि । रिवर्लीवह्निरिवडुनोति सुधा
७८ रश्मिश्चंद्रोनलमिवडुनोति पद्मः यस्मिन्प्रियेगते दूरस्थे सति च स्वपमयं कलमिममनः कस्मै मूतं डु
नोती स्पर्शः नस्मिन्क्रांते अदयेनिष्करुणेएवमनेन मकारणेपुनर्भूयोपि मम हृदयं दलो सौ
78 मर्थो हृलत्भजनेगच्छतीतियावत् कुत एवमतो यंतरन्यासमाह कुवलयदृशां कमलन
यनानांवामोरतिणकामोनंगोनिकामनिरंकुशोतियायेना निवार्यएवभवतीयत इत्यर्थः नि
र्गतोंकुशइव वाधकोयस्मात्तथा तदुक्तंमंदोपरसिकसर्वस्वे नारीनेवेतिप्रायःकामोवामःस्व
भावतइति । शिखाज्वालास्यास्तीतिशिखीवह्निः अपराधात्तुःसहविरहवशाज्जीवितनिरपेक्षा
प्राह वाथांविधेहिमलयानिलपंचवाणप्राणान्गृहाणनगृहंपुनराश्रयिष्ये किंतेकृतांतभ१
गिनितमयानरंगैरंगानिसिंचममशान्तुदेहदाहः १ हेमलयानिलचंदनवायोवाधांपीडांमम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

दात्वंदक्षिणोविनीतोऽतोवामतांमुंच दक्षिणःस्यात्सरलेहेपसव्याविनीतयोरितिविश्वः
वामोवल्गौप्रतीपेचसव्येकुत्सितहीनयोरितिधरणिः एतदप्यनुचितंनंचेदेवंकुरुत्वेसाह
हेजगत्प्राणजगदुत्तणामल्पकालेमाधवंपुरोनिधायकृक्षमयेत्कुत्वापश्चान्ममप्राणहरो
भविष्यसि जगतांप्राणस्यतवप्राणहंतृत्वमनुचितमितिभावः आनंदयतीत्यानंदनोनं
घाद्दित्वाभुः भ्युः गंधवाहानिलाशुगाऽत्रमरुः समीरमारुजमरुऽजगत्प्राणसमीरणाऽत्र
मरः आक्षेपोयमलंकारः अनुनाराधानिजचित्तंसापराधेपिदयितेसानुरागंनिवेदितीति रिपुरिव
सखिसंवासोयंशिखिदावहिमानिलोविषमिवसुधारश्मिर्यस्मिन्नुनोतिमनोगते हृदयमदय
तस्मिन्नेवंपुनर्वलतेबलात्कुवलयदृशांवामःकामोनिकामनिरंकुशः यस्मिन्कालेमनोगते
चित्तप्रवत्तेहरिमधिरूढःसति अर्थंसखीभिःसहसम्भवन्नकारणावासोवस्थानेरिपुरिवसा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी॰ ७८

सम्रहेरमेरादरादतिशयितनवदुमान्नासानस्त्रैः समंतान्न्यतियुक्तैः कर्त्तृभूतैर्मुकुटेंदुनीलमणिभिः शीर्षव
र्त्तिनील नामकरत्नैर्हेतुभूतैः संप्रदर्शितः प्रदर्शितइहीवाभ्रमपेयत्र इंद्रीवरत्तुरीवलंबश्वेंचकोपिम
धृत्रतइत्युन्मलिनी पुनः कीदृशं स्वकुंदपयास्यान्त्र यामकरंदवतुष्यासेव्यमुंदरंमनोहरंयघास्यात्र
याचलत्यामंदाकिन्याविंयद्गंगायामेरुवंसांद्रंस्निग्धमितमर्थः पुरुहूतःपुरंदरइंद्रः अमरः दिविसीदंतीति
77 दिविषदः सुरद्विषातिक्षिपू आस्तेयादिविषद इति च मंदाकिनी वियद्गंगेति च सांद्रस्निग्धोनुमे
इराविति च श्रीशब्दलक्ष्म्यर्थः प्रस्मेप्रमुज्यते नागरथ्यमुद्गेनारायणायइत्यंतथा अमृतसंरलधरो
तिमान्योः तिमान्यहूपादमर्यातिकापि जगत्कंतं स्यक्तौ भयाभोरमान्वितः सप्तमएषसर्गः इतिश्री
मन्महामहोपाध्यायधर्म्माधिकरणिकश्रीजगद्धरविरचितायांगीतगोविंदटीकायांनागरनारायणोनाम१
सप्तमः सर्गः ७ अधुनाराधिकामानतरागतंप्रियंजनरीत्यासूपालंभमाह अथ कथमपि यामिनीं

७८ श्री॰

विधेहि कुरु पंचबाणकाम आणां जीवितं गृहाण पुनरहं गृहं नाश्रयिष्ये नयास्वामिकृष्णालाभेनमरण
स्यावश्यंभावात् हे कृतांतभगिनीयमुने त्वमयाशांत्याकिं अपितुन किमपिप्रयोजनमित्यर्थः ज्ञात्वा
शकत्तुयमस्यभगिन्यास्तदशांतिचितेतिभावः तस्मात्कल्लोलैरंगानि संचत्तस्मिन्कृतेममदेहदाहःश
रीरोपतापःशाम्यतु मरणमेवभवत्वितिभावः मरणेदेहस्यापिशांते कृतांतोयमुनाभ्रातायमः अन्य
त्रापिदेहदाहे तरंगसेचनेनशांतिर्भवत्येवेति ध्वनिः यामिष्यमभगिनीस्वसेतिधरणिः लेशोयमलंकारः
अनुमासर्गांतिकविर्मंगलमाह सांद्रानंदपुरंदरादिदिविषद्वृंदैरमंदादरादानम्रैर्मुकुटेंद्रनीलमणि
भिः संदर्शितेंदीवरम् स्वछंदंमकरंदसुंदरचलन्मंदाकिनीमेदुरं श्रीगोविंदपदारविंदमशुभस्कंदायवं
दामहे १ श्रीगोविंदपदमारविंदमिवश्रीकृष्णचरणकमलंवंदामहेनमामः किमर्थमशुभस्कंदायामंग
लनाशार्थंतारग्रंथचतुर्थी कीदृशं सांद्रानंदानिविडहर्षाः पुरंदरादिदिविषद् इंद्रादिदेवास्तेषां वृंदैः

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० लः रागलतागं नु सरोवरस्य स्फटिकमण्डपेषु रोहद्भिः शंकमर्च्चयंती तालत्रयेणवति
२० वद्धगीतागौरीति नीरदभैरवीयम् १ रजनिजनितगुरुजागररागकषायितमलसनिमेषम् व
हतिनयनमनुरागमिव स्फुटमुदितरसाभिनिवेशम् १ हरि २ याहि माधव याहि केशव माव
दकैतववादम् तामनुसर सरसीरुहलोचन या तव हरति विषादम् ध्रुवपदम् कज्जलम
78 लिनविलोचनचुंबनविरचितनीलिमरूपम् दशनवसनमरुणं तव कृष्ण तनोति तनोरनु
रूपम् २ वपुरनुहरति तव स्मरसंगरखरनखरक्षतरेखम् मरकतशकलकलितकल
धौतलिपेरिव रतिजयलेखम् ३ चरणकमलगलदलक्तकसिक्तमिदं तव हृदयमुदारम्
दर्शयतीव बहिर्मदनद्रुमनवकिशलयपरिवारम् ४ दशनपदं भवदधरगतं मम जनयति चे
तसि खेदम् कथयति कथमधुनापि मया सह तव वपुरेतदभेदम् ५ बहिरिव मलिनतरं तव श्री०
२०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

विनीयस्मरशरजर्ज्जरितापि साप्रभाते अनुनयवचनं वदंतमग्रे प्रणतमपि प्रियमाह साभ्यसूयं ।
अथानंतरं कथमपि केनापि प्रकारेण साराधा यामिनीं रात्रिं विनीय नीत्वा प्रणतमपि नम्रमपि प्रि
यं साभ्यसूयं यथा भवति तथा आह । उक्तवती कीदृशं प्रभाते प्रातःकाले ऽग्रे ऽग्रे पौंड्रा धाया अनुनय
वचनं अनुनयाय प्रबोधाय वाक्यं वदंतम् कीदृशी स्मरशरैः कामबाणैः जर्ज्जरितापि नितांतरिता
पि केचित् अग्रे प्रणतमपीति योजयंति गुणेपि दोषो यथा प्रेम्ण सूयात यथा सह वर्त्तत इति साभ्यसूयम
क्रियाविशेषणत्वेन नपुंसकत्वादि यामः प्रहरो ऽस्यामस्तीति यामिनी रजनी यामिनी तमीत्यमरः
अस्मिन्सर्गे खंडिता नाम नायिका वर्णनीया तल्लक्षणं च नायिकालक्षणे निद्राकषायमुकुलीकृ
तताम्रनेत्रो नारीव्रणविशेषविचर्चितांगः यस्याः कुतोपि गृहमेति पतिः प्रभाते सा खंडितेति कथि
ता कविभिः पुराणैः अधुनागीतेनाभ्यसूयावचनमेव स्फोरयति गीतस्यास्य भैरवी रागः रूपकस्ता

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० त्तिशयेन जागररागेणा विनिद्रितौ इतरं जनेन कस्मादपि न तं लोहितीकृतम् पुनः कीदृशम् अल
८१ सीमं यत्रो निमेषो दिपक्ष्मचलनं यत्रेतत् अनुरागं कीदृशं उदितः प्रत्यक्षोरस्माभिनिवेशः शृं
गाराभिप्रायो यत्र तत् अनुरागस्य भरने लोहितत्वा शङ्के लोचनेऽत्र स्फुरन्ना जागर इति दारावेति
भावेय रागोनुरक्तो मात्सर्यं इति विश्वः कषाययोरसभेदे स्यादंगरागे विलेपने निर्यासेपि कषा
79 योप्यसुरते लोहिते च इति च कषायशब्दार्थः तेन त्वत्सम्पयः हरिश्याद्यव्ययः खेदवाची कपट
छद्म कैतवमित्यमरः वदनं वादः भावेयत्र १ हे कृष्ण तव दशनवसनं अधरः कर्तृ अरुणतां रू
लरागलोहितं तनोः शरीरस्यानुरूपं सादृश्यं तनोति विस्तारयति कीदृशं कज्जलेनाञ्जनेन मलि
नस्यासितस्य विलोचनस्य चक्षुषः चुम्बनेन विरचितं कृतं नीलिमरूपं श्यामता स्वरूपं येन तत्
नयनचुम्बनस्य कामशास्त्रप्रतिपादित्वात् तदुत्क्रमिहारुणमिति तस्य प्रतिपादनेनौपाधिक ३०
८१

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ष्यमनोपि भविष्यति नूनम् कथमथ वंचयसे जनमनुगतमसमशरज्वरदूनम् ६ भ्रमति भ
वानवलाकवलाय वनेषु किमत्र विचित्रम् प्रथयति पूतनिकैव वधूवधनिर्दयवालचरित्रम् ७
श्रीजयदेवभणितरतिवंचितखंडितयुवतिविलापम् शृणुत सुधामधुरं विबुधा विबुधालयवासि
दुरापम् ८ समदृशं गीतम् १७ हरिहरीति खेदे हेमाधव याहि इतो गच्छ हे केशव याहि कोपसंभ
मद्धिरुक्तिः यद्वा मां लक्ष्मीस्तस्याः धव कांत अनन्त कमलापति त्वं च नाचं चल्ये घनितम् के जले शेते
ति केशवः एते नयो पतयो रसानभिज्ञता सूचिता केन ववादक कपट वांचनं मा वद मा ब्रूहि हे सरसी
रुहलोचन कमलनयन तामनुसर अनुगच्छ यागे पीड मद्दन्यात वा विपाधार मननतापं हरति अप
नयति अत्र सरसीरुहलोचन त्वेन रूपादिविशेषज्ञता सोल्लुंठनमाह हे कुसतवनयनं केन स्फुटं
व्यक्तं नस्या अनुरागमिव वहति द्योतति कीदृशं नयनं रजनिजागरेण जनितं तेन रात्रिजागरेन गुरुणा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी० गो० टी०
८२

४०

मल्लादन्यस्त्रीपादपद्माङ्कलनापततालक्तकेन ... नसिक्तकौ चरं ७ध्रे कामिनीपाणौ कांतस्य
हृदिति स्पष्टः तदुक्तं तत्रैव ~ कृमेतापश्यान्स्मानीपपादस्थाने शिरस्तनयोः द्विपापादौ हृदिस्था
प्यो क्रौंचवरं युग्मं च कीर्तितः पुनः कीदृशं हृदयं उदारं महत् महावत्तत्वं महापुरुषलक्षणम् कथा
दवृत्ताः पाणिनाह कंधर इति उदारकोटिल्यरहितं वा यत अंतरं कामभावं बहिः प्रकटीकरोति
यद्यपि किशलयशयनेन तनमेवाभिधत्त इति नवपदं व्यपदंत पापिन वपदपादाम्सनन्तनत्वं
पत्रस्य दर्शितम् परिवारः परिकरे समूहे वेष्टनेऽपि चेति धरणिः ७ भवतो धरगतं दशनपदं का
मिन्यं तव रदं तचिह्नं मम चेतसि खेदं क प्रह नयमुत्पादयति एतदृशनपदमधुनापि कपकेन प्र
कारेण मया सह तव वपुरभेदं भेदमन्यं इति कथयति पूर्वं तव शरीरं मदीयशरीराभिन्नं स्नेहादि
नासीत् इदानीं तु परकीयं तव शरीरमतो न मया सह अभेद इत्याशयः अन्याधरगते दंतैन्यासा ६०
८२

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ष्पामत्तायानिवेदनेनन चान्याकामिन्यां कृष्णस्यानुरागः सूचितः नीलस्वभावो निलीमः १ पा
रित्वादिमनिच रूपं स्वभावे सौ स्यौं १ तव वपुः शरंकतैरानिजयलेखं सुरतविजयलेखनम
नुहरति सहशीकरोति कीदृशं स्मरसंगरे कामयुद्धे खराणां तीक्ष्णानां नखानां नखराणां तु ना
नां रेखापत्रतति यत्र स्मरसंगरे खरा तीक्ष्णा नखरा नखरदनरेखापत्रतति कृस्पवमरकतशकले
रत्नविशेषखंडे कलिताप्या अकालि तया कलधौतलिपिः सुवर्णे विरचिता तदा विन्यासस्येव
वपुषा नीलत्वात् नखवृन्तस्य रक्तत्वात् मरकतखंडार्पितसौवर्णे तरसाम्यम् संगरइव संगरः न
खो स्त्रीन खराः स्त्रियामितिमरः भिन्नं शकलखंडे वेति च कलधौतं सुवर्णं चेति विश्वः ॥ लिखि
तादरविन्यासे लिपिर्लिविरभे स्त्रियामित्यमरः ३ तवेदं हृदयं वाहि वीदेतोमदनद्रुमस्य कामो
त्तरुद्भवतस्य नवकिशलयपरिवारं नूतनपल्लवसमूहमिव दर्शयति कीदृशं सत् चरणके

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी॰ ८३

४।

वाचो ६ अवलाकुवलयश्रेणीगांभीरमनार्थप्रिभवान्नेजुमति अत्र स्त्रीवधेकिं विचित्रकिमा
श्चर्य्यं पूतनिकेव पूतनानाम्नी कंसभगिनी सेव तूर्ववधूनां स्त्रीणां वधो निर्द्दयं बालचरि
त्रे शिशुलीलां प्रपद्यति निवेदयति वर्त्तमानसामीप्ये वर्त्तमानवद्वेति भूते लट् पद्य शिशुना
बालचरित्रेण तानशापिना विषदिग्धस्तन्यदानेन हंतुमागता पूतना हता तस्मिंस्त्वयि पूत
कामिनी यासकिं चित्रमिति भावः पूतनेव पूतनिका स्वार्थे कः पद्य वधूवधनिर्द्दयमेहंत
वबालचरित्रं शिशुलीलां पूतनिकेव प्रपद्यति अत्र व्याख्याने संबोधने नैव विवक्षितार्थबो
धः ७ हे विबुधाः विशिष्टपंडिताः शृणुता कर्णयत कः श्रीजयदेवः तेन भणितं व्यासेरति
वंचितखंडितयुवतिविलापश्चेति विशेषणाः सः रतौ संभोगेन वंचितात्मकाय युवतिस्तस्या
विलापः परिदेवनं अन्यदासएवधृष्टनायकः परस्त्रीगृहान्तरागतस्तखंडिता लक्षणमुक्तमेव

३० ८३

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

रीरे खेदो यश्चैकोपरं पुज्यत इति भावः पद्मा एतन्तव वपुः कर्दमपासहाधुनापि कपंकेनाप्र
कारेण भेदं कर्पयति यत्तु वा धरगते तत्ते न पीड इति भावः वस्तुतस्तु अधरगतदंतक्षतस्य गोपितु
मशक्यत्वाद्दाधापारदर्शनात्तदुःखमिति हे कृशतनव मनोपि चित्तमपि वहिरिव मलिनं तत्तं भ
विष्यति नूनमिति नुन्मेक्षायाम् मन्ये शंके ध्रुवं प्रायो नूनमित्येवमादिभिः उन्मेक्षा व्यज्यते शरदे
रिव शरद्दोपि तापहृत् शरदिंदी यथा वहिःशरीरं तव श्यामं तथा मनोपि श्यामं भविष्यतीति भावः
वहिःशब्दोत्र लक्षणया बाह्यशरीरमाह केचित्तु वहिःशब्दोव्ययत्वादनेकार्थ इति वास्तवं तु।
वाचोन्याकुः अथान्यथा अनुगतं जनमस्माद्विधं कथं वंचयसे कीदृशं जनं असमशरव्रणा
कामवाणेन दलनमुपगतम् अत्रापि पूर्ववत् केन दत्याह तन्व्यम् कामपीडितमपि जनं निःकरु
णत्वं वंचयसीति अतोन्नवमनोमलिनमिति भावः अत्रापि शब्दोव्ययत्वादनेकार्थ इत्यन्यथा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० ७५

संवद्धो पात्कमिमर्षः अतएवारुणाद्योति अरुणः संध्यारागस्तद्द्योतिनुशीलमस्येतिमुप
जातोक्षितिभिनिः अरुणएव हारिन्मसारशिवन्नकोणस्यात्तीतिणिनिप्रत्यये अरुणद्योतिसा
धुः अरुणरूपे हर्षमिति पाठेऽरुणलोहिता छायाकांतिर्यस्य पश्चात्कर्मधारयः कोमिववहिः
प्रसरस्तु रागमिवेवाह्य वर्तमानानुरागमिव उत्प्रेक्षालंकारः अरुणाव्यक्तरागस्यात्संध्या
रागेर्कसारथौ लोहितेप्यरुण इतिविश्वः छाया सूर्यप्रियाकांतिः प्रतिबिंवार्कयोषिति च
प्रणाय्यः त्रिमिष्वविश्वासे आलोकोदर्शने द्योतनाविति च सर्गांते कविर्मंगलमाह प्रातर्नी
लनिचोलमच्युतमुरः संवीतपीतांशुकं राधायाश्चकितं विलोक्य हसतो स्वैरं सखीमंडले
व्रीडांचलमंचलं नयनयोराधाय राधानने स्मेरस्मेरमुखोयमस्तु जगदानंदाय नंदात्मजः
१ अयं नंदात्मजः कृष्णो जगदानंदाय लोकानां मुखाय मस्तु भवतु कीदृशः व्रीडांचलं च

७० ७५

92

कीदृशं विना पंसुधावनं मधुरमम तव न मनोहरम् पुनः कीदृशं विबुधालयतोपि स्वर्गोपि दुरापं
दुर्लभमम पीयूषममृतं सुधेत्यमरः त्रिदशा विबुधाः सुरा इति च विबुधालयत इति त्र्याद्याद्विभ
क्तस्सुप संख्या नेमितिसमप्तम्यर्थे तसिः पंचम्यथवा कचित्तु सुखं वहतोपि दुरापमिति पाठः तत्र
सुखं वहतोपि जनस्य दुर्लभमिति तदर्थः विबुधः पंडिते देवे इति विश्वः राधा पुनरपि कृष्णं सा
भ्यसूयमाह तवेदं पश्यंत्याः प्रसरदनुरागं बहिरिव प्रियापादालक्तकच्छुरितमरुणद्योति हृदय
म ममाद्य प्रख्यातं प्रणयभरभंगेन कितव त्वदालोकः शोकादपि किमपि लज्जां जनयति १
हे कितव धूर्त त्वदालोकस्तव दर्शनं कर्तृ प्रख्यातस्य लोकप्रसिद्धस्य प्रणयभरस्य प्रेमातिश
यस्य भंगेन नाशेन यः शोकस्तस्मादपि अनिर्वचनीयां लज्जां जनयत्युत्पादयति कीदृशो मम
तवेदं हृदयं पश्यंत्याः कीदृशं हृदयं प्रियापादालक्तच्छुरितं सुरते कौंचबंधनकांताचरणयावक

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी०
२५

83

ऽत्यसमभिव्यांविषादसंपन्नाम् अनुचिंतितहरितांकलहांतरितांसखीमाह १ अथानंतरंतां
राधांसखीगीतेवक्ष्यमाणांप्राहोक्तवती कीदृशींमन्मथखिन्नांकामेनदीनां रतिरसेनसं
भोगरागेणाभिव्याप्तांविरहरितांतःकरणां विषादसंपन्नांविपक्षतयासहिताम् अनुचिंतितम
नुध्यातंहरिचरितंकलहसचेष्टितंयया ताम् कलहेनांतरितां दूरस्थांकृष्णादित्यर्थः अ
त्रचकलहांतरितेतिनायिकावर्णितीयास्तिनत्तुलक्षणंतन्नैव प्रोतान्प्रणयकोपभरे
णाभीतंयाचाटुकारमपिरादवधीर्य्यपश्चात्संतप्यतेमदनवह्निशिखासहस्रैर्व्याप्या
कुलानुकलहांतरितेनुमान्मात् भिन्नोमात्रितसंगतावितिविंश्चः कलहांतरितवमेव
स्फुटयतिगीतेन गीतस्यास्यगुर्जरीरागः रूपकस्तालः रागलक्षणंतुकेमेव हरिर
भिसरतिवहतिमधुपवने किमपरमधिकसुखंसखिभवने १ माधवमाकुरुमानि ऋ०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

तं त्वं जयतवलं नन्यनयोरंचलत्वं अपांगं राधानने राधामुखे आधायार्पयित्वा स्मेर
स्मेरमुखः अतएवनसहासाननः कस्मिन्स्मिन् प्रातः प्रभाते ऽ च्युतं कृष्णं नीलनिचोलं
यस्य तं ऽपमवक्ष्य भातिं राधायाश्चउरोवक्षस्थले संवीतपीतांशुकं उत्तरीयकृष्णपीत
वसनं विलोक्य चकिते विस्मितेयथात्र पति कृत्वा सखीमंडले गोपीकदंबके हसति स्वे
रंमंदं यथा स्यात्तथेति हसति विशेषणम् यद्वा परिवर्त्तनमालोक्य हासः इति भावः विल
सो विरक्तो लक्ष्मीपति पत्रमतया अक्षूतयं त्वं धरावद्यान्याविवस्वान्मे मान्यादमयंति कारया
जगद्धरं तस्य कृती मोपरंसी त्सर्गे ष्टमो यं रसराजे राजी १ इति श्री महामहोपाध्याय
धर्म्माधिकरणक श्रीजगद्धरविरचितायां गीतगोविंदटीकायां विलक्षलक्ष्मीपति नामाष्ट
मः सर्गः ८ अथुना राधां कलहांतरितां काचित्सखी प्राह अथ तां मन्मथखिन्नां रति

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी०
८६

84

वहतीत्यर्थः मधुरैरत्योम धुम्बैश्च १ हे सखि कुचकलशं स्तनघटं किं विफलीकुरुषे क
स्य हस्तस्पर्शेनाविलासाभावादित्यर्थः प्रयोजनं करोषीत्यर्थः कीदृशं तालफलाद
पि गुरुं कठिनं महत्तरं तालस्याधिकमित्यर्थः पुनः कीदृशं अतिसरसं अतिशयि
तरसयुक्तं तस्मिन् दृष्टे तरुणानां क्षोभ भवतीत्यर्थः २ इदमचिरं सांप्रतमेव कातिवारानुप
दं स्थाने २ मया नकथितमपि तु स्थितमेव हे सखि हरिमाभिश्रय सुचिरमति कामं अपरिह
रेति अनुपदं पदे २ वीप्सायाम अव्ययीभावः पदे स्थाने च वाक्ये च व्यवहारापदेशयोरिति विश्व
ः ३ इत्यनेन प्रकारेण विकलाद् दुःखितात्वं किं किमर्थं विविधादसि विषादं करोषि ए
तदिति क्रेतदासि च सकलासमस्तात युवतिसभा तरुणीगोष्ठी विहसति अपि त्वं इति ४
मृदुनलिनीदलेन कोमलकमलपत्रेण शीलितं क तं पचपनं तत्र हरिं किं सम अवलोकय

क्त
८६

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

निर्मानयमये ध्रुवपदम् तालफलादपि गुरुमतिसरसम् किमु विफलीकुरुषे कुच
कलशम् ४ कथितमनुकथयतमिदमनुपदमचिरम् मा परिहर हरिमतिशयरुचिरम् ५ कि
मिति विषीदसि रोदिषि विकला विहसति युवतिसभा तव सकला ६ मृदुनलि
नीदलशीलितशयने हरिमवलोकय सफलय नयने ७ जनयसि मनसि किमिति गु
रुखेदम् शृणु मम वचनमनीहितभेदम् ८ हरिरुपयातु वदतु बहुमधुरम् किमिति क
रोषि हृदयमतिविधुरम् ९ श्रीजयदेवभणितमतिललितम् सुखयतु रसिकजनं हरिच
रितम् १० अष्टादशं गीतम् अथ मानिनि निकुपितं माधवे मानैराश्यमाकुरु हे सखि विराधिकेम
ध्रुपवने रसं नव्यो वहति सति हरिः कुसुमशरतिरस्वयमायाति भवने गेहे परमधिकं द
रं किमपि नु नाकमापि इदमेव परमितार्थः मृदुपवने इति पाठे मनोहरे कोमले वा वाते

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी
२७

स्त्वम्मासिपद्मागःगिहेम स्मासिपदुन्मुखेविमुखतां याता सित स्मिन्प्रिये पुकंन हिपरी
तकारिणि तव श्रीखंडचर्चा विषं याताशु त्तपनो हिमं कृतनवहः कौडम्मुदोयातनां १ हेवि
परीत कारिणि विपर्ययपविधायिनि मा वित स्मिन्प्रिये पष्ठ स्मा। त्वं ध्येमचुरवारिणी त्व
हवति सतितेप स्मानिष्ठुरवारि माल प्राणामतिविनत सतिलका सिदं खा स्यता सिरा
गिणि सानुरागे सतिद्वेष स्मासि स्पृत्री तासि उन्मुखेवी तितुं सन्मुखे सति विमुखतां या
तागतोसि ततस्माद्वेतोश्रीखंडचर्चा विषं नानुलेपनत्वं कृतं विषमिव तापजनकं भा
तं शीतांशुमंडलं तपनो रविरिव हिमं तुषारं हुतवहो वह्निरिव कौडम्मुदोयातनानास्तीव्र
वेदनाइव इतिसर्वं पुलके पापमवत्तत्वं विपरीतकारित्वात् विपरीतकर्तृशीलं पस्याः
सतनभयायातना तीव्रवेदनेत्यमरः रूपकोयमलंकारः सर्गोविप्रलंभजनानाम भवति २७

85

२७

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

पश्यत्तद्दर्शनात्वयनेचक्षुषीसफलयसफलेकुरु ५ इत्येवंरूपेणवहुखेदंमहादुःखं
मनसिचित्ते किं किमर्थंजनयंपश्यसुमादयसि खेदंशांतपेममवचनंश्रृणु कीदृशेमनो
हारिणाकोमलेतोभेदोमानिधेयंपत्रयेनवानतथा ६ अन्यवचनमाह हेविरूपयातुल
समत्वमुपगतोभवतु बहाविस्तारंमधुरंचाटुप्रियंवदतु च इत्येवंमतिहृदयमतिविधु
रं श्रीतिशायविधुरंकिंकरोषि विधुरंस्यात्वाविश्लेषेविधुरोविधुरोवैक्लव्येन्यवत् ७ श्री
मत्यस्त्वंभणितमिदमतिलालितमतिमनोहरंकतव्यमसिकुजनंसरसलोकंसुखयतुसु
खिनंकरोतु कीदृशंहारिमिलितंकक्षसंभक्तंभणितमिति गौतम सुविनीतमितिपाठः
इत्यनेनप्रकारेणगीतंरसिकजनंसुखयतु कीदृशंसुविनीतमितिगीतवंतमित्यर्थः
प्रणतमपिप्रियमतिरोषात्मजंतीराधांसखीप्राह स्निग्धेऽनुरक्तासिपात्प्रणमति

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी॰ ईर्ष्यमानानां दुःखितानां द्विविधसंदेशानां दुर्वारदुःखापदां च निर्वाणदुःख विपत्तीनां च
८८ शौ विनाशकः भगवान् श्रीरमाकरणदुःखिता अपि त्वामुद्दमा वहतीति भावः मोहनमि
तिभावेल्लुर आर्त्तेयाद्विविधदुःस्मरः मंदालसो मुकुंदः के सापत्न श्रमंदत्त ओमु
कुंदेस्य त्रातिवा मृतस्मपरं त्वधरो विवेकी निवेकवं स्यादमयंतिकासा जगद्धरं तस्य कृतौ
96 रसानां निधौ ग्रयातो नवमोपि सर्गः १ इति श्रीमहामहोपाध्यायधर्माधिकरणकश्रीजगद्ध
रविरचितायां गीतगोविंदटीकायां मंदो मुकुंदो नाम नवमः सर्गः ९ अथ नाराधामाननेहसं
सोत्कंठः कृष्णोनु नपन्नाह अनंतरमसृणराधरसाममसीमानिःश्वासनिःसहमुखीं समुपेत्य
राधाम् सव्रीडमितिनसखीवदनां प्रदोषे सानंदगद्गदपदं हरिरित्युवाच १ अथ तां नेत्यस
मये हरिः कृष्णो दिनांते प्रदोषे समये राधां समुपेत्य राधासमीपमागत्य सानंदगद्गदपदं आ

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अंतर्मोहनमौलिघूर्णनचलन्मंदारविश्रंसनस्तब्धाकर्षणदृष्टिहर्षणमहामंत्रः कु-
रंगीदृशाम् दृप्यद्दानवदूयमानदिविषदुर्वारदुःखापदां भ्रंशः कंसरिपोर्विनोदयतु
वोश्रेयांसि वंशीरवः १ कंसरिपोः कृष्णस्य वंशीरवो वेणुनादो वो युष्माकं श्रेयांसि
कल्याणानि विनायायतु खंडयत्वित्यर्थः कीदृशः कुरंगीदृशां हरिणनयनानां अंतर्मो-
हनम् मोहोहल्लनं मौलिघूर्णनं साधु साध्विति कृत्वा शिरःकंपनं चलन्मंदारविश्रंस-
नं चलतः संभ्रमस्य मंदारस्य पारिजातस्य विश्रंसनमधः पतनं सात्विकभावात् स्त-
ब्धाकर्षणं स्तब्धस्यापि कौरकर्षणमाकर्षः पक्षा स्तब्धस्तंभः चाकर्षणमात्मसात्क-
रणम् दृष्टिहर्षणं नेत्रोत्साहः एतेषु सर्वेषु महामंत्रः सिद्धमंत्रः वंशीरवाकर्णनेन सुरता
नायिकाः सकलभावाप्यामवंतीति भावः पुनः कीदृशः दृप्यद्भिर्दर्पयुक्तैर्दानवैर्दैत्यै-

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी०
८९

सुदति कोपिनी देहि खरनखरशरघातम् घटय भुजबंधनं जनय रदखंडनं येन वा भवति सु
खजातम् २ त्वमसि मम जीवनं त्वमसि मम भूषणं त्वमसि मम भवजलधिरत्नम् भवतु भव
तीह मयि सततमनुरोधिनी तत्र मम हृदयमतियत्नम् ३ नीलनलिनाभमपि तन्वि तव
लोचनं धारयति कोकनदरूपम् कुसुमशरबाणभावेन यदि रंजयसि कृष्णमिदमेतदनु
रूपम् ४ स्फुरतु कुचकुंभयोरुपरि मणिमंजरी रंजयतु तव हृदयदेशम् रसतु रसनापि
तव घनजघनमंडले घोषयतु मन्मथनिदेशम् ५ स्थलकमलगंजनं मम हृदयरंजनं जनि
तरतिरंगपरिभागम् भण मसृणवाणि करवाणि पदपंकजं सरसलसदलक्तकरागम् ६
स्मरगरलखंडनं मम शिरसि मंडनं देहि पदपल्लवमुदारम् ज्वलति मयि दारुणो मदनकदनान
लो हरतु तदुपाहितविकारम् ७ इति चटुलचाटुपटुचारु मुरवैरिणो राधिकामधि वच ए०
रा

84

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

नंदेन सह गद्गदपदं यत्र तत्तथा तेन सह हर्व तत इति सानंदगद्गदपदं तत्तथा भगवानिति प्र
स्पेय गीतेव दयमाणामुवाचोक्तवान् कीदृशीं तां मसृणास्निग्धोल्पइति यावत् रोषरसः
कोपानुरागो यस्याः सा तां पुनः कीदृशीं तां असीमैरनवरतैर्निःश्वासैर्निःसहं मुखं यस्याः सा तां
पुनः कीदृशीं सव्रीडं लज्जया सह यथा स्यादेवमीक्षितं सखीवदनां हृष्टवपस्या मुखम् म
सृणः कर्कशो स्निग्धिकपायां मसृणोभवे दिनांते विमृः व्रीडासापत्रपान्यत्तइत्यमरः उक्तम
र्थं गीतेन स्फोरयति गीतस्यास्य देशीवराडी रागः अष्टताले रागलक्षणं पूर्वोक्तम् वद १
सि यदि किंचिदपि दंतरुचिकौमुदी हरति दरतिमिरमतिघोरम् स्फुरदधरसीधवे तव वदन
५ चंद्रमा रोचयति लोचनचकोरम् १ प्रिये चारुशीले मुंच मयि मानमनिदानम् सपदि मद
नानलो दहति मम मानसं देहि मुखकमलमधुपानम् ध्रुवपदम् सत्यमेवासि यदि मयि १

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी० गो० टी०
९०

चंद्रः स्फुरदधरसीधवे दीप्यमानाधरामृतार्थं मम लोचनचकोरं नयनपक्षिविशेषं रोचय
ति सरसीकारयति. चकोरनामा पक्षिविशेषश्चंद्रामृतलोलुपो भवतीति ध्वनिः तदस्तु मा
निनीमानापनोदार्थं त्वदीयभाषणमुक्तम् निजत्रासापनयनार्थं च पूर्वार्द्धेम उक्तार्द्धेनतु
88 नित्राधिकस्पृहामुद्भावयितुमिति भावः चंद्रिका कौमुदी ज्योत्स्नेत्यमरः चतुर्दश दरस्त्रा
सो भीतिर्भीः साध्वसंभयमिति च सीधवे इति तादर्थ्ये चतुर्थी १ श्लेषोऽलंकारो रूपालंकार
श्च हे सुदति शोभनदशने यदि मद्विषये कोपिनी क्रोधवत्यपि सत्यमेवेदम् तदा खरन
खरशरघातं देहि कोपवतो जनेन निशितनाराचघातो दीयत इति सुस्पष्टतएव भंग्यातु
विपरीतरतारंभः सूचितः पुनस्तदेवाह भुजाभ्यां बंधनं घटय रदखंडनं जनय दंतघातं विर
चय येन वा मुष्टिप्रहारेणादिना सुखं जातं प्रीतिसमूहो भवति तत्तत्कुरु विकल्पोपमयो ए०

९०

न जातम् जयतिपद्मावतीरमणजयदेवकविभारतीभणितमतिजातम् ॥ ८ ॥ एकोनविंशतितमं गीतमेतत् हे प्रिये राधिके चारुशीले मम नोहर मे मुञ्च मानेवामाधिममहिषयेमानममभिमानंमुञ्चपरिहर कीदृशं मानं अनिदानं मम नाहं कारणम् निदानं त्वादिकारणमितिमेमरः मानिनीभवतीतिकृत्वा सपदितत्तदाणंमदनानलोनेमाग्निर्ममममानसंदहति अतो मुखकमलस्याननपमसमधुपानं देहि मधुना वहिदाहः प्रशांतोभवतियतः केचित्तु मदनानलोममममानसंदहति अतःसपदिदाहानंतरमेवमुखकमलमधुपानं देहीति जयंति हे प्रियेयदि किंचिदपिवदसि तदा तव दंतरुचिकौमुदी दशनकांतिचंद्रज्योत्स्ना दरानिभरमयांधकारमतिघोरमत्यर्थं नमयंकरं हरतितिविनाशयति विकाशतेन रसं तनेवः कौमुदीसाम्यं आद्धादकत्वेन नशानवैपरीत्यकारितया चतमसाम्य यस्य साम्य तव वदनचंद्रमामुख

गी०गो०टी०
८१

पकम् ३ हेतान्विकृशांग्निः वलो चनंकर्द कोकनदरूपं कोमलसाम्यं धारयति रक्तं
भवतीत्यर्थः कांदृशंनीलनलिनाभमपिस्यामपस्य प्रभामेपि अपिनाषूक्ष्ममतिरूपामम
पिनयननमधुनाशेषवशाद् कमित्यर्थः एतत् समुचितमेवकोपवतः पुनरप्यनुरूप
तान्मनाह कुसुमेत्यादि इदं चक्षुः कस्पृश्यामकुसुमशरबाणभावेन कुसुमशरः काम
स्तस्यबाणाः कुसुमान्येवतेभ्योऽत्यान्तिकस्यमधुनास्तेनपरिरंजयमितकं कषायितदानय
नस्यरक्तकोत्वमेवयोग्यंभवतीत्यर्थः यद्वा पारिस्कस्य मां कुसुमशरबाणभावेनकामना
राचाभिप्रायेणसुरतादिनारंजयसितरिदं रक्तत्वमेवइत्यनुरूपंएतस्यानुरूपं योग्यंभव
ति यतःकृष्णानुरंजकत्वमिदमाचिनोत्यसेवमभतयाः यद्वा पारिदइदं चक्षुः कस्यसरत्वनुरूप
मनुगतरूपंभवति कोपान्माणाद्दकत्वमपरित्यागपूर्वरूपामेतामेवमभवतीतिभावः वापुंसि मो

८१

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

रित्यमरः केचित्तु देहि स्मरेन पन्नगशरचालिन्तमितिपठंति तत्मदीनी त्रालोचनत्वेन कटाक्षः सूचितः शोभनानि दंतायस्याः सा सुदती वयसिदंतस्य दत्तृ पक्षे दंतसमानार्थो दद्धृत् तः त उ... चालरायण वालः शोभन ननु रवगोमम पातेविषीदति उत्पाटितार्हशवार्थेपाकुल्रो विषीदति अत्रविषीमर्प्पैरिहानि दंते खर्तीशा उत्पतंति रदनुसुदश नोदंतइत्यमरः समूहेउइवेजातमितिधरणिः १ त्वंममजीवनमसि त्राणमात्रमंत्यहं ताया त्वाविमम प्राणा गंतु कामयतः त्वंममभूषणमसि त्वांविना शोभां दधामि यतः त्वंममभवजलधिरत्नसंसार सागर निधिरसि ममजातोपदुत्फुल्लत्ताद्विरत्नंप्रचलतइतिस्त्रीरत्नमुक्तं इहदेशेका लेवाभवतीमय्यनुप्रिये सततमनवरतमनुरोधिनीअनुकूलाभवतु तत्तचविषये ममहृदयक ते अतियत्नंभवति अनुरोधानुवर्तनमित्यमरः भवस्यानंतत्वादुस्तरत्वाज्जलधिनाह

मैवमम्मीनिदेशं कामस्याज्ञाघोषयन्तु च जघनेमम्यासहरते तावरणमन्त्रकामुणाम्स
न घोषणमुचितमेवेति भावः रसतीतिरसनानंद्यादित्वाल्लुः एतेनरसनाशब्दो म
ध्यदंशे पीतिजायते मणिरिहक्कमणिहृष्यते अतएवरंज्ञघातोः प्रयोगः पनैकु
ठिनसंघातविति शब्दतः आज्ञानिदेश आदेश इत्यमरः उत्तेकुचंतुघोयणामिति
च एवपदे स्थानहृद्ये पितेवितिपदं मेदुरमनुनयारोपुनर्वचनस्यापदोयत्वात् हे घन
मसृणवाणिनिविडस्निग्धवचनेतेनवपदपंकजं चरणकमलं सरसलसद्दलकेकेयणां
करवाणिमसरसंहर्षमाहितंयच्चास्मान्नयालसन्नेलकैकस्पाणोपत्रतादृशमितिसर्पः पु
स्यलकमलेनाद्यकमलेस्पातिलोहितस्मृमतिसुकुमारत्वंचदर्शितम् पुनः कीदृशं मम
हृदयरंजनंभक्तयानुरागकारकम् पूर्ववल्लुः पुनः कीदृशं जनितोरसि रंगस्य मुरतकौ

90

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

पद्मेन लिनमिम्रमरः रक्तोत्पलं कोकनदमिति च मधुनः उष्पासस्तेन कुसुमशरवाण
भावमुपपद्यत एव यद्वा पदि कुसुमशरवाणभावेन कामवाणरूपेण नमिरं च स्तुरंज
पासि अनुरक्ते केशमित तत्संस्त ट्तुरूपं योग्यं पथ्यात्लब्ध रूपं भवति कामशरस्य
दाहेन रूस्तातानुरंजनेनसायुज्य केचित् पदि कुसुमशरवाणभावेन कामाभि
प्रायेण रूस्मप्येत तत्तु नुरंजयमित दा इदं रक्तत्वमनुरूपं भवति रतिपतिभावे को
पचस्मतिरमणीनां चतुर्लोहितं भवतामनुरूपत्वमिति व्याचक्षते ४ मणिमंजीरं
रूलताहारलतेतिष्यावत कुचकुंभयोस्तनकलशयो रूपरिस्फुरन् शोभनाम् भव
दूरूपदे रंजयतु री रंकरोतु रश्मिभिरिति शेषः नवघनजघनमंडले निविडके दि
गुणो मणिदेशोरसनापि कांचापिर सनुशद्दं करोतु सा नयां स्वसंज्ञामापादयतु रुपर्थः

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी० गो० टी०
९३
९१

स्यात्स्मर्यस्मरस्याविति विश्वः अत्र रिपुसपत्नदानैर्निजानाति भीमिनी मानभंगप्यत्यर्थि
ता गरलं विषमित्यमरः कंदर्पकं लुंठयेत्तापेडानि विश्वः कामविकारः कंपादयः ७
मधुवैरिणः कृ० स्त्र स्पेरमनेनप्रकारेण वचनजातं वचः समूहो जयतु उत्कर्षेण वर्त्तताम्
वचनेन स्पोदेशमाह राधिकामधिराधीलक्ष्मीकृमेपदः इहाधिशब्दो व्ययात्वा इत्यो करण
क्रियार्थः तेषां च कर्तुरीप्सिततमं कर्म इति कर्मसंज्ञायां कर्मणि द्वितीया पद अधि
परी अनर्थकाविति त्योस्मात्कर्मप्रवचनीयता अतिशायितसुखदायी समर्थः चटुले सुंद
रे चल इति धरणिः जयतात् आशंसायां लोट् उत्का भावस्तु नूपि धनादेव वाद्यो भार
ती भाषा गीर्वाग्वाणी सरस्वतीत्यमरः शर्म शात सुखानि चेति ८ संप्रति स्वापराधाप
नयनमाह परिहर कृतातंके शंकां त्वया सततघनस्तनजघनयाक्रांते स्वांते परानवका अं

९३

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

शलस्य परभागो न्योन्यशोभायुस्पयेन वातनया रंगः कौशल्पयोरित्यमरः परस
रंतु याकांतिः परभागः सकव्यत इतिधरणिः मसृणं स्निग्धा चिक्कणा इतिच केचित्तु
घन स्थाने भरणेति पठंति नचृहेरा धभणावदेतिपोज्यस्य सुगममितरत् ६ उदार
रूप ल अयं मम शिरसि दे हुम्पेय कीदृशं मंडनं चलंकरणमिव अत्रापि मम शिरसि
स्मनुप्रज्यत आसंतावशांति कीदृशं स्मरगरलस्य कामविषस्य खंडनं मोचनमस्म
यिमहृदये मदनकदनानलः कामपरितापवह्निर्ज्वलति दीप्यते कीदृशो दारुणः क्रू
रकर्मा भयानको नानेन मदनेनोपहितविकार आरोपितः पतापकामस्त्वं विकारं
हनुसः एतमेवपदपल्लवस्पर्शिशिरसि दानमितिभावः अन्यस्यापि पल्लवाछादितः शरसः
सूर्यतापो नभवतीति अतएवउपमदनकदनारुणादितिपाठांतरं घटते अरुणः स्फुटरागे

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

नास्ति चंडि नै त्वमेव मुदमंच न पंचबाणचांडालकांडदलनादसवः प्रयांति १ हे मुग्धे मू
हे मनोहरे वाम मयि निर्दयदंतदंशद्याश मदंतस्तनं विधेहि दोर्वल्लिबंधभुजलतावंधनं
तेन विहितं दृढपणास्मादेवस्तनपीडनानि कुचाभ्यामालिंगनानि विधेही स्माकालेयया शा
दुभयपत्राप्नोति हे चंडि अत्यंतकोपने त्वमेव मम मुदं हर्षमंच प्रज अनय एवकारेणान्यवि
षयो निजानुरागभावः सूचितः पंचबाणः कामः स एव चांडालस्तस्य कांडदलनेन नाशा चत
तादसवः प्राणाः प्रयांति गच्छंति अतो मूपि प्रसीद स्पर्शः दोर्दोषाभुजाभुजगा इति विश्वः
चंडी स्यादतिकोपनेति च चंडो विवर्जनं नार्थापि भातृनाम नेकार्थात् चांडालः श्वपचो मतः
पुनस्तदेवाह शशिमुखि तव भाति भंगुरभ्रूर्युवजनमोहकरालकालसर्पः तदुदितभय
भंजनाय यूनां त्वदधरसीधुसुधैव सिद्धमंत्रः १ हे शशिमुखि चंद्रास्ये तव भंगुरभ्रू भाति

92

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

।शति विशति चित्तं तेऽर्थो धन्यो न को पि मर्म्मांतरं प्राणयिनि परिरंभेच विधेहि विधेयताम
१ हे कृतांतं को विहितं कोपे शंकामन्य स्त्रीसंभोगजां परिहर मज मम स्वांते सततम
न वरं तन्नया क्रांतः नेणावपरान वकाशिन्याव का शङ्क न्यम तिवित्तनोः कामादन्यः कोप
ध न्याममांतरं अभ्यंतरं न विशति विगतातनु यं स्यापेनाह शाणवावकाश श्रून्यो विशती
तिभावः कोह्यपात्सया घने कठिने स्तनजघने पस्थापेनाह नाथ्या अतएवान्यान वका
शः पतएव मर्मांतरं कामो विशति अतएव स्तनभर परिरंभारंभे तत्र नर्पतिशयालिंगनो धोगे
विधेयतां कर्तव्यतां विधेहि आलिंगयमामिति पार्श्वः आतंकः क्रोधशंकयोरभिनिध
रणाः स्तनजघनयोति प्रापश्यना स्वकववन्यम स्वांतहृन्मनस्सु मनस्समरः पुनरपि नि
जापराधापनयनायाह मुग्धेति जहिमयिनिर्दयदंतदंशदोर्वल्ली वंधनिर्विदस्त नपीड

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी०
८५

मुखि स्वामये त्विमुखीभावं दन्तप्रहृत्वं दृष्टिभिर्दृशौ विमुंच परिहर मां पश्य परस्पर्शः मां नवं
चन परिहर हे मुग्धे ज्ञानं कस्ये स्वयमुपस्थितः श्रेना हि मे नैवायातः अतिशयानिग्धो
महावत्सलः प्रियोयमस्ति स्वयमुपागतोपि प्रियपरमणारतिं न धामीति मूढत्वमिति
९३ भावः पंचमो रागभेदः स्यात् पंचानामपि पूरणः इति विग्रहः स्निग्धो वत्सल। विकृणाति तिव
त्रपु नमानिनी चैवोध नाय चाटुवचनपुरःसरं तत्स्य रसामाह वधूकद्युतिबाधवाय
मधरः स्निग्धामधूक कृविरिंद्रष्टयं इ चकास्ति नीलनलिनश्रीमोचनं नासात्ते तिलक
प्रसूनपदवीं कुंदाभदंति प्रिये प्रायस्त्वन्मुखसेवया विजयते विश्वं सपुष्पायुधः १
हे चंडि कोपनत्वात् अमधरो बंधूकद्युतिबाधवो रक्तपुष्पविशेषो बंधूकस्तस्य द्युतिः का
न्तिस्तस्य बाधवोभिन्न सदृश इति यावत् एवं विशिष्टस्य कास्ति शोभमते तथा पंगंड

९५ क०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

शोभते काइव पुवजनानां मोहायकरालाभीयणकाहसर्पीकृष्णाहिवधूस्तादृशीव
पस्पाउरिनमयस्पभंजनाय्यमर्दनाय पूर्नांतरूणनांत्वद भरसोभु सुधैवत्वद भर सो
धुर्मघमिवृपानसाम्पा सोपिसुधोमाधुर्प्पोदमा हादकारोचसाव मिह्रमं ज्ञोविषाया
पहराणां मिहंपयास्पादेवं मं त्वद स्पर्पः सर्व्वी प्यवज्रुयोगेऽपि रूपकमिदं मधुर इ
तिभंजमासमिदोष्ठुरव पीयूषममृतं सुधेममरः यथ्योपतित्वं पामोनंतेन्त्रिय पूर्व
पपंचमंतरूणिमधुरालापे मापं विनोदं यदृशिभिः सुमुखिविमुखी भावं तनु चाहं सु
वनवं चुमांस्वयमं तिशायस्निग्धोमुग्धो विये यापमुपास्पता १ हेतन्वित वचपामोनं
निःफलमेवव चनं कर्नेव यापतिमामिति शेषः अतः पंचमं रागविशेषप्रपंचयावि
तारय हेतरुणिमधुरालापेः कोमलवचने मापं मनोरम पांविनोदयापमारय हे सु

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० ९६ ध्वनः प्रसिद्धोऽन्तो पकर्षो कांता यांत सैन्यम्: परमकारणकारणाये मारामिव दृशौत
वंमरालसेवदने मिंदुमत्यान्वितं गतिर्जनमनोरमा विजितं रंभमूरुद्वयम् रतिस्तवकला
वतीमंचिर चित्रलेखेभ्रुवावहो विबुधपौवतं वहसिता चित्रलेखा गता १ हेतन्वि पूर्वयोग
९४ ता सती त्वं विबुधपौवतं रदेवपुवतीवृंदमप्सरः समूहं वहसि धाण्यसि एतन्नाहो आश्च
र्यंभूमिगतपातनुधारीरयास्वर्गस्त्री वर्गधारणमाश्चर्यमेकमेव वदनं तवेंदुमत्या चंद्र
तुल्यान्वितमनुगतम् त्वदीयवदनदर्शने साम्याच्चंद्रबुद्धिर्भवतीत्यर्थः नव गतिगम
मनजनमनोरमा सुंदरी उरुद्वयं नववृविजितापराजितारंभा कदलीयेन तत्तथा नवरतिः
सुखविलासः कलावती कामकलाकौशलयुक्ता स्पर्शः नवभ्रुवौ रचितानां चित्राणां ले
खापंक्तिर्ययोस्ते न तथा मदनेन पदसंयोजनकौशलेन मराल साद्दुमती मनोरमा रंभा ख० ९६

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

स्निग्धश्चिक्कणः मन्मथ कच्छ विश्वकान्ति मधूकोपरइतिख्यातः पुष्पविशेषः स
च धूसरः तृष्णा तव लोचने नीलनलिन श्रीमोचने रसमकमलदलविलासतांजे
ने समञ्जुकान्ति तव नासातिलक प्रसून पदवीं तिलमागमम्भे स्मृतु गच्छति हे प्रिये
कांते कुंदाभदंति कुंद पुष्प सम दशने पापतोन्ततम्भाणा त्वन्मुखमेवप्रयः सपुष्पायु
धः कामो विजयते विश्वं विजयं प जनकामः पुष्पायुधानि स्वापारयानि तानि त्वदीयवद
दनाएव संतीति त्वं प्रोदितनमुत्प्रेक्षालंकारः एतेन कामस्यापितवमुखमेवकात्के पप
महं चोणक सत्व हित्व हेणजीवामीति ध्वनितम् गाच्छविश्रुतिदी तयः मोचयन्ती तिमोच
नः नेघादित्वाल्ल्युः प्राप्यः शर उत्प्रेक्षाप्यः मन्मथांके ध्रुवं घप्यो नून मित्येवमादिभिः
उत्प्रेक्षाशब्दैरिव शब्दोपि ना दृशः इति दंडी विपराम्भोजेरि त्यात्मनेपदं विजयन्ते सइति न

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० रांपुरुषतएव तदुक्तम् स्मृद्दशाद्दष्टिविनाशाः स्मृतिबीजस्यबोधका इति पत्रेवाहे विभ
८७ त्तिभंगं गते सेति अथानंतरं पाक्षिन्निरत्तद्विपे अभिभूते कुवलयापीडे सतितत्त्वणोदेव
बालजितं जितं जितमित्याला लोलअंबलः कोलाहलैः कलकलंकं संशीलति आक्षिप
95 त्ति कंसोबालेन जित इति सर्वैः कोलाहलकृतः स्पर्धैः वचनरचनकुशलतया माः १
निःसीमानपरोदाहृतः तेनश्चतुर्भुजः कृष्णोपसमतत्र पाशोप्रतेधरः कुलीनो
महाकुलीनादरमयांति कासा जगद्दुरंतस्य कृतोसमाप्तोरसादिरस्यादशमोपिसर्गः
इति श्रीमहामहोपाध्यायधर्माधिकरणक श्रीजगद्धरविरचितागीतगोविंद
टीकायां चतुर चतुर्भुजो नाम दशमः सर्गः १० अधुना राधां प्राप्ति सखीववनमाह सु
चिरमनुनयेन प्रीणयित्वामृगाक्षिं गतवति कृतवेशकेशवे कुंजशय्याम रचितरचिर रा०
८७

कलावती। चित्रलेखासंज्ञका अप्सरसः प्रतिपादिताः पृथ्वीगतेति पृथ्वीनाम कुंहेष्य
दइति ध्वनितम् श्लेषालंकारः करदली वारणा युष्मास्मेतस्मत्‌ः त्रिदशा। वेवुधामुराइति
च पौवनंगणइतिच यौवनतमिनमत्रभि तादिभोतीति समूहेरात्रुत्पयः भिन्ना इौसुव
तिण हृपा समामर्थ्याद्ध स्माटेताहृत इ निपुंवुभवेन संगोनेकाविमेगलमह प्रीतिवु
सनुगोहरिः कुवलयापीडेन महाहरिणेराधापीनपयोधरस्मरणात्कुंभेन संभेदवान् पत्र
विभ्याति शीलनिरखलतिचर्षीमाकुलस्तहाणेकं सोवाल्लजितंजितंजितमिति व्यामुग्ध
कोलाहलः १ हरिः कृष्णोवोयुष्माकं प्रीतिं तनुतां विस्तारयतु क्रीडशारण संग्रामेकुवल
यापीडेनकंसहस्तिनासाईसहकुंभेनगंडस्थलेनसंभेदवान्संवद्धः अतस्तत्रराधापी
नपयोधरस्मरणात्कुद्राधिकानांसलसनस्मतियुक्तोहास्तिगंडस्थलस्पर्शनेन पीनकुचस्म

गी॰गो॰टी॰
१८

लतांगानुकूलोक्रमेव विरचितचाटुवचनरचनं चरणे रचितप्रणिपातम संकेतितं
मंजुलवंजुलसीमनि केलिशयनमनुयातम १ मुग्धे मधुमथनमनुगतमनुसर राधि
के ध्रुवपदम् घनजघनस्तनभारभरे दरमंथरचरणविहारम् मुखरितमणिमंजीर
मुपैहि विधेहि मरालनिकारम् २ शृणु रमणीयतरं तरुणीजनमोहनमधुरिपुरावम्
कुसुमशरासनशासनवंदिनि पिकनिकरे भजभावम् ३ अनिलतरलकिशलयनि
करेण करेण लतानिकुरंबम् प्रेरणमिव करभोरु करोति गतिं प्रतिमुंच विलंबम् ४
स्फुरितमनंगतरंगवशादिव सूचितहरिपरिरंभम् पृच्छ मनोहरहारविमलजलधा
रममुं कुचकुंभम् ५ अधिगतमखिलसखीभिरिदं तव वपुरपि रतिरणसज्जम् चंडि
रसितरसनारवडिंडिममभिसर सरसमलज्जम् ६ स्मरशरसुभगनखेन सखीमव

96

१८ ६०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मुग्धां हृदि मोदे प्रदोषे स्फुरति निरवसादां कापि राधां जगाद ॥ कापि सखी राधां जगा-
दो कल्पवती गीतवृत्तमाणामिति शेषः प्रदोषे रात्रे रूपक्रमसमये स्फुरति दीप्यमाने सति
कीदृशे हृदि हरिदर्शनमुखाप्तीति कर्मेण पुनः स्मरे अथ कारणतया प्रदोषस्य हर्षेन्मो
चणात्वं पुनः पतएव कीदृशीं निरवसादां निर्गता प्रमादो मानभंगादिरूपो यस्यास्तां पुनः
कस्मिन्सति हृदि चिरमतिबहुकालं मनुनये न त्रीति वचसा तां मृगनेत्रीं हरिणनयनां क्षीण
पितां घनस्तनोत्कण्ठां केशवकुंजशय्यां याचमानां पि स्मितगृहशयनं गतवति प्राप्ते सति
कीदृशे कृतवेशः शृंगाराय मंडलंकरणादिकं येन तत्र तां कीदृशीं प्रचितानालता रुचिरा
मनोज्ञा भूषालंकरणोपमा तां तन्नेनान्यालंकारविधानेनान्योऽनुरागः सूचितः प्रदोषे र
जनी मुखभासमरः उत्तमपं गीतेनाह सप्तकाव्यैः गीतस्यास्य वसंतरागः रूपकतालः राग

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० ९९

गम नंतद्ज्ञात्वा एमुचितमितिभावः वृत्तचनेति तिराधासंश्च योपोयुक्त पीमसीमेस्त्रियामुभेत्यमरः केलि

र्थंशयनं केलिशयनम मुग्धोमूढमनोहराविति च १ हे घनजघनस्तने भ्रमभरे घनयोर्निबिडयोर्जघनस्त

नयोर्याभारोतिशयस्तेनभरोयस्यास्ताद्दशी हे राधे कृष्णमुपेत्यनुगच्छ कथं रमंथरस्मरणविहारोयत्रगमने

तत्तथा मुखरितोध्वनितामणिसहितान्नूपुरं यत्रेतीदं द्वयमपिक्रियाविशेषणम अतएवमरालःस्वानएलो

हंसस्मात्तत्र कलितेधरणिः धातूनामनेकार्थं तत्वोत निपूर्वः करोतिशब्दोर्थोपि १ हे सखि रमणीजनस्यमनोहरं मधु

रिपोः कृष्णस्य रावंनादं वंशस्येति शेषः अर्थलभ्यमिदं शृणु कीद्दशं रमणीयत्तरमातिमनोहरं किंचितुमधुपरावमि

तिपाठस्तत्र मधुपस्य भ्रमरस्य विरावंझंकारं शृणवीत्यर्थः पिकनिकरे कोकिलसमूहे भावमभिप्रायं लीलावा

मज्ञंयत्र कीद्दशं कुसुमशरासनस्य पुष्पधनुषः कामस्य शासनमाज्ञां वंदितुंशीलंयस्य तत्र हेमानिन्यामान

मपहाय तत्तरुणीगणंभज ध्रुवमितिभावः सन्नमिव कोकिलालपतीतिभावः एतेन वसंतकालेनतरुणीवांततरुणैः क्री

डितुमिति च मपिजल्पाकुर्वंति ध्वनितम केचित्तु कुसुमशरासनवंदिनीति राधासंबोधनमितिवदंतितत्र उपक्रां

तरसानिर्वाहकत्वात शरासनकोदंडकार्मुकमित्यमरः वंदिनी चित्ता चोलिकाणामिः भावःसत्त्वास्वभावाभिप्रा

९९ उ०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

लंबकरेण सलीलम् चलवलयक्वणितैरवबोधय हरिमपि निजगतिशीलम्
श्रीजयदेवभणितमधरीकृतहारमुदासितवामम् हरिविनिहितमनसामधितिष्ठतु कंठ
तटीमविरामम् ८ चिरंगीतमेतत्तदिति जानंतु संतः हे राधिके मुग्धे मूढे मधुसूदनं माध
वं अनुगतमनुकूलमनुसरण धीरपुरुषे स्त्रीणामतिशायिजमनोरथो भवतीति दर्श
यितुं मधुसूदनपदम् यद्वा मधुपानरतेन कृष्णेन महेमधुपानं सुरतमनोरथस्य तवस्पादि
ति बोधितं मधुसूदनपदेन किंभूतं विरचिताचाटुवचनरचनापिनतम् पुनः कीदृशं चर
णे रचितः प्रणिपातोयेनतं मानभंगाय कृतनमस्कारइत्यर्थः पादं प्रणामांतोमानइ
ति चेभरतजदर्शितमेव संप्रतमधुनामंजुलोमनोहरो वंजुलोः शाकोवतसोवातस्पसीमानेप
र्यंतेनतटइतिपावतात् केलिशयनं क्रीडार्थं शयनं अनुलक्षीकृत्य यातं गतम् अतस्तव

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

उत्प्रेक्षालंकारः ५ हे चतुरि अस्मत्कोपनेन नवेदं वपुरपि रतिरमणा सज्जं रतिरणेति मया मेस नेइदं पथाभव
गी०गो०टी० नेवमखिलसखीभिरभिगतं शांतसंदेहं गत्वा पर्यतामनार्थी इति गमिजानार्थः कीदृशं रसितानां धितारसेन कांची
९० तस्या रवो ध्वनिः स एव डिंडिमो वाद्यविशेषो प्रवृत्तं तथा सरसं रसमहितं प्रभास्या तथा ज्जलं लज्जा रहितं यथा दे
वमभिसरक्लेशमिसयाति रतिरणे सज्जातीति पचाद्यविरति रणसज्जा शब्दः साधुः डिंडिमशब्दो स्वपर उपचा
98 रात् डिंडिमो वाद्यभेदो डिमुरीति प्रसिद्धः तदुक्तममरेण वाद्यप्रभेदा डमरुमड्डुडिंडिमझर्झरा इति केचित्तु अ
भिसरेः भिसारविषये सरसमिति व्युत्पत्तिपणामेवति वदंति ६ हे राधे करेण सखीमवलंब्य सलीलविला
सान्वितं यथा स्यात्तथा चल गच्छ कीदृशेन करेण सरभसं मधुरस्वसुभगो मनोहरो नरवो यस्य तेन वलयावसक्काणितैः
वलयावलीणाद्धैर्नैर्हरिमवबोधयाह मागतास्मीति ज्ञापयेत्यर्थः अपिः क्रियासमुच्चये कीदृशं हरिं नि
ज आत्मनि गतिर्यस्य स निजगतिः कामस्तस्मिन् नपीलं समाधिर्यस्याः कामपरवशामित्यर्थः यद्वा निजस्य
गत्तो गमने यो शीलं स्वभावो यत्र तवागमनार्थं विहितनिजगमनइत्यर्थः यद्वा निजगतिः शीलं आत्मा नि
जगतये शीलं स्वभावो यस्य नामा नरणी गमनार्थमंतिगमनशीलमपि हरिमहमागतास्मीति बोधयेत्यर्थः

१०० चे०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

यच्चेष्टात्मजन्मस्थितिश्च ३ ह हेकरभोरु नितिं पततिविलंबं मुंच त्यज शीघ्रं गच्छेत्यर्थः पतितो लतानिकुरंबं लता
समूहस्तस्य पिञ्जराणमिव करोति लतायाः करस्पर्शसंभवमित्याशंक्याह अनिलतरलेन वातचञ्चलितेन किशलयनि
करेण पल्लवसमूहेन करणेन निरूपकम् गामनरहितां अपि लतां स्लागंतुं प्रेरयंतीति किंपुनर्मदिदृशपदं इति भावः निकु
रंबं केदं वकमिति समरः करमाविव वृत्तानुपूर्वं त्वे नोरूपस्या स्त्वादृशीति संबोधनम् इदं तु विलंबकारणमुक्तम्
प्रेमोलंकारः ४ हेराधे अमुं मुंच कुंभस्तन घटं पृच्छ गंतव्यं न गंतव्यं चेति कीदृशं अनंगः कामस्तस्य पतनंगस्खले
नं तस्य वशात् आयत्तजातस्मादिव स्फुरितं मृदुकंपितमित्यर्थः अतएव सूचितो हरेः परिरंभोपेन तं अचिरं प्रिय
समागमसूचनाय स्तनकल्पो युवतीभवतीति भावात्माय नः पुनः कीदृशं मनोहरो रामुक्ताहारो यन्तम् अम
लानिर्मला जलधारायन्त्रम् कामाविर्भावात्स्वेदवशाज्जलधाराघोतणं स्तनकलशौ केचित्तु मनोहरहार
विमलजलधारमिति पठंति तत्र मनोरम्यहार एव विमलाजलधारा यत्र तं पयःपूर्णकुंभो भवति तस्य स्फुरिताज्जल
धारापततीति ध्वनिः परिणाहितादिना स्तनयोः कुंभसाम्यम् रूपेण पात्यं ततिनिर्मलत्वादिना हारस्य जलधारासाम्यं

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

हृष्यति स्विद्यति खेदान्वितो भवति चाभ्युदञ्चति आगतेति श्रुत्वा सन्मुखगमनं करोतीत्यर्थः मूर्छतीति मु
मोहमाप्नोति कीदृशः अयं सम्भ्रमप्रकारेण चिन्ताकुलश्चिन्तयाकुलः तत्स्वरूपमाह सामामिति हे
सखि राधिका वयस्या सा यो धामापनेता हृदये वस्य हृष्यति स्विद्यति स्मरकथां काममंबधिनीं वार्त्तां विदधाति
कथयिष्यति प्रत्यङ्गं प्रति शरीरावयवमालिंगनैः प्रीतिं यास्यति समागत्य संगतिं भूय परं स्पृशे क्रीडिष्य
ति प्रत्यङ्गमिति अंगं अंगं प्रति इति वीप्सायामव्ययीभावः अंगं यथा नेत्रलक्षणपायगावयवदप्रवर्त्तते यद्यपि स
र्वेति सामान्यतोऽप्युक्तं तथापि प्रकरणसामर्थ्याद् एव सखीति ज्ञायते क्वचित् दूरं पश्यतीति पाठः पुलकमा
चरतीत्यर्थे क्वचित् पुलकयतीति साधुः स्विद्यतीति ञिष्विदा गात्रप्रक्षरणे लट् श्लेषो लंकारः स्वेदादय
स्तु कामबाणद्रवं स्वेव स्वेदः स्तम्भो ऽथ रोमाञ्चो वैवर्ण्यमथ वेपथुरिति भरतः इदानीमभिसारयोग्यां
तनुमपि वर्णयन्नाह अहंतोयानीति पदं जनं श्रवणयोस्ताम्रपिञ्छगुञ्जावली मूर्ध्नि श्यामसरोजदाम कुचयोः कस्तू
रिकापत्रकम् धूर्त्तानामभिसारसत्वरहृदां विष्वङ्निकुञ्जे सखी ध्वान्तं नीलनिचोलचारु सुदृशां प्रत्यंग ८०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

शीलं सम्यग्भौ स्वभावे पीतिमत्तानि: ७ श्रीजयदेवभणितमिदं गीतरूपं कर्तृ हरौ रूक्षे विनिहितमनसामारो
पित चिन्तागंजडानां कंठतटीमधिवसतु ॥ ७ ॥ श्र यतु अभिधीङ् स्यासां कर्म्मण्याधिकरणास्य कर्म्मत्वं कीदृ
शमधरीकृतो हारोयेनतत्त्व उदासितानि दूरं दिमावामासुंदरीपेन कंठजघांहि वाम्याहार आरोप्यते सोपि
जयदेवभणितेनदूरीक्रियतइतिभाव: अविरामम् विरतिर्यथाभवति क्रियाविशेषणम् यद्वा अधरीकृ
तोन्यकृतो हारोयत्र उत उपरि आसिनास्थापिताविपरीतरतापीराधारूपा रामायत्र तत् तथा उभयविशेषणे
राधाया विपरीतरताधियोगोभविष्यतीति सूचितम् अधुना राधां प्रति कृष्णस्याति स्नेहमाह सामोद् इति
वृश्याति प्रियकर्णा प्रत्यंगमालिंगनैः पीतिं यास्याति स्यतेनन्तुसमागते तिचिंतान्वितः दूरं पश्यति वेपते
पुलकयत्यानंदति विद्यति प्रत्युद्गच्छति मूर्च्छति स्थितस्तमःपुंजे निकुंजे स्थितः १ हे सखि तवप्रियः पति
र्माधवो निकुंजे स्थिरतमपुंजे निविडांधकारवति एवमेवं कुर्वन्नास्त इति सामान्यायोजनविशेषमाह त्वांप
श्यति निरीक्षते दूरात् एव संभालयन्तीत्यर्थः वेपते कंपते पुलकयति पुलकं रोमांचं करोति आनंदयति

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० कथयाथाणतांतनोतिविलासयति कीदृशमेतत्तमालदलवनापिकृपत्रावलीवन्नीलतमममतिशया
१०२ मंश्रुतिगाप्यनेतत्प कीदृशमभिसारिकाणांरुचिमंजरीभिर्दीप्तिप्रकारैराट आक्रान्तरे खाय त्रमदभित्तः
सर्वत्र कीदृशी नांका स्त्रीरगौरवपुर्यां कुंकुमतुल्यपीतशरीराणां कुंकुमवद्गौरशरीराणांवा श्रुतिगौर
नारीणांपार्श्वेतत्रूरेखासुवर्णनिकषमुद्धवाविहितेति भावः हिरण्यंहेमहाटकमित्यमरः निकषपट्टिके
५०० मपि हारावलीतरलकांचनकांचिदाममंजीरकंकणमणिद्युतिदीपितस्य द्वारेनिकुंजनिलयस्यह
रिंनिरीक्ष्यव्रीडावतीमथसखीनिजगादराधाम् १ अथानंतरंव्रीडावतीमलज्जांसखीराधांज्यांस
खीमथुनइत्यनेनचगीतंवक्ष्यमाणप्रकारेणोवाचोक्तवती निकुंजनिलयस्यनिकुंजगृहस्यद्वारेह
रिंकृष्णंनिरीक्ष्यदृष्ट्वाव्रीडावतीमित्यर्थः कीदृशस्यनिकुंजनिलयस्यहारावलीहारलतिकातरल
कांचनकांचीचंचलसुवर्णघटितक्षुद्रघंटिकातस्यादामगुच्छः मंजीरो नूपुरः कंकणंवलयश्च
तार्येदृद्धः एषांमणयस्तेषां द्युतिभिर्दीपितस्योज्ज्वलस्यतद्देवगीतेगहस्य गीतस्यास्यवराडी १०२
जे०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मालिंगति १ हे सखि ध्वांतमंधकारं कर्तृ सुदृशां नायिकानां प्रत्यंगं प्रत्यवयवमालिंगति कीदृशं
अंगेषु लोलं च नयोरंजनं कज्जलं निक्षिपन्न्यस्यन् श्रवणयोः कर्णयो तापिच्छगुच्छावलीमुपमानस्तव
कावतंसं निक्षिपन् मूर्द्धि मस्तके श्यामसरोजदामनीलोत्पलमालां निक्षिपन् कुचयोः स्तनयोः क
स्तूरिकापत्रकं मृगमदपत्रावलीं निक्षिपन् इति सर्वत्राप्येवं आकांक्षावशात् कीदृशीनां सुदृशां भूमौ नां
प्रपंचुकानां निष्पन्नदत्तं चिह्नं निकुंजे ऽभिसारसत्वरहृदां अभिसारसत्वरं हृद्यं यासां कीदृशं ध्वांतं नी
लनिचोलचारु अमलं मुग्धवद्धारुमनोहरम् स्यात् गुच्छकस्तु स्तवकः अलंपमरः स्याद्गुच्छकस्तवके स्तंबे हा
रभेदकपालयोरिति विश्वः धूर्तः स्याद्धर्वके लोले पाठ भूधत्तूरयोरपीति विश्वः ध्वांतं तमिस्रं तम इति
च अंजनादिकमभिसारिकाणां प्रीतिदर्शितम् अभिसारिकालक्षणमुक्तं प्राक्पूर्वसर्गे काश्मीर
गौरवपुषामभिसारिकाणामाबद्धरेखमभितो रुचिमंजरीभिः एतत्तमालदलनीलतमं तमिस्रं तत्प्रे
महेमनिकषोपलतां तनोति १ एतत्तमिस्रं कर्तृ तासां प्रेम तत्प्रेम तदेव हेम सुवर्णं तस्य निकषोपलतां

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० प्रकृष्टकुंजसत्रकेलिः क्रीडा यस्याः सदनंगृहमिवतत्र कुंजतरइतितरप कुंजस्य प्रकर्षरूपदर्शितः
१०३ प्रतिपरमाद्यविशेषणांइहेतस्य अपरंराधायाइतिवोद्धव्यम् १ तरलेचंचलंतद्दाचरतिइतितनाम
धातुत्वेशत्रंतंपरम् नवंभूतं तंतरलंच्च पलीभावृक्षशाकदलंतेन शयनं शय्यातदेवसाधनंयत्रता
दृशे कुचकलशयोस्तरलोहारोयस्याइतिराधाविशेषणम् २ कुसुमचयेनपुष्पसमूहेनरचितंक
तंशुचिवासगेहंविशुद्धंवासार्थंमंदिरं यत्रकेलिसदनेवासगेहेइतिपदयोः पौनरुक्त्यपित्वादिनाराधा
102 भावात् कुसुमाम्रवसुकुमारःकोमलोदेहोयस्याइतिराधाविशेषणं गृहंगेहोदवसितमिलमरः ३
चंचलमलयानिलेगंधेनशीतेरसा वलितासंभ्रमकाललितामनोज्ञागीतिर्यस्याइतिराधाविशेषणम् ६
सवलितललितगीतेइतिपाठेरासेनवलितासंभ्रमकाललितासुंदरीरीतिः प्रचारोयस्याइतिराधाविशे
201 षणम् रीतिः प्रचारेस्मृतावेकिट्टारकूटयोरितिविश्वः ४ विततंवह्लिलताभ्यःनवकिशलयशयनंय
त्र पीनौमांसलौकुचकुंभौजघनंचयस्यास्ताद्दशिकाचेतु विरमातिपीनजघनेइतिपाठसमुगमएव ५
पुष्परसहृष्टभ्रमरसमूहविहितशरे मदनरसेनयोरभसः श्रावेशस्तस्यभावोऽभिप्रायोयस्यास्तादृशी ६ ऽ०
१०३

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

रागः निशारः तालः रागलक्षणं तु विनोदयंती दयितं सुगौरी सुकं कणाचामरचालनेन कार्णे
दधाना सुरसं च मुक्तं वरागनेयं कथिता वराडी १ मंजुतरकुंजतरकेलिसदने इह विलस रतिरभ २
ससहितवदने १ प्रविश राधे माधवसमीपं ध्रुवपदम् नवतरलदशोकदलशयनसारे इह
विलस कुचकलशतरलहारे २ कुसुमचयरचितशुचिवासगेहे इह विलस कुसुमसुकुमारदे
हे ३ चंचल मलयपवनसुरभिशीते इह विलस रतिवलितललितगीते ४ विततबहुवल्लिन
वपल्लवघने इह विलस पीनकुचकुंभजघने ५ मधुमुदितमधुपकुलकलितरावे इह विलस
मदनरसरभसभावे ६ मधुतरपिकनिकरनिनदमुखरे इह विलस दशनरुचिरुचिरशिखरे
विहितपद्मावतीसुखसमाजे कुरु मुधीर मंगलशतानि इह भणति जयदेवकविराजराजे ८ ए
कविंशगीतमेतत् हे राधे माधवसमीपं प्रविश इह स्थाने विलस विलासं कुरु कीदृशि राधे रतेः
शृंगारस्य रभसः औत्सुक्यं तेन सहितं वदनं यस्याः तादृशी इह कीदृशे मंजुतरः सुंदरतरः कुंजतरः

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

धयंकं दर्पोत्तापितश्च अतएव सुधापानलालसइतिभावः अन्योपि भरवाह्नीसूर्यीरिततापवाङ्छजलादि
पातुमिच्छतीति ध्वनिः तत्र स्मादस्य कृत्स्नस्यांकं क्रोडे तत्राणं रहह तेमात्रमिह स्थानेलंकुरुमूषयत्तत्समीप
यातुं विभेमीत्याशंकायामाह इह कलशेहासेऽव शरद्द सहद्द शकुंतः संभ्रमः कुतो भीतिरित्यर्थः इह कीदृशे
भुवा तेपो विक्षेपश्चालनमिति यावत् सएवलस्मीः संपत्तिस्तयाभिनवकीते नूतनक्रीतेनूतनक्रीतोस
मीति सौतोभवतीति इतिभावः अतएवोपमोवितंपदांभाजंयनातन अय अभिनवकीतेहासे सर्वेषामाद
रोभवतीति दर्शयितुं नवपदम चिरंहरे त्रिति पाठे हरस्त्वं हन्तिस्त्रपमेवार्थः वकारः समुच्चयार्थः सं
वाधासंकटेतम इति कोशः। विंबाधरमित्यधरविंबमिवेतिविग्रहे उपमितं व्याघ्रादिभिरिति समा
सः धर्म्मादिष्वनियमश्च स्पृष्ठमिति विवशष्टस्यपूर्वनिपातः संभ्रमेस्थावरेभीत्तोमनोषे आदरापिवे
तिविश्वः लक्ष्मीर्हरिप्रियासंपत् कोभारतापोध्य धीपुचेति धरणिः सामसामध्वसमानंदस्तोविंदेलोलनो
चनाना सिंजानमंजुमंजीरंप्रविवेशनिवेशनं। साराधानिविशंगृहं प्रविवेश सखीववनगोदित्यर्थः
सिंजानामंजुमंजीरसुखस्वंमनोहरनूपुरंयथास्यात्तथासखाधसंभ्रमभयंयथास्यात्सानंदंसहहर्षंच

102

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मधुना पुष्परसेन तरलश्चंचलो यो पिकनिकरः कोकिलसमूहस्तस्य निनदेन शब्देन मुखरे शब्दायमाने
ते मधुरतरं पिकनिकरस्य रसितं पाठे मधुरतराः कोमलतराये पिकनिकराणां निनदास्तैः सुखरे इत्यर्थः द
शनरुचि चंद्रिकादीप्तिः से वरुचि राशि तरायस्यां तां दृशि हे राधे निनादनिनदेषु केः पक्वदाडिमबीजाभं मणि
कांशिखराविदुराति राच्छतः ७ हे मुरारे कुसुमगलशोभा निकर कामिनीति जयदेवकविराजे भणति स
ति कीदृशे विहितः कृतः पद्मावृत्यानिज कांतायाः सुख स्यासा निध्यं येन तत कचित् प्रविशराधे माधव
समीपमिह भणति जयदेवकविराजे इति पाठः स तु सुगम एव अयं च पाठे रीतिनिर्वाहकतया मनोहरः
त्वां विनेतेन न चिरं वहन्त्र यमति शं तोभ्र शंजापितः कंदर्पेण तनु पातुमिच्छति सुधासंबाधविबाधरम
त्र स्यां कुंतदलं कुरुस्तनामि हभ्रूते पलक्ष्मी नवकोनेदामइवोपसेवितपदांभोजे कुनाःसंभ्रमः १ हे
राधे अयं कुसुमस्तवसुधासंबाधविंबाधरं सुधया मृते नसंबाधो गहनं सवासो विवाहुल्याद्यस्थेति समा
सः तं पातुमिच्छति पुनः कीदृशस्त्वां चित्ते न मन सा चिरं वहन्वारयचित्ते श्रांतपरिश्रमयुक्तः अत्य

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० १०५

103

रसमुल्लसिताधरपधलवरक्लिकृतलोभम् ७ शशिकिरणच्छुरितोदरजलधरसुंदरसकुसुम
केशम् तिमिरोदितविधुमंडलनिर्मलमलयजतिलकनिवेशम् ६ विपुलपुलकभरदंतुरितं रति
केलिकलाभिरधीरम् मणिगणकिरणसमूहसमुज्ज्वलभूषणसुभगशरीरम् ७ श्रीजयदेवभ
णितविभवद्विगुणीकृतभूषणभारम् प्रणमत हृदि विनिधाय हरिं सुचिरं सुकृतोदयसारम् ८
द्वाविंशं गीतमेतदिति विदांकुर्वन्तु सूरयः सा राधा हरिं ददर्श कीदृशम् कस्यां राधायां रसो यस्य तं राधैको
नुरागमित्यर्थः यद्वा एकोऽद्वितीयो रसः शृंगारो यस्य तम् चिरं बहुकालमभिलषितः कामितो विला
सः क्रीडा येन तम् पुनः कीदृशम् गुरुहर्षसंभ्रम हा प्रमोदस्याबुरां वदनमापातुं वदनं पस्पतं तथा
अनंगकामस्य निवासो यत्र तम् पुनः कं राधावदनस्य विलोकनेन विकसितो लसितो विविधो वकु
प्रकारो विकारः भंगः कंपादिः पुरस्य यस्य तम् जलनिधिमिव समुद्रमिव ६ दृशमित्यपि कीदृशं ज
लनिधिं विधुमंडलस्य चन्द्रबिम्बस्य दर्शनमालोकनं तेन तरलितं चंचलीकृतं तुंगतरंगपरिचितस्त
रंगः कल्लोलो यत्र तं तथा आलोकादर्शनात्सोपि तावत् सम्भवः उपमालंकारः ६ पुनः कीदृशमुत्को

२०
१०५

यथा स्यात्तथा गोविंदविषये लोललोचना चंचलनेत्रा मकलंकलांकुरालीवनमालीकथं मपाविद राधया रंजनीय इति सा धसस अनेनातिविदग्धेन मुग्धया अपि मम पूर्वसंचितसुकृतवशाद स्मिन्विनोदो भविता इति सानंदमस्मिति भावः क्वचित्तु मसा धससा नंद इति गोविंदविशेषणं तत्र पूर्वपराधास्सा धसस राधायाः आगमनात्सानंद इति भावः भीति भीः सा चासंभ्रमत्तिसंभ्रमः श्लोके सूचितं हरिदर्शनं गीतेनाह गीतस्यास्य वराडीरागः रूपकतालः रागलक्षणं तु उक्तमेव राधावदनविलोकनविकसितविविधविकारविभंगम् जलनिधिमिव विधुमंडलदर्शनतरलिततुंगतरंगम् १ हारमेकरसं चिरमभिलषितविलासम् सा ददर्श गुरुहर्षवशंवदवदनमनंगनिवासम् १ ध्रुवपदम् हारममलतरतारमुरसि दधतं परिलंबितविदूरम् स्फुटतरफेनकदंबकरंबितमिव यमुनाजलपूरम् २ श्यामलमृदुलकलेवरमंडलमधिगतगौरदुकूलम् नीलनलिनमिव पीतपरागपटलभरवलयितमूलम् ३ तरलदृगंचलचलनमनोहरवदनजनितरतिरागम् स्फुटकमलोदरखेलितखंजनयुगमिव शरदि तडागम् ४ वदनकमलपरिशीलनमिलितमिहिरसमकुंडलशोभम् स्मितरुचिरचि

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी० तितयोः कथं अपांगे नेत्रप्रांतदेशौ अतिक्रम्य श्रवणपथपर्यंतगमनं तयासैनेव कर्णावतंसमना
१०७ यासेन स्वेच्छयागते ताम्र्भः अन्योपि समीपगतेतीति ध्वनिः तारका तारा कनीनिका स्मरः अधुनापु
नरपि कविराह । मंजुतरपाशस्त्वत्कं ततकपटकं इति पिहितं स्मितं येन तेगेहाद्बहिर्व्रजिताली परिज
ने प्रियासंपरपंतस्याः स्मरणरसमाकुलसुभगंमलज्जा लज्जापि लग्नमरिव दूरमगमदपाः १ मृगय
शोहरिनयनायान्तु ज्ञापिसलज्जावृत्तीमदूरं अपगमाद्दिवद्रागेनतेव कौतुहलसाअवहितालीपरि
104 जनेमावधानमसलीवर्गे गेहाद्बहिर्याते स्मितिकृतकपटकं इति पिहितस्मितेविहितकैतवकर्णकंडू
तिप्रच्छादितहासे तस्यांत स्यांभर्तस्याः तत्वं शय्याद्दृष्टोपि समरः अन्तशद्दः स्वरूपवचनेनः
अंतः स्वरूपेपर्यन्तेविनाशेपि निगद्यत इति धरणिः तदानीमेव वचनादिकमंतरेणबहिर्गमनात्सा
लीनां सावधानतास्या पारिजनः परिकरे समूहे सेवके पि चेति च कौतुक आली च परिजनास्तेता
लीपरिजनाः इतिपाजयंति आलीर शृंङ्खं तनः निधाय्य जनमालिकमपर्यंवदुरित्यादौप्रसिद्धः पु उ०
१०७

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

रुः प्रभ्वोरुरित्यमरः ६ पुनः कीदृशं विपुलपुलकभारो रोमांचातिशयस्तेनदंतुरितं निम्नोन्नतं इ
त्यर्थः रतिकेलिकलाभिः सुरतक्रीडाक्रीडाभिरधीरं चंचलं मणिगणानां किरणसमूहेन सुउज्वलं देदी
प्यमानं पद्मासनेन सुभगं सुंदरं शरीरं यस्य तं तम् ७ श्रीजयदेवस्य भणितं त्रिभुवनेभाषितं भूपं चेनाहि
गुणीकृतो भूषणस्यालंकारस्य भारो येन यस्य तं हरिं हृदि विनिधाय मनसि कृत्वा सुचिरमतिकालं हे
जनाः प्रणमत ः सुकृतस्य पुण्यस्योदय उपचयस्तस्य सारस्थितांशो यत्र तम् सारोवलेस्थितांशोचे
त्यमरः ७ लंकारवत्पाजपदेव कवितयासा उत्पन्नेनालंकारहेतुत्वं प्रभवत्येवेति भावः ८ अतिक्र
म्यापांगे श्रवणपर्यंतमपयर्पणगमनप्रयासेनेव तस्यास्तरल तरतारं पतितयोः तदानीं राधायाः प्रि
यतमसमा लोकसमये पपात स्वेदांबुप्रसर ६३ वहर्षो भुविकारः १ कविवचनमिदं राधायाः निक
टः सात्विकभावेन नेत्रांबुपूरैः पपात तदा श्री प्रियतमस्य वल्लभस्य समालोककाले त्वर्योर्नयनयोः
स्वेदांबुप्रसर इव घर्मजलप्रवाहसदृशः कीदृशस्योरलतारं चं चलताधिकं येन कं यथा स्पादेवंप

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी॰ करीहकीयेन तस्स माहितटतिमहघ्रूजामांतस्मात्कः मंदारःपारिजातकुस्तमरः सुद्गिरटातिमुद्गा चिहं
१९८ मजातास्योतितारकादेत्यादेत च हमधेरेमृग्लोहितायेत्यमरः मुरमसुरविशेषं जितवान्मुरजित्
सुसुद्धिपेतिक्लिप एभागमनसमृयेसानंदःसहर्षःकैसोपन्नसतभा त्रांमूतयंरत्नधरःकवीणक
वीणवंधादस्मयूतिकापि जगद्गुरंतस्यकृतावुपासीदेकादशोसानंदभाजिसर्गः ११ इति श्रीमहाम
होपाध्यायधर्माधिकरणकश्रीजदूएवेरचितायांगीतगोविंदटीकायांसानंदकृष्णोनामैकादशसर्गः ११

105 अधुना पूर्णाभिलाषोहरिराधामूचे गतवति सखीवृंदेमंदत्रपाभरनिर्भरस्मरपरवशाकूतस्फु
स्मितस्नपिताधरम् सरसमनसंहृष्ट्वाकांतंमुकुंदनवपल्लववत्रसवशय्यनेविहितसौपातीमुवाचहरिःप्रियां १
सखीवृंदेराधावयस्याःकदंवकेगतवतिसतिहरिःकृष्णःप्रियांराधामुवाचवभाषेइतिवक्ष्यमाणमितिशे
षः कीदृशींप्रियांमंदत्रपाभरोलज्जातिशयस्तेनातिनिर्भरस्मरोतिप्रौढकामः तत्परवशमायत्ता
य आकूतोभिप्रायस्तेनस्फुटंसंवद्धंयस्मिन्नमीषद्धसितंतेनस्नापितोव्याप्तोधरोयस्यास्ताम् कचित्त ८०

१०८

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

नः कीदृशाः स्त्रियास्पंकुसमुखंपरपंक्तयाः कीदृशंमुखंस्मरस्यशरात्तेषांसमाकूलंमभिप्रायस्तेन
सुभगमतिमनोहरांक्रियाविशेषणमभिदंष्ट्रा दृदृशानीकविः सर्गोंतेमंगलार्थंभुजदंडं स्तोतिस्म त्रै
पश्रीर्विन्यस्तैर्महितंभुइवमंदारकुसुमैर्भुजापीडक्रीडहतकुवलयापीडकरिणः स्वयंसिंदूरेणद्वि
परणमुद्रामुद्रितइवप्रकीर्णमृगेंदुर्जयतुभुजदंडोमुरजितः १ मुरजितःकृष्णस्यभुजदंडोदंडाका
रोबाहुर्जयत्क्रियंतिसर्वोत्कर्षेणवर्ततां नाम प्राशंसायांलोट उक्तंतु त्रैनमिथ्या नाम कीदृशोभुज
दंडः प्रकीर्णमृगेंदुर्विकीर्णरागैरविंदु च अतएवस्वयंसिंदूरेणमुद्रितइव चिह्नितइवकुतइत्य
तेआह द्विपरणमुद्राद्विपेनकुवलयापीडनाम्नाकरिणायोरणः संग्रामः तत्रयामुद्रार्पयत्तयामरी
योबाहुरत्यर्थंशुक्लविशारदइतिकृष्णोपिसिंदूरांकितइत्याशयः मंदारकुसुमैः पारिजातपुष्पैर्महित
इवपूजितइव कीदृशैःकुसुमैर्जयश्रीविन्यस्तैर्जयलक्ष्मीदत्तैः कृतसमरस्योपरिपुष्पवृष्टिरूपैश्च
तायंतएव कीदृशस्यमुरजितः भुजापीडस्यबाहुदंडस्यक्रीडयाविलासेनहतःकुवलयापीडनामा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी०
१०६

106

लः कटाक्षस्य चलनेन चले नमनोहरं सुंदरं पदद्वंद्वं ते नजनितउन्मादितो रतो रागानिभ्रा
या यो नारीणां पंचनमम् नारीणां मानि कामकलामिति भावः कमिव शरदि शरत्कालतडागमिव की
दृशं तडागं स्फुटकमलविकाशितं पद्मस्योदरमध्ये स्थितं क्रीडितं खंजनयोर्युग्मं यत्र तं या
शरत्काले खंजनकर्णनमुपचितमेव खंजनं पश्चमिलमेवं तदुक्तं ... उत्कृष्टेषु गोषु गजवाजिम
होरगेषु राजछत्रदामवेति खंजनकः प्रादेश इति ४ पुनः कीदृशं हरिं वंदनकमलस्य पुष्पिलीलया
मिलितमिहिरसमये कुंडलेनापांगशोभायस्य तम् स्मितसंचरचितो हासुदी... समुज्वलितो
देदीप्यमानो यो अधरपल्लवस्तेन कृतो रतोलोलुप्ते ... तं सापेक्षवर्ति लोभ
मित्यगमकत्वात्समासः मिहिरकिरणपूरणमिव नयनं पुनः कीदृशं हरिं शशिकिरणेन चंद्रकी ...मा
दुरितमिलितं उदरं रम... रंयस्य जलधरस्येव ... सुद्दशः मुकुसुमाः केशाः यस्य तम् तिमिरोधका
रे उदितं उदितो तो विधुमंडलश्चंद्रबिंबं सदृश् निर्मलं मुखं यज्ञतिलकं चंद्रनतिलकं यस्य नि १०६
वेशो वस्त्रानं यत्र तम् श्री मारीणां नागरीणां तिलकं व तुलमेवेति चंद्रेण साम्यम् विधुः सुधां ८०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

हारं दधतं धारयंतं कं त्वं राशिव हासमिव कीदृशं हारं अमलतरतारं अत्यंतं विशुद्धहस्तारम् पुनः कीदृ
शं परिलंबी लंबनशीलो विदूरातिशयेन आयामो यस्य तम् महालंबमित्यर्थः यमुनाजलपूरमिव कालिं
दीप्रवाहमित्यर्थः स्फुटतरः प्रव्यक्तः फेनकदंबस्तेन करंबितं मिश्रितमिति यमुनापूरविशेषणम्
यद्यपि यमुनापूरमित्येतावतैव जलत्वाभो जलपदं प्रयोक्तमपि जलपदमत्यंतसादृश्यप्रतिपादनार्थं
स्फुरार्थमिति केचित् तन्न स्थूलेपि तात्पर्यादिति रामभट्टाः इधतामित्यत्र नाभ्यन्तादिति नुम्निषेधः मिश्रण
त्वुकरंबितमिति धरणिः पूरः प्रवाहो वृद्धावांतः पूरणोपि स्थापि चेति च २ श्यामलं कोमलं मृदुलं कलेवरं
कलेवरं मंडलं यस्य तम् अभिजातं पारे हितं गौरदुकूलं पीतपटवस्त्रं येन तम् नीलनलिनमिव नीलोत्प
लतुल्यमित्यर्थः कीदृशं नीलनलिनं पीतपरागाणां गौरकुसुमरजसां पटलभरः समूहातिशयस्ते
न वलयितं वेष्टितं मूलं यस्य तत् तथा कालश्यामलमेचकाः इत्यमरः कोमलं मृदुलं मृदु इति च श्रे
णिकायः कलेवरमित्यभिधानः आत्मनामनेकार्थत्वेनाधिपूर्वी गमेः परिधानमपि । पीतगौरोहारिद्रा
भइत्यमरः परागः कौसुमे रेणौ स्नानीयादौ रजस्यपि च ३ पुनः कीदृशं हरिं तरलश्चंचलो दृगंच

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी०गो०टी०
१०९

गतमनुसर राधिके ध्रुवपदम् करकमलेन करोमि चरणमहमागमितासि विदूरम् क्षणमुपकुरु
शयनोपरि मामिव नूपुरमनुगतिशूरम् १ वदनसुधानिधिगलितममृतमिव रचय वचनमनुकूलं
विरहमिवापनयामि पयोधररोधकमुरसि दुकूलम् २ मम परिरंभणरभसवलितमिव पुलकितमन्य
दुरापम् मदुरसि कुचकलशं विनिवेशय वर्धय मनसिजतापम् ३ अधरसुधारसमुपनय भामिनि जीव
य मृतमिव दासम् त्वयि विनिहितमनसं विरहानलदग्धवपुषमविलासम् ४ शशिमुखि मुखरय मणि
रसनागुणमनुगुणकंठनिनादम् श्रुतियुगले पिकविकले मम शमय चिरादवसादम् ६ मामति
विफलरुषा विफलीकृतमवलोकितमधुनेदम् मीलितलज्जितमिव नयनं तव विरम विसृज रतिखेदं
श्रीजयदेवभणितमिदमनुपदनिगदितमधुरिपुमोदम् जनयतु रसिकजनेषु मनोरमरतिर
सभावविनोदम् ८ नेयो विष्णोरिमं तनुत हे राधे अधुना क्षणमनुगतमायातं नारायणाकृष्टमनुसर
र हे कामिनि किसलयशयने तल्पे पल्लवकृतशय्यातले चरणनलिनस्य पादपद्मस्य विनिवेशम्

१०९
ए०

107

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

स्मिन श्वयित्ताधराभित्तिपाठः तत्रास्मितेन श्वयितौ वृद्धौ त्वधरौ यस्यास्तां दृष्ट्वांगिगत्तिवद्धोः
त्रस्माद्रात्रेः कार्त्तिकः पुनः कौहृष्टी सरस सानुरागं त्रलसं कामाविर्भावान्मंथरं कांतं लक्ष्मीकृदृष्टु
ङुः पुनःपुनर्वमेवप लव प्रसवेरभिनवकिशलयपुष्पैरेवम्रक्षपनं शय्यानन्तरविहिते प्रसारिते
त्रिगुणीयमानाम क्वचित्स्मरसमनमर्मभित्तिपाठ तत्र स्मरसंरसमहितं मनो यस्याः इति राधाभेदकं कांतं
दृष्ट्वा संवयोजंपं विदितप्राप्तिभित्तिवकुंश्रीहेमकृष्णनागः स्वाप्यसचिनुसमांततः खरवच्च त्रसिन्नसर्गे
स्त्रीनभर्तृका नाम्नी नायिका वर्ण्यते लक्षणं च नायिका लक्षणे यस्याः रतिगुणाकृष्टः पतिः पा
र्श्वं न मुंचति विचित्रविभ्रमासक्तः सा स्यात्स्वाधीनभर्तृका पूर्वमुक्तं गीतमाह गीतं [illegible] भास
रागः एकतालीतालः रागलक्षणं च स्वकंदसंमानितपुष्पचापः प्रियाधरस्वादुरसप्रमत्तः पर्यं
कमध्यास्यकृतोपवेशोभासः मुनिश्चिन्तितहेमगौरः ॥ किशलयशयननिलये कुरु कामिनि चरणन
लिनविनिवेशम् तवपदपल्लववैरिपराभवमिदमनुभवतु सुवेशम् ॥ क्षणमधुना नारायणमनु

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी० गो० टी० ज

१११ णदैन्यं विसृज स्मेरभाव ॥ विरमेति व्याउ· परिरम्भोन्मद इति परम स्मेपदं ॥ ७ ॥ श्रीजयदेवभणितमिदं कर्त्तृ रसिक
जनेषु न्नागरेषु मनोरमोमन्तः प्रीतिकारकोयोगान्तर सततस्मभावे नरमणा सामिप्रायेणाविनोदं हर्षं
जनयतु ॥ कीदृशं मृदुपदं पदे पदे मिमाद्दितउक्तोमधुरिपोः हरसस्य समोरोहर्षी यत्र तत्तथा ॥ ८ ॥ प्रसृहः
पुलकांकुरेणातिनिविड श्लेषनिमेषण चन्द्रोडाकृतावलोकितः धरसुधापानेकथानर्मभिः आनंदाधि
गमेन मन्मथकेलायुद्धपियस्मिन्नभूद्दुर्दन्तः मत्तयोर्वभूवसुरतारंभः प्रियंभावुकः ॥ तयोराधामा
धवयोः सुरतारंभो विलासोपक्रमः प्रियंभावुकः प्रियमंगलशीलो वभूव जातः यस्मिन्सुरतारं
108 भेनिविड श्लेषेणगाढालिंगनेषुलकांकुरेणरोमोद्गमेन प्रसृहोन्तरायोवृत्तः निमेषणाक्षिपक्ष्मचल
नेनचन्द्रोडाकृतेन विलासाभिप्रायेण याद्दू लोकितं तत्रत्र प्रसृहोजातः अधरसुधापाने ओष्ठपानेपी राम
तो कथा नर्मभिः कथाकौतुभिः कथामृगे वर्णप्रसृहो भूत आनंदाधिगमेन हर्षलाभेन मन्मथकः
लायुद्धकाममकलान्वित सुरते प्रसृहउद्धृतः तदनेन वाग्विलासाडंवरणाद्ध्यानात्त्वेहो दर्शितः विभो १११
५०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

शंमां त्वयि त्वद्धृदये विनिहितं दत्तं मनोयेन तम् न देकचित्तमित्यर्थः विरहानलेन वियोगाग्नि
नादग्धं वपुर्यस्य तं अविलासं विलासरहितम् दासः शूद्रे दानपात्रे भृत्ये धीवरे त्यजयोःपीतिवि
श्वः उद्दे जकाम्यविरहानलयोः साम्यम् हे सुशिमुखि चंद्रवदने मणिमयरसनागुणं कांचीदा
मम् त्वरयशब्दं कारय कीदृशं अनुगुणं अनुसरं अम्पमेतियावत् गुण गुणने चुरादिः णिचो विक
ल्पपक्षेनुगुण इति साधुः यद्वा अनुगुणस्य कंठस्य स्वरस्य निनादः शब्दानुसारोरूपो यत्र स्वरे कं
ठः प्रकीर्तित इति नानार्थकोशः मम श्रुतियुगले कर्णयुग्मे चिरात्तव विरहेण मे युवसाद तच्छमय अव
सरकारणमाह पिकरुतिभिः कोकिलरवैर्विकलैर्दुःखजरे रसनाशब्देन केषांचो रूपतापशांतिं जन
येत्याशयः स्फुटदंकरोतीति स्फुरितो त्यादिनाणि च हे राधेतवे दंनयनं कं मामवलोकितुं दृष्टु
मधुना लज्जितमिवजातं चपलं निमीलति विघत्ते कीदृशं मामतिविफलरुषा निःफलकोपेन विफल
कोपेन विफलीकृतं दुःखितम् अतः प्रसन्नीभूता त्वं नयननिमीलनादिकं मा विरकामभव रतिखेदरस

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

नत्यप्रत्यूहरुस्यमरः प्रियंभवितुंशीलंयस्येतिप्रियंकरः कौरिमुदः। स्मित्तु चतुक नावितिसुक न्ने
पित्वात्मुर दोर्भ्यां संयमितः पयोधरभरेणापीडितः पाणिजैराविद्धो दशनैः क्षताधरपुटः श्रोणीत
टहतः हस्तेनानमितः कचेषु धरमधुस्यंदेन संमोहितः कांतः कामपि तृप्तिमाप तदहो कामस्य वामा
गतिः ९ कांतो वल्लभः कामपानिर्वचनीयां तृप्तिं तु। भामापलेभे कीदृशः दोर्भ्यां बाहुभ्यां संयमितो
बद्धः पयोधरभरेणापीडितः पाणिजैर्नखैः क्रोणि श्राविद्धः खंडित इति यावत् दशनैर्दन्तैः क्षत
109 मधरपुटं यस्य सः श्रोणीतटेनकटितीरप्रदेशेन हतस्ताडितः हस्तेन कचेषु केशेष्वानमितः अथ
रसुधाया अधरामृतस्य स्यंदेन संमोहितः तत्र स्मात्स्वं भूतोपिय तृप्तिमाप अहो आश्चर्यम्
कामस्य वामा ९ अदक्षिणगतिः यद्दृशान्तरेपि विषमोपि प्रियतृप्तिं प्राप्तिसाडिपरीतमितिकामस्य
अतएवाश्चर्यम् अपि भुजवंधनात् प्रीतिलाभादितिभावः कचः केशः शिरोरुह इत्यमरः अर्थांतर १
न्यासो यं ज्ञेयः सो यदि तर न्यासो वल्लु दीर्घ दृष्टांत कि चनः तत्साधनसमर्थस्य वचनं यव ह दृष्टान्त इतिदं

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्रीगो॰ टी॰ वृत्तनाम मारांके रतिकेलिसंकुलरणारंभे तया साहसप्रायं कांतजयाय किंचिदुपरि प्रारंभि य-
११२ त्संभ्रमात् निस्पंदा जघनस्थली शिथिलिता दोर्वल्लिरुत्कंपितं वक्षो मीलितमाक्षि पौरुषरसः
स्त्रीणां कुतः सिध्यति तया राधया कांतजयाय स्वबल्लभजयाय संभ्रमात्त्वरातो यत्किंचिदुपरि प्रा-
रंभि प्रारब्धम् साहसप्रायं साहसबहुलं यथास्यात्तथा मारांके कुत्र रतिकेलिः कामक्रीडा तया संकु-
लो रणः संग्रामस्तस्यारंभे उपक्रमे कीदृशे मारस्य कामस्यांकश्चिह्नं यत्र तस्मिन् युद्धप्रवृत्तेमारोमा
रणं तस्मात्कोपस्तेति पाजनीयं तदेवाह जघनस्थली निस्पंदा जघनमेवस्थली उन्नतादिना
साचरणरूपेण तस्याः दोर्वल्लिर्बाहुलता शिथिला संजाता वक्षः उरस्थलमुत्कंपितम् अक्षि चक्षु
मीलितं मुद्रितम् अत्र मध्यापौरुषरसः पौरुषरसो नुरागः सिध्यति पौरुषेण हि समरे वक्षः कं- रा॰
पादिकमुत्पद्यते स्त्रियां तु साहसमंतरेण न नादृशं पौरुषं संपद्यत इति भावः मारस्तु मारणेका- ११२
मः इति विश्वः कलंकांकोलांछनं चेत्यमरः पंक्षा पौरुषं हि पुरुषव्यापारस्तत्तो सादृशीभिः पुरु- दे

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी॰

११३ नके शाकर्षणानीवीविमोचनानि पंचमारवेचनानि हपितानि नयनानि वातशरैर्मन्तः कील नमद्भुत
मेवेति भावः श्वेतरक्तस्तुपाटलेत्यमरः कषायोरसभेदे स्यान्निर्यासे लोहितेत्वदर्दिति विश्वः शोणः को
कनदः क्रविः शोणाशृक्षात्स्यादित्यादिमेनिच् इंषदर्थे पदार्थेत्यम् अत्र देशेपि वांचलत्म कील
नमितिकीलप्रतिष्टंभोक्तः प्रातः कालेराधायाः सुरतविमर्दभावेन वै शभंगेनमाधवमनः कीलितम
स्दितिभावः मधुनमथेन जना कविराणि मयानि नामधाप्यमपि स्वयं रूपरां नीरदनीरदरशं
110 के सुंदरिकालकूटमपिवन्नद्दोमृडानीपतिः इत्थं पूर्वकथाभिरन्यमनसो विक्षिप्यवक्षांचलं राधा
याः स्तनकोरकोपरिमिलन्नेत्रोहरिः पातुवः १ हरिर्वो युष्मानवतु रक्षतु कीदृशो हरिः राधायाः राम
स्तनकोरकोपरि स्तनेकुचे तावेव कोमलत्वात्साति गमात् द्विगुणेन कोरका वेवतत्पोपरिवल
नीसंवर्हलोचनेयस्पसतथा किं कृत्वा वामहस्ते सांचलं वामदेशलग्नांचलं विक्षिप्य दूरीकृत ११३
कीदृशं इत्थमनेनप्रकारेणकथाभिरन्यमनसः कथादत्तचित्ता याइत्थंभूतः कथा स्वरूपमा ध॰

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्रकृतमनारभ्यंतदामध्योऽरं जगदाप्रयोतेनि कुंतड्मनेत्रोऽक्रमितिभावः जयायेति नाद
र्थचतुर्थी तस्याः पाटलपाणिजांकितमुरोऽनिद्राकषाये दृशौ निर्धौतो धरशोणिमा
विलुलिताः स्रस्तस्रजो मूर्द्धजाः कांचीदामदरश्लथांचलमिति प्रातर्निखातैर्दृशोरेभिः का
मशरैस्तदद्भुततमं दृष्टं मनः कीलितम् १ एभिः कामशरैः प्रभुः स्वामिनो मनश्चित्तं विद्धं त
दद्भुतमाश्चर्यमभूत् तत्केः कामशरैस्तस्याराधायाः पाटलश्वेतरक्तः पाणिजो नखक्षतं तेनांकितं
चिह्नितं उरो वक्षः दृशौ नयने निद्राकषाये निद्रया लोहिते अधरशोणिमा धरलौहित्यं
निर्धौतः प्रक्षालितः मूर्द्धजाः केशा विलुलिता इतस्ततो विक्षिप्ताः अतएव स्रस्तस्रजो ग
लितमाल्याः कांचीदाममेखलागुणः दरईषच्छ्लथं शिथिलमंचलं यस्यैतत्तथा इत्यने
नप्रकारेण राधायाः प्रत्युषे योऽमनुष्यो प्रातःकाले निखातैरर्पितैः नखक्षतजागरणचुंब

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

पद्म नै स्वरलितं महितं यथा स्यात्तथा कपोलौ गंडस्थलौ स्वेदलोलौ घर्म्मजलेन चंचलावभूताम्
श्लथकबरीभरलक्ष्मीः स्पष्टमेव कररद दंत खंडिता हारयष्टिर्मुक्ताकलापः कुचकलशस्त्वास्तनघट
द्वयात् हरिता दूरीकृता कांची क्षुद्रघंटिका कांचिद्दृशां दिशं गता चलिता यस्मादिति सर्वत्रयोज्यम् तस्मा
दित्यभिधानाद्यनंतरो निःसमसंबंधात् स्रग्धरेत्यभिधाना छंदः स्रग्धरानामधेयमिति सूचितम्
111 ईषन्मीलितदृष्टिमुग्धहसितं सीत्कारधारावशादव्यक्ताकुलकेलिकाकुविकसद्दंतांशुधौताधरम्
। श्वासोत्कंपपयोधरोपरिपरिष्वंगात् कुरंगीदृशो हर्षोत्कर्षविमुक्तिनिःसहतनोर्धन्यो धयत्यान
नम् १ मृगीचक्षुषो हरिणनयनायाः आननं वदनं धन्यो भाग्यवाञ्जनो धयति पिबति कीदृशं ह
र्षस्योत्कर्ष आधिक्यं तेन विमुक्ता श्रमजनएव निःसहा कार्याक्षमा तनुः शरीरं यस्याः तस्याः आननं राम
कीदृशं ईषन्मीलितदृष्टिमनाक्कुंचितनयनं मुग्धं मनोहरं हसितं हास्यं यत्र तत्तथा पुनः १८
कीदृशं सीत्कारस्य कामविलासविशेषस्य धारा परम्परा तद्वशात् अव्यक्ताकुलाश्चया २०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ह त्वामादिश्याह हे मुग्धे हरि त्वाम प्राप्य मृडानीपति हरिः हरो रोदिती रोदरे सागरमध्ये कालकू
टं विषम पिबदिति शंके उत्प्रेक्षे एवं मूढो ज्ञा न दुर्बलः कीदृशी त्वां मम स्मिमद्विरूपेषु पद्मपरां मद
कपतिकामि नर्थः मृडानी गौरी तस्याः पतिः येन गौरी पति रपि बाला भाव वादि विषमपिबदिति
गोप्यो अपि विषमं धिन्त्वम् । धिकगुणोति भावः पालोलः केशपाश स्तरलि नम लकैः स्वेदलोलोक
पोलैस्य शुचिता धरश्री: कुचकलशार् चाहारि ता हारयष्टि: कांचीकांचि इतारां स्तन जघ न
पदं पाणि नाहृाद्यमध: पश्यंती चात्मरूपं तदपि विलुलितः स्रग्धरेयं धिनोति १ इयंराधात दपि
तस्मादपि हेतोर्धिनोति लज्जते धात्तूनामने कार्थत्वात् पश्य धिनोति प्रीणयति कीदृशी स्वात्मस्वरूपं
निजस्वरूपं पश्यंती पुनः कीदृशी विलुलितादत लोकः चाञ्चल्याः स्रक्स्रजा माला तांस्थाती ति विलुलि
तस्रग्धरा किं कृत्वा स्तन जघ न योः पादमामोगं पाणि ना हस्तेन सह स्तनजघनपराण्यास्याकरे धायन्
दृप्येति कुतः केशपाश स्त के शा नां पालो लश्चंचलो भूत अलकैः चूर्णकुंतलैः स्तरलितं स्थानाच्चलितम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

धीनभर्तृका आपत्नोमत्तोसि ध्येयस्याः सः हृणंकराहतेनैव दृणंचूरणपातिन्या कंदुकेनैव कांतेन
 क्रीडेत्स्वाधीनभर्त्तृकेति मदीयरसिकसर्वस्वे तदेवगीतेनाह गीतेस्यास्यरामकरीरागः रूपकता
लः रागलक्षणं न दृष्टं तु कोमितिविदांकुर्वंतु कोविदाः कुरु यदुनंदनचंदनशिशिरतरेणकरेणपयो
धरे मृगमदपत्रकमत्रमनोभवमंगलकलशसहोदरे १ निजगाद सायदुनंदने २ क्रीडति हृदया
नंदने ध्रुवपदम् अलिकुलगंजनमंजनकं रतिनायकसायकमोचने त्वदधरचुंबनलंबितक
112 ज्जलमुज्ज्वलयप्रियलोचने १ नयनकुरंगतरंगविकाशनिरासकरे श्रुतिमंडले मनसिजपाश
विलासधरे सुभगेशनिवेशयकुंडले २ भ्रमरचयं रचयंतमुपरिसुचिरं मम सन्मुखे जितकमले राम
विमलेपरिकर्मयनर्मजनकमलकंमुखे ४ मृगमदरसवलितं ललितं कुरु तिलकमलिकरजनी
करे कलितकलंककलंकमलानवविश्रमितश्रमसीकरे ५ घनरुचिरे चिकुरे कुरु मानद मनः ११५
सिजध्वजचामरे रतिगलिते ललिते कुसुमानि शिखंडिशिखंडकडामरे ६ सरसघने जघने मम ५०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

केलिः क्रीडा तया काकुः शोकादिस्तेन विकसंतो दीप्यमाना ये दशनास्तेषामंशुभिः किरणैः
धौतिः प्रक्षालितो धरो यत्र तत्तथा हेतुमाह श्वासेत्यादि श्वासेन निःश्वासपवनेनोत्तस्थौ किं
चिच्चलनाच्चितो योपश्चाधरोत्तमोष्ठपरि उद्भागस्य परिचुंबनस्य श्लेषात् स्तनकलशमा
पीड्यालिंग्य धन्यो श्रधरं पिबतीति भावः काकुः हृत्वांतादिकारायः शोकभयादिभिर्ध्वनेरित्यम
रः भिन्नकंठध्वनिर्धीरैः काकुरित्यभिधीयते इति विश्वः किंचिच्चलनयुक्तेनुत्तस्थौ तु
मेपि चेति अथ कांतां रतिक्लांतमपि मंगलवांछया जगाद निर्गतबाधा राधा स्वाधीनभर्तृ
का १ अथानंतरं कांतं प्रियं राधा जगाद बभाषे कीदृशं कांतं रतिक्लांतं रत्या सुरतेन क्लांतं परि
श्रांतमपि किमर्थं जगादेत्याह मंगलवांछया प्रियकर्तृक [illegible] लंकारवांछयेत्यर्थः की
दृशी राधा निर्गतबाधा लंकृतिर्यस्याः आबाधो लंकृतिर्बाधा पीडा बाधनमुच्यते इति विश्वः
यद्वा निर्गता आसमंतात् भावेन बाधा कामजा पीडा यस्याः सा पुनः कीदृशी स्वाधीनभर्तृका सुरतेना

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी० गो० टी० मिति पाठस्तत्र नंदवरत्नं वमेनलों विमि तं त्रापितं म कज्जलं तत्र उज्ज्वलयदीपय कीदृशं कज्जलं अलि
११६ कुलस्य भ्रमरस्य समूहस्य गंजनं तिरस्कारम् एवं ह्रस्व जनपतीति संजनं कं भ्रमरसमूहाभिभवकरमित्यर्थः
कीदृशे लोचने रतिनायकस्य सायकमोक्षणे इव बाणपातनम् एव यद्वा रतिनायकस्य मोचनं तेषा
पस्मान्नत्र पन्नपनकटातपत्रं चिकामम्माघ कामोबाणम्मुंचतीति भावः क्वचित्तु अलिकु
लगंजनं खंजनमिति पाठः तत्र अलिकुलं गंजयतीति गंजनं तेन खंजनः खंजरीटपक्षी तस्मिः
113 तं कज्जलेन सहरूपकम् अलिकुलखंजनमंजनकमिति पाठे हे प्रिये अंजनकमंजनं लोचने
चलुषु उज्ज्वलय कज्जलीकुरु अं अंजने नेत्रसंजनं अंजनमिति व्याजं स्मार्पेकरु लं चिकन कज्जलं च
उज्ज्वलय अत्र चकारो अनुक्तसमुच्चयः खंजरीटस्तु खंजनः इत्यमरः त्वे चकद्रो नाप्यथः २ हे सुभगे राम
शकुलरुचिनयनकुरंगस्य चतुरंगस्य तरंगविकासकर मनसिजपाशविलासे नितंबोचितमेघ नकरोति तु ११६
चैवदैत्यतिमं कलंकर्ण मंडलं चेति तत्र कुंडले कुंडलयुग्मं निवेशय आरोपय कीदृशे श्रुतिमंडले फ०

शंवरदारणवारणकंदरे मणिरसनावसनाभरणानि शुभाशयवासय सुंदरे ७ श्रीजयदे
ववचसि जयदेवहृदयं सदयं कुरु मंडने जनहरिचरणस्मरणामृतजनकलिकलुषज्वरखंडने
चतुर्विंशगीततम सारार्थानि जगादो कवती कस्मिनि यदुनंदने हृसकौडतिसति कीदृशे हृदध्या
नंदने चित्तहर्षे किं जगाद तदाह हे यदुनंदन कुरु समभावात्र पयोधरे मनेकरेण हस्तेन मृगमदस्प
कस्तूरिकायाः पत्रकंपत्रावलिं कुरु कीदृशेन करेण चंदनवाः शिशिरतरेणातिशीतलेन की
दृशेन पयोधरे मनोभवस्य कामस्य मंगलायकलशः पूर्णकुंभस्तस्य सहोदरे सदृशतुल्ये अत्र
तु मंगलकलशत्वेन संपूर्णता ध्वनिता ८ मंगलं हितायतस्य कलशः मंगलाय हम्मेद
स्य मंगलं हारकं स्तनविधिति ... कैश्चित्तु चंद्रशिशिरेण पर्य इति वदंति मृगनाभिर्मृ
गमदो गंधवरोदार इत्यपि निहारावली १ हे प्रियकमललोचने कुरु यदुपते मम चंद्रधर... नलांवि
तम भः हस्तं वत्त के जलंचेति कर्मधारयः ... लंमु ... नदीह कचितु लंवितक...

गी॰गो॰टी॰ सीकरः प्रयासजलकणा यत्र तत्र श्रांतश्रमजलं सीकरेण चंद्रोपि लांछितेन छविर्दृश्यत इति भावः
१८ केचित्तु अलीकरजनीकरे मिथ्याचंद्रे मुखेति लकं कुरु अलिकशब्दो ह्रस्वमध्योप्यस्तीति वदंति तन्न मि
थ्यावाचिनोऽलिकशब्दस्य ह्रस्वमध्यह्रस्वस्य दर्शनाभावात् कविप्रयोगदर्शनमंतरेण कल्पने दोषापत्तिप्रसंगा
त् ललाटमलिकं गोधिरित्यमरः ५ हेमानद्धमानखंडक यद्य मानदायकमम चिकुरे केशे कुसुमानि
114 त्वं कुरु कीदृशि चिकुरे मनोहरे पुनः मनसिजस्य कामस्य ध्वजचामरे तत्तुल्ये पुनः रतिगलितसु
रतविहितमेललिते श्रृंगारचेष्टायुक्ते श्रृंगारचेष्टाललितमित्यमरः शिखंडकडामरे शिखंडी
मयूरस्तस्य शिखंडः पिच्छस्ताः स्वार्थे कन् तस्य डामरः आभोगो यत्र तत्र चिकुरः कुंतलो बालहस्तमरः राम
मानं द्यति ददाति वा मानदः आतोनुपसर्गे कः मानसे जातो मनसिजः जनेर्डः क्वचित्तु शिखंडिविखंडकडामरे १८
इति पाठः शिखंडिनं विखंडयतीत्यर्थे कः स चासौ डामरो वालकश्चेत्यर्थः डामरो वालके स्यौ स्यादिति विश्वः ७॰

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मनसिजस्यकामपाशविलासंधारयतीतित्वपाशः पशुगमनविरोधीभवतीत्येवेतिभावः धरतीतिधरःपचा
द्यच् २ ममसुखेवदने ऽलकंपरिकर्म्मयमंडय परिकर्म्मप्रसाधनंतत्करोतीतिणिच् कीदृशेमुखे
जितंकमलंयेनतादृशेविमलेविशुद्धे अलकंनर्म्मजनकंक्रीडाकारकं कीदृशममलंकंममसन्मुखे
उपरिभ्रमरचयंभृंगसंघंसुचिरमतिवृद्धकालंव्याप्यरचयंतंकारयंतंस्वजातीयबुद्ध्याभ्रमरास्तत्रप
तंतीतिभावः निर्मातोचिरकालएवेतितदुक्तम् पद्धाउ परिललाटेसन्मुखेभ्रमरचयन् हेलसत्तमल
कंपरिकर्म्मयप्रसाधयप्रेष्ठंपूर्वदेव अलकाष्टमिकुंतलाइत्यमरः ४ हेकमलाननपद्ममुख अलिक
रजनीकरेललाटचंद्रेतिलकांकुरं कीदृशंतिलकंमृगमदस्यकस्तूरिकायारसेनवलितंसंबद्धंगंधाति
त्तिलकमित्यर्थः ललितंमनोज्ञंयतःकस्तूरीतिलकमतएववर्णमनयाविहिताकलंकस्यांकस्यकला
धोऽयश्मागोयत्रेएतेनद्वितीयाचंद्राभिन्नायंतिलकंकुर्वित्याशयः किंभूतेविश्रमितातउपशांताःश्रम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी॰ नृपराविति निगदितः प्रीतः पीतांबरोपि तथाकरोत् १ हेमाधवकुचयोर्मम चित्रं नानाप्रकारिकां पत्रा
११८ वलीं कुरु एतत् च अयं जघने कांचीं घटय स्रजा पुष्पमालया कबरीभरं केशपाशं नियम्य अंकं च पूजय पाणौ ह
स्ते वलयश्रेणीं कटकमालां कलय आरोपय तथा तेनैव प्रकारेण मम पदे चरणे नूपुरौ रचय इत्युक्ते न प्र
कारेण प्रियो निगदितः उक्तः अत एव आमोदवान् पीतांबरो हरिस्तथाकरोत् गीतोक्तं जघनादि अलंक
115 रणमिहैहि हृक्तिमावहति पूर्वोक्तस्यैव संकल्पकथानात् अन्यथोपसंहारादीनामपि तु न स्क्तिप्रसंग इ
त्यादि अंचैतच्चतुर्गतिपूजनयोः अंतोलोट् ममेत्याकांक्षायां सर्वत्र योजनीयः अधुना ग्रंथां
ते मंगलमाह कविः पर्यंकीकृतनागनायकफणाश्रेणीमणीनां गणे संक्रांतः प्रतिबिंबसंवलन राम
या विभ्रद्वपुर्विक्रियाम् पादांभोरुहधारि वारिधिसुताम् अक्ष्णां दिदृक्षुः शतैः कायव्यूहमिवाचरन् ११८
नुपचितीभूतो हरिः पातु वः १ हरिः कृष्णो वो युष्मान् पातु कीदृशो वपुर्विक्रियां देहविक्रियां विभ्रद् म॰

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

हे शुभाशयमहोदरे सुंदरे मनोहरजघने मममणियुक्तरसनावसनाभरणानि मणिमयक्षुद्रघंटिका
वस्त्रालंकाराणि वासयपरिधानं कारय कीदृशे सरसघने सहरसेन वर्त्तत इति सरसः सचासौ निवि
डघनश्चेति तत्र पुनः कीदृशे शंवरस्यासुरविशेषस्य दारणो नाशकः कामः स एव वारणो हस्ती तस्य
कंदरे गह्वरे हस्ती हि गिरिकंदरेषु तिष्ठति रमते च अयमपि कामं तत्रैव निसर्गतो रमनीति रूपकम
शंवरारिर्मनसिजेत्यमरः ७ हे जनाः वैष्णवलोकाः श्रीजयदेववचसि हृदयं चित्तं सदयं दयायुक्तं कुरु
कीदृशे जयदेवजनपदं ददातीति जनपदः शांतोनुपसर्गकः पुनः कीदृशे हरिचरणयोः स्मरणमृतेन
कृतं कलुषज्वरस्य पापतापस्य संज्वरखंडनं दुःखंडनं येन पापज्वरनाशके इत्यर्थः अत एव मंडने लंक
रणभूते विविधनागरोपनागरपदं कुर्दवसंयोदूचनं मंडनकरणमिति भावः ८ रचय कुचयोश्चित्रं
पत्रं कुरुष्व कपोलयोर्घटय जघने कांचीमंचस्रजा कबरीभरं कलयवलयश्रेणीं पाणौ पदे कुरु

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गी॰गो॰टी॰ सुगीतकलासु कौशलं प्रावीण्यमस्ति यदि हे सखे विलासुसंबंधि अनुध्यानमनुचिंतनं यच्छृंगारविवेकत्वं
११९ संभोगादिभिन्नज्ञानत्वम् अन्यदपि यत्काव्येषु कवितासु लीलायितं शृंगारादिरसविभाववर्णनमस्ति तर्
सर्वं जयदेवपंडितकवेः श्रीगीतगोविंदग्रंथात् सुधियः पंडिताः सानंदा आनंदयुक्ताः संतः परिशोधयंतु प
रिसर्वतोभावेन शुद्धं कुर्वंतु कीदृशस्य कस्य हरावेकतान आत्मानन्यवृत्तिरात्मा यस्य तस्य हरिप
रायणस्येत्यर्थः जयदेवो नाम पंडितश्चासौ कविश्चेति समासे पूर्वनिपातः प्रमाणं नास्ति विशेष्यसमासे
116 विशेषणस्य पूर्वनिपात इति वचनात् यद्वा कविरेव हि विशेष्यस्तत्र कः कविरित्यपेक्षायां जयदेवो
जये विजये देवः श्रीआयस्यसतथा साधुज्ञातृदर्शी नैव पुनः कीदृशः पंडितः शास्त्रादिज्ञानवान् विशेष एम
णविशेष्यं प्रति कामचार एव यद्यपि संख्यावान् पंडितः कविरित्यमरेण पंडितकविशब्दौ पर्यायेणैवक ११९
थितौ न यथापृथगर्थभेद एतावतस्तयोः तथाहि पंडितो न्यायाद्यध्यापकः कविः काव्यकर्ता अत एव कविः म॰

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

एयन् कया हेतुभूतया पर्यंकीकृतस्य खट्वीकृतस्य नागनायकस्य फणाश्रेणी फणासहस्रं तन्म
णीनां गणे समूहे संक्रांतः संक्रांतो यः प्रतिबिंबः प्रतिकृतिस्तस्य संवलनया अन्वयेन कायव्यूहमि
वाचरन् कुर्वीत् तामिव कुर्वन् । किमर्थमित्यत आह पादांभोरुहधारिवारिधिसुतां इह हरिपादपद्म
धारिणीं लक्ष्मीम् अक्ष्णां नेत्राणां शतैर्दिदृक्षुः द्रष्टुमिच्छुः अत एवोपचिताकूतः समृद्धाभिप्रा
यः अत्यंतानुरागात्मकमलोललावीक्षणमहिम्नामसंभवाचिंतित इतः ~~[illegible]~~
नम पर्यंकाध्यवहूहेनवात्तिसहसंवलनमितिभावः पर्यंकोपि च पल्यंक इति शब्दभेदः पर्यंकः पाल
कइति ख्यातः फणायां तु फणा द्वयोरित्यमरः अधुना कविर्निजग्रंथप्रयोजनमाह यद्गांधर्वकलासु
कौशलमनुध्यानं च यद्वैष्णवं यच्छृंगारविवेकतत्त्वरचना काव्येषु लीलायितं तत्सर्वं जयदेव
पंडितकवेः कृष्णैकतानात्मनः सानंदाः परिशोधयंतु सुधियः श्रीगीतगोविंदतः १ यद्गांधर्वकला

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

१८ पत्र
११० ~~प~~

गी० गो० टी०
११०

घोषतः परिभवन्तिमदीयेटिप्पणेऽत्रप्रमादः क्वचिदपिममस्मात्शोधनीयोमहद्भिः स्खलन्निगम
नकर्त्ताप्रायशोनात्रचित्रंभवतिचगुरुहस्तालंबनेपिप्रकारः रैरेनितांतकुटिलाजटिलाःपरेषु
दोषैकबद्धमनसःपशवोभवंतः तन्मामदीयवरटिप्पणाशुदूरात्तेकाचभ्रमंभ्रमदृशोनियतंत्य
जध्वम् ॥ इतिश्रीमहामहोपाध्यायधर्म्माधिकरणिकश्रीजगद्धरविरचितायांसारदीपिकायां
गीतगोविंदटीकायांसुरत॥श्रमघर्षणोनामद्वादशःसर्गः १२ समाप्तोयंग्रंथः श्रीकृष्णायनमः

117

Acc. No 26
गीतगोविन्दव्याख्या
...

राम
११०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

काव्यकरेसूत्रधिस्पनेनैवामरेणनामार्थपृष्ठकं अमरेतु किंचिद्भेदमनादत्यपर्य्यायपाठः दानवदै
त्यवत् दनोरपत्यं दानवः । दितिरपत्यं दैत्यः नहि दैत्यो दानवोभवति दानवोपि दैत्योनतथापसु
रत्वेनपर्य्यायपाठः पंडितकविषयोरपि विद्वत्वापर्य्यायपाठः एकज्ञानोनन्यवृत्ति रेककेपिज
118 नेनयेतिधरणि: श्रीगीतगोविंदतइतिपंचम्याप्तिः श्रीपदमुक्तपर्यंशेघातकंमंगलार्थंच श्री
भोजदेवप्रभवस्यरामदेवीसुतश्रीजयदेवकस्य पराभवादिप्रियवर्गकंठे श्रीगीतगोविंदकवित्व
मस्तु रामादेवीसुतश्रीभोजयदेवस्यतस्यश्रीगीतगोविंदकवित्वंपराभवादिप्रियाः शिष्यास्तेषां
वर्गो गोष्ठीसमूहोवातस्यकंठेगलदेशेअस्तु कीदृशस्य श्री श्रीभोजदेवप्रभवस्य श्रीभोजदेवजात
स्य एतेनकविनानिजमातापितृपादेनेनमंगलमाचरितंनिजग्रंथे आशीरपिदत्तेति श्रीनप्रमोदवान्
पीतांबरः कृष्णोयत्रसतत्रा कजीहकाव्यवारिधौ स्फुरंतिनोज्वरसाः मदोयबुद्धिरल्पिकानवेदतान

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham